

Heb je money voor Dior?

Afke Theunissen
Jurgen Dorrenboom
Abeer Abbas
Elif Palabiyik
Robin Westerhuis

Heb je money voor Dior?

Een onderzoek naar de invloed van de financiële opvoeding op het financiële gedrag van studenten van Hogeschool Inholland

Afke Theunissen
Jurgen Dorrenboom
Abeer Abbas
Elif Palabiyik
Robin Westerhuis

Heb je money voor Dior?

Een onderzoek naar de invloed van de financiële opvoeding op het financiële gedrag van studenten van Hogeschool Inholland

Dit onderzoeksrapport is een uitgave van het Lectoraat Dynamiek van de Stad van Hogeschool Inholland in opdracht van de gemeente Rotterdam.

Het onderzoek is uitgevoerd door:

Afke Theunissen (projectleider en onderzoeker lectoraat Dynamiek van de Stad)

Jurgen Dorrenboom (onderzoeker lectoraat Dynamiek van de Stad)

Abeer Abbas (student Sociaal Juridische Dienstverlening)

Elif Palabiyik (student Sociaal Juridische Dienstverlening)

Robin Westerhuis (student Sociaal Juridische Dienstverlening)

Rotterdam, 9 november 2020

Voorwoord

In 2009 heeft het lectoraat Dynamiek van de Stad van Hogeschool Inholland een eerste onderzoek uitgevoerd onder de doelgroep hbo-studenten van Hogeschool Inholland rond het thema schulden. Sinds die tijd is er veel veranderd, maar nog steeds zijn er helaas veel jongeren die kampen met financiële problemen. Eén van de preventie-activiteiten waar de gemeente Rotterdam op inzet, is om het onderwerp financiën en schulden zoveel mogelijk bespreekbaar te maken en uit de taboesfeer te halen onder andere door de campagne *Kom uit je schuld*. Dit onderzoek, dat in opdracht van de gemeente Rotterdam is uitgevoerd door het lectoraat Dynamiek van de Stad, gaat over het financiële gedrag van hbo-studenten in relatie tot hun financiële opvoeding. Wij hopen met dit onderzoek de gemeente een aantal bruikbare aanbevelingen te hebben gegeven die leiden tot het meer bespreekbaar maken van het omgaan met geld en het voorkomen van financiële problemen bij jongeren. We willen de gemeente Rotterdam bedanken voor deze mooie onderzoeksopdracht.

Drie studenten hebben in het kader van hun afstuderen aan de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening dit onderzoek opgezet en uitgevoerd onder begeleiding van twee onderzoekers van het lectoraat Dynamiek van de Stad. Daarnaast hebben tientallen studenten deelgenomen aan dit kwalitatieve onderzoek. Langs deze weg willen wij deze studenten hiervoor hartelijk danken.

Daarnaast willen we een aantal mensen bedanken die dit onderzoek mede mogelijk hebben gemaakt. Dat zijn Lotte Sterkens, beleidsadviseur van de gemeente Rotterdam, Guido Walraven, lector Dynamiek van de Stad en Elizabeth van Twist, onderzoeker van het lectoraat Dynamiek van de Stad.

Rotterdam, 9 november 2020

Afke Theunissen
Jurgen Dorrenboom
Abeer Abbas
Elif Palabiyik
Robin Westerhuis

Samenvatting

De titel van dit onderzoek is: *Heb je money voor Dior?* Dit onderzoek beschrijft op welke wijze de financiële opvoeding door ouders of verzorgers van hbo-studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam, invloed heeft op het financiële gedrag van deze studenten. Tijdens dit kwalitatieve onderzoek is gebruik gemaakt van bronnenonderzoek, 25 individuele interviews en interviews in groepsverband met nog eens 33 eerste- en tweedejaars hbo-studenten. De opdrachtgever van dit onderzoek is de gemeente Rotterdam, die in verband met financiële problematiek onder jongeren het lectoraat de opdracht heeft gegeven onderzoek te doen in het kader van het uitvoeringsprogramma schuldenaanpak *Reset Rotterdam* en de campagne *Kom uit je schuld*. Bij het opstellen van het Programma Rotterdamse Risicjongeren 2016-2020 genaamd *Elke jongere telt* werd bekend dat ongeveer 2.700 Rotterdamse jongeren tussen de 18 en 25 jaar (problematische) schulden hebben. Zo'n 15% van hen heeft een betalingsprobleem. Onder deze leeftijdsgroep vallen ook hbo-studenten.

Het doel van het onderzoek is om op basis van kwalitatief onderzoek de relatie tussen financiële opvoeding en financieel gedrag van hbo-studenten inzichtelijk te maken. Op basis van de onderzoeksresultaten worden concrete aanbevelingen gedaan voor beleid en interventies, alsmede concrete suggesties voor producten en diensten die ingezet kunnen worden specifiek voor deze doelgroep.

De eerste deelvraag van dit onderzoek brengt de aard en omvang van financiële problemen van jongeren c.q. studenten en de mogelijkheden om hen hierbij te ondersteunen in kaart. De precieze cijfers verschillen per onderzoek, maar elke studie wijst op relatief hoge cijfers voor het aantal jongeren en hbo-studenten met financiële problemen of schulden, met alle gevolgen van dien. In de verschillende onderzoeken worden percentages genoemd tussen de 15-20% van de hbo- en/of wo-studenten die naast een studielening schulden en/of betalingsachterstanden hebben. Landelijk is er geen beleid dat zich specifiek op hbo-studenten met financiële problemen richt. Wel is er aandacht voor schuldenproblematiek in het algemeen en wordt hier beleid op afgestemd. Hogeschool Inholland biedt preventieve activiteiten als het gaat om het onderwerp studeren en financiën aan en verwijzen studenten met financiële problemen naar hulpverlenende organisaties zoals de gemeente. De gemeente Rotterdam heeft uitgebreid beleid op dit thema en biedt diverse ondersteuningsmogelijkheden aan ter voorkoming en vermindering van schuldenproblematiek, ook specifiek toegespitst op jongeren.

Aan de hand van de tweede deelvraag is onderzocht wat er vanuit eerder onderzoek al bekend is over de relatie tussen financiële opvoeding en financieel gedrag van jongeren. Uit onderzoek van het Nibud komt naar voren dat de financiële opvoeding bepalend is voor het financiële gedrag later. Tevens blijkt uit verschillende onderzoeken dat juist de ouders de belangrijkste leerbron zijn. Niet alleen de opvoeding zelf, ook het voorbeeldgedrag van ouders speelt een grote rol. Financieel gedrag is vervolgens weer bepalend voor de kans op betalingsproblemen, meer dan bijvoorbeeld inkomen.

De derde deelvraag brengt de kenmerken en de financiële situatie van de onderzochte studenten in kaart. Hierbij valt op dat deze kenmerken van invloed lijken op het huidige financiële gedrag en de financiële situatie waarin de jongeren zich bevinden. De leeftijd maar vooral ook de persoonlijke omstandigheden (wel/niet zelfstandig wonend, wel/geen kinderen) hebben invloed op het financiële gedrag. Ook de kenmerken van de ouders (gezinssituatie, taalniveau en sociaaleconomische positie) zijn van invloed.

Deelvraag vier gaat in op de vraag in hoeverre de financiële opvoeding door ouders of verzorgers van de onderzochte studenten invloed heeft op de wijze waarop studenten hun geldzaken organiseren. Onder het organiseren van geldzaken vallen de onderdelen: het veilig en adequaat uitvoeren van betalingen, het op orde brengen en houden van de administratie en tot slot het in kaart brengen en monitoren van inkomsten en uitgaven. Op basis van de onderzoeksresultaten blijkt dat het krijgen van financiële opvoeding ten aanzien van het organiseren van geldzaken geen vereiste is voor het later uitvoeren van de verschillende onderdelen. Bij alle drie de acties ligt het aantal studenten dat de actie uitvoert namelijk hoger dan het aantal dat de actie tijdens de opvoeding geleerd heeft. Deze studenten leren door eigen ervaringen op te doen de actie uit te voeren of leren hierover tijdens hun opleiding. Meerdere studenten stellen echter een actie op dezelfde manier te doen als een ouder of verzorger of op dezelfde manier als hen geleerd is. Dit wijst op een positief effect van het opnemen van het organiseren van geldzaken in de financiële opvoeding en benadrukt de voorbeeldrol die ouders hebben. De financiële opvoeding biedt veel studenten een startpunt maar ook andere ervaringen dragen bij aan de competentie-ontwikkeling met betrekking tot hun financiële redzaamheid. Deze andere ervaringen variëren van het noodgedwongen financieel opvoeden van de eigen ouders, het leren van eigen financiële problemen, tot hebben van een bijbaan of het stagelopen bij organisaties waar ze geconfronteerd worden met schuldenproblematiek van anderen.

Tot slot gaat de laatste deelvraag in op de vraag in hoeverre verleiding en imago en de financiële opvoeding hieromtrent invloed hebben op het financiële gedrag van Rotterdamse hbo-studenten. Het woord imago heeft voor de meeste studenten een negatieve lading. Meerdere malen wordt benadrukt dat zij hun keuze qua kleding niet laten bepalen door hun omgeving maar door hetgeen ze zelf mooi vinden of omdat het aan bepaalde kwaliteit voldoet. Maar uit de resultaten blijkt ook dat deze eigen voorkeur wel heel vaak populaire merken betreft, die visueel direct herkenbaar zijn aan de specifieke logo's ('kiezen voor de kudde'). Verder blijkt dat verleiding bij veel van de geïnterviewde studenten een belangrijke rol speelt als het gaat om hun financiële gedrag. De studenten weten dat ze verleid worden, maar geven er toch aan toe. Meer *kennis* over dat onderwerp lijkt dus niet zinvol. Studenten die benoemen weerbaar te zijn tegen verleidingen, leggen de oorzaak hiervoor bij hun opvoeding. Studenten die eerder (de kans hebben gehad) met een beperkt bedrag de fout in te gaan (zakgeld, eerste bijbaantje) lijken later meer weerbaar tegen (overmatige) verleiding te zijn. Ouders spelen bij een aantal studenten zeker nog een rol in de omgang met verleidingen. Zij behoeden de studenten voor impulsieve aankopen door hen bepaalde bindingstechnieken aan te leren. Anderzijds zijn er ook studenten die hun ouders of verzorgers zien zwichten voor sale of merkacties, waarna zij zelf ook vallen voor de verleiding. De conclusie is dat kinderen vooral ook geleerd moet worden *hoe* ze weerbaar

moeten zijn tegen verleidingen. Het in de opvoeding en in educatieprogramma's aanleren van (zelf)bindingstechnieken en het leren ervaren door fouten lijkt werkzaam te zijn.

Op basis van de onderzoeksresultaten blijkt dat een grote meerderheid van de studenten in meer of mindere mate financiële opvoeding van ouders of verzorgers heeft gehad. Welke onderwerpen hierin aan bod zijn gekomen en hoe de ouders of verzorgers de opvoeding hebben ingericht, verschilt per student. In het huidige financiële gedrag worden delen van de financiële opvoeding teruggezien. Uit de resultaten blijkt dat het weglaten van een of meer van de drie onderzochte onderdelen in de opvoeding niet hoeft te betekenen dat studenten vervolgens ook niet in staat zijn geldzaken te organiseren, niet of slecht weerbaar zijn tegen verleidingen of zorgwekkend veel imago-gebonden aankopen doen.

Kortom, de resultaten van deze specifieke groep respondenten indiceren bij een groot deel van de studenten een verband tussen hun financiële opvoeding en het latere financiële gedrag. In veel gevallen is dit verband positief, omdat het de studenten een startpunt heeft geboden waarop zij zich verder kunnen ontwikkelen. Hoe dan ook blijkt uit dit onderzoek dat ouders of verzorgers een belangrijke voorbeeldrol hebben. Ook vanuit de literatuur wordt dit bevestigd: ouders zijn de belangrijkste leerbron op het gebied van financiën. Maar uit dit onderzoek is ook naar voren gekomen dat er ook zeker andere leerplaatsen en/of leerervaringen zijn die naast ouders/verzorgers bijdragen aan een verantwoord financieel gedrag van studenten. Oog hebben voor deze leerplaatsen en het stimuleren dat jongeren deze leerervaringen opdoen, draagt derhalve ook aan de competentie-ontwikkeling voor financiële redzaamheid van deze jongeren.

Op basis van de onderzoeksresultaten luiden de aanbevelingen aan de gemeente Rotterdam als volgt:

Ouders actief voorlichten over:

Het belang van financiële opvoeding

- Het tonen van voorbeeldgedrag
- Het aanleren van (zelf)bindingstechnieken
- Het belang van ervaringsleren (kinderen fouten laten maken en/of het hebben van een bijbaantje)
- Het wijzen op de mogelijkheden van het Nibud

Bewustwordingscampagne financieel gedrag onder jongeren met betrekking tot:

- Het bespreekbaar maken van financieel gedrag door bijvoorbeeld het verspreiden van posters en het lanceren van een Instagram account
- Het stimuleren van een bijbaan voor de ontwikkeling van gezond financieel gedrag

Aanbevelingen aan het onderwijs in samenwerking met de gemeente:

- Financiële educatie structureel in het basis- en voortgezet onderwijs opnemen
- Het implementeren van workshops of trainingen rond verleiding en imago in bijvoorbeeld themaweken of gastcolleges bij mbo- en hbo-instellingen
- Het bevorderen van maatschappelijke stage bij hulpverlenende instellingen op gebied van financiële vragen en/of problemen (o.a. banken, bewindvoerders, kredietbanken, budgetcoaches, thuisadministratie-projecten)

Inhoudsopgave

pag

3		Voorwoord
4		Samenvatting
11	1	<i>Inleiding</i>
11	1.1	<i>Aanleiding</i>
11	1.2	<i>Probleembeschrijving</i>
12	1.3	<i>Opdrachtbeschrijving</i>
13	1.4	<i>Onderzoeksvragen</i>
13	1.5	<i>Doelstelling</i>
13	1.6	<i>Leeswijzer</i>
14	2	<i>Onderzoeksverantwoording</i>
14	2.1	<i>Inleiding</i>
14	2.2	<i>Wensen van de opdrachtgever en het onderzoeksteam</i>
14	2.3	<i>Onderzoeksmethoden</i>
18	2.4	<i>Meetbaar maken van de centrale onderzoeksbegrippen</i>
18	2.5	<i>Betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid van het onderzoek</i>
20	3	<i>Verkenning van de literatuur rond studenten en hun financiële situatie en gedrag</i>
20	3.1	<i>Inleiding</i>
20	3.2	<i>Aard en omvang van financiële problemen bij studerende jongeren</i>
22	3.3	<i>Gevolgen financiële problemen en schulden</i>
23	3.4	<i>Rechtspositie jongeren</i>
24	3.5	<i>Uitvoeringsgeld</i>
29	3.6	<i>Tussenconclusie</i>
29	3.7	<i>Financiële opvoeding en financiële redzaamheid</i>
32	3.8	<i>Geldzaken organiseren</i>
34	3.9	<i>Imago</i>
35	3.10	<i>Verleiding</i>
36	3.11	<i>Tussenconclusie</i>
38	4	<i>De praktijk: de financiële situatie van studenten</i>
38	4.1	<i>Inleiding</i>
38	4.2	<i>De kenmerken van de onderzochte studenten</i>
38	4.2.1	<i>Leeftijd</i>
38	4.2.2	<i>Opleiding</i>
39	4.2.3	<i>Woon- en leefsituatie</i>
39	4.3	<i>Financiële situatie studenten</i>
39	4.3.1	<i>Financiële ondersteuning van ouders</i>
40	4.3.2	<i>Achtergrond ouders</i>
40	4.3.3	<i>Inkomsten uit bijbaan</i>

41	4.3.4	Schulden
42	4.3.5	Invloed COVID-19
44	5	Financiële opvoeding in relatie tot het organiseren van geldzaken
44	5.1	<i>Inleiding</i>
44	5.2	<i>Financiële opvoeding respondenten</i>
47	5.3	<i>Geldzaken organiseren: betalingen veilig en adequaat uitvoeren</i>
47	5.3.1	Geleerd van opvoeding
49	5.3.2	Gedrag studenten
50	5.3.3	Overeenkomsten en verschillen
51	5.4	<i>Geldzaken organiseren: de administratie op orde brengen en houden</i>
51	5.4.1	Geleerd van opvoeding
52	5.4.2	Gedrag studenten
53	5.4.3	Overeenkomsten en verschillen
54	5.5	<i>Geldzaken organiseren: inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren</i>
54	5.5.1	Geleerd van opvoeding
55	5.5.2	Gedrag studenten
57	5.5.3	Overeenkomsten en verschillen
58	5.6	<i>Focusgroepen</i>
58	5.6.1	Geleerd van opvoeding
61	5.6.2	Gedrag studenten
61	5.6.3	Overeenkomsten en verschillen
63	5.7	<i>Tussenconclusie</i>
67	6	De praktijk: imago en verleiding in relatie tot financieel gedrag
67	6.1	<i>Inleiding</i>
67	6.2	<i>Imago</i>
67	6.2.1	Imago ontkennend
68	6.2.2	Imago-gebonden uitgaven
70	6.2.3	Rechtvaardiging
71	6.2.4	Invloed omgeving
71	6.2.5	Verband financiële opvoeding en imago-gebonden uitgaven
72	6.2.6	Sociaal leren
73	6.2.7	Taboe
74	6.2.8	Onderzoeksresultaten focusgroepen
77	6.3	<i>Verleiding</i>
77	6.3.1	Soorten verleiding
79	6.3.2	Weerbaarheid
80	6.3.3	Invloed omgeving
82	6.3.4	Financiële opvoeding ten aanzien van verleidingen
83	6.3.5	Onderzoeksresultaten focusgroepen
87	6.4	<i>Tussenconclusie</i>

89	7	Conclusies en aanbevelingen
89	7.1	<i>Conclusie</i>
90	7.2	<i>Aanbevelingen</i>
90	7.2.1	Aanbevelingen aan de gemeente Rotterdam
93	7.2.2	Aanbevelingen aan het onderwijs in samenwerking met de gemeente
95		Bibliografie
98		Internetbronnen
99		Bijlagen
99		1 Interviewschema
102		2 Topiclijst focusgroepen
103		3 Operationalisatie

1 Inleiding

1.1.3 Aanleiding

Bij het opstellen van het Programma Rotterdamse Risicjongeren 2016 – 2020 genaamd ‘Elke jongere telt’ was bekend dat ongeveer 2.700 Rotterdamse jongeren tussen de 18 en 25 jaar (problematische) schulden hebben. 15 procent van hen heeft een betalingsprobleem.¹ Onder deze leeftijdsgroep valt ook een deel van de studenten die een opleiding volgt aan een Rotterdamse hogeschool. De gemeente Rotterdam stelt in ‘Reset Rotterdam: Op weg naar een schuldenvrije generatie Rotterdammers’ dat in de stad ongeveer 60.000 huishoudens (kans op) problematische schulden hebben, waarmee Rotterdam het gemiddeld slechter doet dan andere Nederlandse steden.² In november 2019 is de gemeente Rotterdam, in navolging van de landelijke campagne, gestart met de campagne ‘Kom uit je schuld’. In deze campagne wordt extra aandacht besteed aan jongeren. In verband met de financiële problematiek onder jongeren, heeft de gemeente Rotterdam het lectoraat Dynamiek van de Stad³ van Hogeschool Inholland Rotterdam de opdracht gegeven een eerste verkennend onderzoek te doen naar de financiële positie van Rotterdamse hbo-studenten in relatie tot hun financiële opvoeding.

1.2 Probleembeschrijving

‘Gwendolyn (29) heeft een schuld van 13.000 euro: ‘Ik had graag op school geleerd hoe ik om moet gaan met geld’ kopt EenVandaag. Als kind zag deze jongere hoe haar moeder in de schulden zat. Ze heeft thuis nooit geleerd hoe ze met geld om moet gaan.⁴ Het is een van de vele voorbeelden van een jongere met financiële problemen.

Er zijn al verschillende onderzoeken gedaan naar de financiële situatie van studenten. Uit het Nibud Studentenonderzoek onder hbo- en wo-studenten in 2017 bleek bijvoorbeeld dat 15% een betalingsachterstand had. Ook kwam naar voren dat 21% een studieschuld had met daarnaast nog een lening, betalingsachterstand of roodstand.⁵ Bekend is dat schulden grote gevolgen hebben voor zowel de schuldenaar zelf als voor de maatschappij. Zo hebben schulden invloed op de sociale participatie, gezondheid en relaties van iemand met schulden. Ook lopen de maatschappelijke kosten voor de aanpak van schuldenproblematiek hoog op.⁶

Al vroeg kunnen zich risicofactoren voor schulden vormen. Uit onderzoek van het Nibud komt naar voren dat de financiële opvoeding bepalend is voor het financiële gedrag later.⁷ Financieel gedrag is vervolgens weer bepalend voor de kans op betalingsproblemen, meer

¹ Gemeente Rotterdam (2017), p. 10.

² Gemeente Rotterdam (2019), p. 6.

³ Het lectoraat Dynamiek van de Stad is onderdeel van de onderzoeksgroep Welzijn & Empowerment van het kenniscentrum De Gezonde Samenleving. Het lectoraat doet praktijkgericht onderzoek naar de aanpak van maatschappelijke vraagstukken op lokaal niveau. Het onderzoek vindt met name plaats in het sociaal domein.

⁴ ‘Jongere met schulden’, EenVandaag, eenvandaag.avrotros.nl (Zoek naar: *Schulden, Gwendolyn heeft een schuld van 13.000 euro: ‘Ik had graag op school geleerd hoe ik om moet gaan met geld’*).

⁵ Van der Werf, Schonewille, & Stoof (2017), p. 5.

⁶ Madern (2015), p. 25-37.

⁷ Van der Schors & Stierman (2016), p. 20.

dan bijvoorbeeld inkomen.⁸ Uit ander onderzoek van het Nibud blijkt dat momenteel 40% van de Nederlanders moeite heeft om het overzicht over de financiële administratie te bewaren. De jongeren tot 35 jaar zijn hierbij een risicogroep, waaronder ook hbo-studenten vallen. Het ontbreekt hen vaker aan administratieve vaardigheden, wat kan leiden tot financiële problemen.⁹ Het ontbreken van financiële redzaamheid bij jongeren is steeds meer in het nieuws, maar vanuit de verschillende onderzoeken blijkt dat juist de ouders de belangrijkste leerbron ten aanzien van financiën zijn.¹⁰ Het bepaalt de mate waarin iemand op latere leeftijd de financiën in kaart brengt en verantwoord bestedingsgedrag vertoont. Hierbij speelt niet alleen de opvoeding zelf, maar ook het voorbeeldgedrag van ouders een grote rol.¹¹

1.3 Opdrachtbeschrijving

In dit verkennende onderzoek staat de financiële situatie en het financiële gedrag van hbo-studenten centraal. Voor het onderzoeken van het financiële gedrag van studenten is voor een deel gebruik gemaakt van de competenties die horen bij financiële redzaamheid zoals ze opgesteld zijn door het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud).¹² Een aantal competenties of elementen van de competenties komen terug in dit onderzoek. Het gaat onder meer om vragen als: Op welke wijze organiseren studenten hun geldzaken? Hoe zag hun financiële opvoeding eruit? Regelen zij hun geldzaken op dezelfde manier als hen tijdens de financiële opvoeding geleerd is? Hoe belangrijk zijn imago en verleiding voor studenten in relatie tot hun financiële gedrag? En wat hebben ze hierover meegekregen tijdens hun opvoeding? Specifiek wordt gekeken naar de manier waarop studenten zónder financiële problemen hun geldzaken organiseren, waaruit wellicht succesfactoren in de financiële opvoeding ontdekt kunnen worden. Daarnaast wordt gevraagd naar zaken die zij juist gemist hebben óf suggesties die zij juist willen meegeven aan hun leeftijdsgenoten.

De opdrachtgever, de gemeente Rotterdam, heeft de voorkeur voor een kwalitatieve insteek, zodat meer diepgaande informatie over bovenstaande thema's verkregen wordt. Ook wil de opdrachtgever dat studenten zelf betrokken zijn bij de uitvoering van het onderzoek. Hierdoor leren hbo-studenten van elkaar, zowel als het gaat om financieel gedrag als om het doen van een praktijkgericht onderzoek rond dit thema. Het lectoraat Dynamiek van de Stad heeft drie studenten van de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening gevraagd te participeren bij de uitvoering van dit onderzoek in het kader van hun afstudeertraject.

Het onderzoek heeft een verkennend karakter doordat het een relatief kleinschalig onderzoek is, onder een beperkte populatie. Na afronding van dit onderzoek zal bezien worden of dit onderzoek grootschaliger, onder een grotere en meer gevarieerde populatie, uitgevoerd wordt.

⁸ Van der Schors, Crijnen & Schonewille (2019), p. 9.

⁹ Schonewille, Van der Schors, & Kunkel (2018), p. 4-6.

¹⁰ Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 9.

¹¹ Van der Schors & Stierman (2016), p. 6.

¹² Nibud (2018).

1.4 Onderzoeksvragen

Voor dit onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

Hoofdvraag

Op welke wijze heeft de financiële opvoeding door ouders of verzorgers van studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam, invloed op het financiële gedrag van deze studenten?

Deelvragen

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. Wat is er al bekend over omvang en aard van financiële problemen van studerende jongeren en de mogelijkheden om hen hierbij te ondersteunen?
2. Wat is er vanuit eerder onderzoek al bekend over de relatie tussen financiële opvoeding en financieel gedrag van jongeren?
3. Wat zijn de kenmerken en de financiële situatie van de onderzochte studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam?
4. In hoeverre heeft de financiële opvoeding door ouders of verzorgers van studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam, invloed op de wijze waarop studenten hun geldzaken organiseren?
5. In hoeverre hebben verleiding en imago en de financiële opvoeding hieromtrent, invloed op het financiële gedrag van Rotterdamse hbo-studenten?

1.5 Doelstelling

Het doel van het onderzoek is om op basis van kwalitatief onderzoek de relatie tussen financiële opvoeding en financieel gedrag van hbo-studenten inzichtelijk te maken. Op basis van de onderzoeksresultaten worden concrete aanbevelingen gedaan voor beleid en interventies, alsmede concrete suggesties voor producten en diensten die ingezet kunnen worden specifiek voor deze doelgroep.

1.6 Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit zeven hoofdstukken. In de hoofdstukken drie tot met zes worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd en antwoord gegeven op de deelvragen in de tussenconclusies. Deze tussenconclusies zijn makkelijk herkenbaar omdat de tekst oranje gearceerd is. Hoofdstuk twee bevat de onderzoeksverantwoording, waarbij wordt ingegaan op de onderzoekspopulatie en de gebruikte onderzoeksmethodes. Ook worden de voor- en nadelen worden geschetst en wordt ingegaan op de representativiteit van het onderzoek. In hoofdstuk drie is het resultaat te lezen van het literatuuronderzoek. Er wordt antwoord gegeven op de eerste en tweede deelvraag. In hoofdstuk vier staan de respondenten van dit onderzoek centraal. Wat zijn hun kenmerken en hoe ziet hun financiële situatie eruit? In het vijfde hoofdstuk staat het onderwerp geldzaken organiseren centraal. Studenten vertellen over hoe zij hun geldzaken organiseren en in hoeverre hun financiële opvoeding daar invloed op heeft gehad. Hoofdstuk zes gaat over de onderwerpen imago en verleiding. Ook hier geven studenten aan hoe deze onderwerpen hun financiële gedrag bepalen en welke rol hun financiële opvoeding daarbij heeft gespeeld. In het laatste zevende hoofdstuk staan de conclusies en de aanbevelingen centraal.

2 Onderzoeksverantwoording

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de onderzoeksprocedure. Zo wordt in de eerste paragraaf meer verteld over de wensen van de opdrachtgever en het onderzoeksteam dat bestond uit studenten en onderzoekers. In paragraaf 2.3 worden de verschillende deelvragen die zijn afgeleid van de hoofdvraag toegelicht. De deelvragen gezamenlijk hebben als doel de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. Zo wordt per deelvraag toegelicht welke onderzoeksmethodes zijn gebruikt en hoe het onderzoeksproces is verlopen. In paragraaf 2.4 worden de begrippen uit de hoofdvraag meetbaar gemaakt, oftewel geoperationaliseerd. Tot slot wordt in paragraaf 2.5 ingegaan op de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek.

2.2 Wensen van de opdrachtgever en het onderzoeksteam

Zoals in het eerste hoofdstuk aangegeven heeft de opdrachtgever, de gemeente Rotterdam, een duidelijke voorkeur voor een kwalitatieve insteek, zodat meer diepgaande informatie over financiële opvoeding en financieel gedrag verkregen wordt. Daarnaast wilde de opdrachtgever dat studenten zelf betrokken zijn bij de opzet en uitvoering van het onderzoek. Hierdoor leren hbo-studenten van elkaar, zowel als het gaat om financieel gedrag als om het doen van een praktijkgericht onderzoek rond dit thema. De laatste wens van de opdrachtgever is dat het resultaat van het onderzoek resulteert in creatieve ideeën of producten die kunnen bijdragen aan het bespreekbaar maken van financiën of financiële problemen bij de doelgroep hbo-studenten.

Het lectoraat Dynamiek van de Stad heeft drie vierdejaarsstudenten van de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening gevraagd te participeren bij de opzet en de uitvoering van dit onderzoek in het kader van hun afstudeertraject. Samen met twee docent-onderzoekers van het lectoraat Dynamiek van de Stad vormden zij het onderzoeksteam. Wekelijks kwam het onderzoeksteam bij elkaar om te brainstormen, kennis over te dragen, onderzoeksmethoden te trainen en werkafspraken te maken. De studenten hebben alle interviews afgenomen en onder begeleiding van de docenten de analyse uitgevoerd. Iedere student nam daarbij een deelonderwerp voor haar rekening en dit heeft geresulteerd in drie afzonderlijke afstudeerrapporten. Uiteindelijk is hier één gezamenlijk onderzoeksrapport van gemaakt. Het ontwikkelen van de bijbehorende producten en het voorbereiden van de presentatie is tevens onderdeel geweest van het gehele project. Zowel studenten als docent-onderzoekers kijken met erg veel plezier terug op dit proces, wat voor beide partijen tevens heel leerzaam is geweest.

2.3 Onderzoeksmethoden

Zoals vaak bij sociaaljuridisch praktijkgericht onderzoek, is in dit onderzoek gekozen voor triangulatie; er zijn verschillende onderzoeksmethoden naast elkaar gebruikt. Dit is tijdrovend, maar komt de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek ten goede.¹³ Per

¹³ Meijer e.a. (2017), p. 245.

deelvraag wordt toegelicht met behulp van welke methode of methoden deze beantwoord zal gaan worden.

Deelvraag 1

De eerste deelvraag van dit onderzoek luidt: Wat is er al bekend over omvang en aard van financiële problemen van studerende jongeren en de mogelijkheden om hen hierbij te ondersteunen?

Met de beantwoording van deze vraag wordt ten eerste het financiële gedrag van studenten geschetst en het achterliggende probleem van dit onderzoek in kaart gebracht: hbo-studenten met financiële problemen. Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden, is literatuuronderzoek gedaan.¹⁴ Dit was in dit geval de meest passende methode omdat er al eerdere onderzoeken zijn gedaan naar het gedrag en het hebben van financiële problemen bij deze doelgroep, waardoor met behulp van analyse hiervan een beeld geschetst kon worden.¹⁵ De betreffende literatuur is terug te vinden in de bibliografie.

Het ervaren voordeel van deze onderzoeksmethode is het grote aanbod van verschillende soorten onderzoeksrapporten en andere literatuur, wat ervoor heeft gezorgd dat de deelvraag zo concreet mogelijk beantwoord kon worden. Een te verwaarlozen nadeel kan de hoeveelheid aan informatie zijn, waarbij telkens net weer een ander beeld van de omvang van het aantal jongeren of specifiek hbo-studenten met financiële problemen wordt geschetst.

Deelvraag 2

De tweede deelvraag van dit onderzoek is als volgt: Wat is er vanuit eerder onderzoek al bekend over de relatie tussen financiële opvoeding en financieel gedrag van jongeren?

Met de beantwoording van deze beschrijvende vraag wordt de relatie tussen financiële opvoeding en financieel gedrag inzichtelijk gemaakt. Wat is er al bekend vanuit eerder verschenen onderzoeksrapporten onder andere van het Nibud zodat de praktijkresultaten van dit onderzoek hiertegen afgezet kunnen worden. Deze vraag is beantwoord door bronnenonderzoek.¹⁶ De betreffende literatuur is tevens terug te vinden in de bibliografie.

Deelvraag 3

Wat is de aard en omvang van eventuele financiële problematiek van studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam, is de derde deelvraag van dit onderzoek. Het betreft een beschrijving van de eventuele financiële problematiek van de studenten die hebben meegedaan aan dit onderzoek.

Vanuit de gemeente Rotterdam was er de wens een kwalitatief onderzoek met kwalitatieve interviews op te zetten. Het lectoraat Dynamiek van de Stad dacht hierbij aan zowel individuele interviews als focusgroepinterviews. Het inzicht krijgen in financiële opvoeding

¹⁴ Meijer e.a. (2017), p. 236.

¹⁵ Meijer e.a. (2017), p. 232.

¹⁶ Meijer e.a. (2017), p. 234.

in relatie met het huidige financiële gedrag vereist immers een kwalitatieve onderzoeksmethode. Het initiële doel was om twintig individuele interviews en dertig focusgroep-interviews (zes groepen van vijf studenten) af te nemen.

Het voordeel van een individueel interview is dat het persoonlijker is dan een groepsinterview. De respondent is wellicht minder geneigd om sociaal wenselijke antwoorden te geven. Ook kan er dieper op bepaalde onderwerpen worden ingegaan. Het nadeel van interviews is dat zowel het afnemen als het analyseren ervan erg tijdrovend was.¹⁷

De uitvoering van dit onderzoek werd echter bemoeilijkt door de coronacrisis. Fysieke individuele en groepsinterviews bleken niet mogelijk en het werven van studenten was ook een grote uitdaging.

Uiteindelijk is op verschillende manieren geprobeerd respondenten te werven voor de verschillende soorten interviews. Voor de individuele interviews is dankbaar gebruik gemaakt van verschillende mentoren van jaar 1 van de opleidingen Sociaal Juridische Dienstverlening en Rechten, die de studenten hebben ingelicht over het onderzoek. Om studenten te werven als respondent is een informatieposter opgesteld. Studenten konden hun interesse aangeven bij hun mentor, waarna deze studenten een mail met nadere informatie hebben ontvangen. Ook is bij een aantal mentoruren aangesloten om meer respondenten te werven. Uiteindelijk hebben 27 studenten toegezegd deel te willen nemen. De respondenten zijn vervolgens verdeeld over het onderzoeksteam, waarna de interviews zijn ingepland en afgenomen. Er zijn uiteindelijk 25 individuele interviews afgenomen met behulp van een interviewschema, zie bijlage 1.

Er is een afweging gemaakt tussen een gestructureerd en een half-gestructureerd interview voor de individuele interviews. Het voordeel van een gestructureerd interview is dat er geen belangrijke vragen en dus informatie vergeten wordt en het onderwerp van gesprek niet snel zal afdwalen. Het nadeel van een gestructureerd interview is dat er weinig ruimte is voor een andere wending die wellicht meer vernieuwende inzichten kan opleveren.¹⁸ Het voordeel van een half-gestructureerd interview is dat er meer ruimte voor de geïnterviewde is om zijn verhaal te doen, wat in beginsel aansluit bij de wens van de gemeente om verhalen van studenten onder de aandacht te brengen. Het nadeel is echter dat de interviewer minder controle heeft over het verloop van interview en belangrijke informatie gemist kan worden.¹⁹

Er is uiteindelijk gekozen voor een half-gestructureerd interview omdat dit het beste aansloot bij de wens van de gemeente. De vraagstelling volgens de methode van waarderend onderzoek beoogt de respondent in de gelegenheid te stellen zijn verhaal te doen en tevens sluit dit aan bij het doel om succesfactoren te ontdekken in de wijze waarop financiële opvoeding bijdraagt aan het organiseren van geldzaken. Bovendien kan bij de

¹⁷ Meijer e.a. (2017), p. 238.

¹⁸ Meijer e.a. (2017), p. 239.

¹⁹ Meijer e.a. (2017), p. 239.

positieve benadering tijdens het interviewen, meteen verandering teweeg worden gebracht bij de respondent.²⁰ Hierdoor konden de interviews op zichzelf al een educatieve functie hebben. Er is dus gebruik gemaakt van een vast interviewschema, maar er is ruimte voor eigen inbreng geboden aan de respondent en er is op veel momenten doorgevraagd op wat er verteld werd.

Voor het andere deel van de interviews is gebruikt gemaakt van focusgroepen. Als onderdeel van het studieonderdeel Financieel gedrag en ondersteuning hebben studenten de opdracht gekregen deel te nemen aan de focusgroepen. Om de studenten hierover te informeren, is er een script opgesteld en op basis hiervan een informatiefilmpje opgenomen. Er hebben uiteindelijk 33 respondenten deelgenomen aan de focusgroepen. Het voordeel van focusgroepen is dat er meer studenten tegelijkertijd bereikt kunnen worden, het minder tijdrovend is en dat de interviews meteen een educatieve bijeenkomst zijn, waarbij studenten van elkaar kunnen leren. Het nadeel van focusgroepen is dat er een gevaar voor sociaal wenselijke antwoorden is, waarbij studenten niet durven aangeven wat zij niet weten, kennen of geleerd hebben. Ook is er de kans dat introverte studenten zich minder laten horen, omdat dominante deelnemers de tijd opeisen.²¹ Er is in lijn met de wens van de gemeente dus gekozen voor zowel individuele interviews als focusgroepen. Er is gebruik gemaakt van een topiclijst voor de afname van de focusgroepen, zie bijlage 2.

Alle interviews zijn geanalyseerd door deze te transcriberen. Het voordeel hiervan is dat een transcript vrij van interpretatiefouten is, het nadeel is dat het erg tijdrovend is. De transcripten zijn vervolgens geanalyseerd aan de hand van een topiclijst, die voortvloeit uit het operationaliseren van de centrale onderzoeksbegrippen (zie de volgende paragraaf).²² De analysetabellen zijn de basis geweest voor het beschrijven van de onderzoeksresultaten per sub-onderwerp.

Deelvraag 4

De vierde deelvraag van dit onderzoek luidt: In hoeverre heeft de financiële opvoeding door ouders of verzorgers van studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam, invloed op de wijze waarop studenten hun geldzaken organiseren?

Met de beantwoording van deze evaluerende vraag wordt in kaart gebracht in hoeverre en wat voor financiële opvoeding de studenten hebben genoten ten aanzien van het organiseren van geldzaken, zodat deze gegevens vergeleken kunnen worden met de wijze waarop studenten tegenwoordig hun geldzaken organiseren. Het doel is om inzicht te krijgen in de relatie tussen financiële opvoeding en het huidige financiële gedrag van studenten als het gaat om het organiseren van geldzaken om hieruit succesfactoren te ontdekken, die de basis vormen voor de conclusies en de aanbevelingen. Deze data is verzameld door middel van interviews, die zijn afgenomen bij studenten van Hogeschool

²⁰ 'Waarderend onderzoek', Instituut voor Interventiekunde, instituutvoorinterventiekunde.nl (Zoek naar: *Appreciative inquiry: een introductie*).

²¹ Meijer e.a. (2017), p. 240-241.

²² Meijer e.a. (2017), p. 295.

Inholland, locatie Rotterdam. De benodigde gegevens voor beantwoording van deze deelvraag zijn op dezelfde manier verzameld als voor deelvraag drie.

Deelvraag 5

De laatste deelvraag van dit onderzoek luidt: In hoeverre hebben imago en verleiding invloed op het financiële gedrag van Rotterdamse hbo-studenten, rekening houdend met hun financiële opvoeding? Deze vraag is evaluerend van aard.²³ Met de beantwoording van deze deelvraag wordt inzichtelijk gemaakt of en in welke mate imago en verleiding een rol spelen in het financiële gedrag van de hbo-studenten. Wat hebben ze over deze aspecten meegekregen in de opvoeding en wat betekent dat voor hun huidige financiële gedrag? Ook deze informatie is verzameld door middel van interviews, die zijn afgenomen bij studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam. De benodigde gegevens voor beantwoording van deze deelvraag zijn op dezelfde manier verzameld als voor deelvraag drie.

2.4 Meetbaar maken van de centrale onderzoeksbegrippen

De kenmerken van de onderzoekseenheden in dit onderzoek worden in deze paragraaf meetbaar gemaakt. Het doel van dit operationaliseren is het verschaffen van duidelijkheid over de inhoud van het onderzoek en het aangeven van de reikwijdte van het onderzoek. Ook kan hierdoor structuur aangebracht worden in het verzamelen van de gegevens en wordt onderzoek mogelijk gemaakt.²⁴

De afbakening van studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam spreekt voor zich en wordt om die reden niet verder geoperationaliseerd. Er is gekozen voor deze school en locatie omdat de onderzoekers verbonden zijn aan deze onderwijsinstelling en er intern respondenten geworven kunnen worden.

Voor het begrip ouders en verzorgers wordt de volgende definitie gebruikt: *De juridische of biologische vader of moeder, de persoon die het kind verzorgt, degene die het kind juridisch erkend heeft of degene die het gezag of de voogdij over het kind heeft.*²⁵

De begrippen die wel meetbaar gemaakt worden, zijn 'financiële opvoeding' en 'geldzaken organiseren', financieel gedrag, imago en verleiding. Voor de definitie en het meetbaar maken van deze begrippen is gebruikt gemaakt van de omschrijving en literatuur van het Nibud. De operationalisatie is terug te vinden in bijlage 3.

2.5 Betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid van het onderzoek

Over de betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid van dit onderzoek kan het volgende gezegd worden. Als het gaat om het literatuuronderzoek is gebruik gemaakt van bronnen waarbij de betrouwbaarheid van deze bronnen voortdurend getoetst is. Het gaat

²³ Meijer e.a. (2017), p. 160.

²⁴ Meijer e.a. (2017), p. 183.

²⁵ 'Ouders en verzorgers', Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming, richtlijnenjeugdhulp.nl (Zoek naar: Over de richtlijnen, Juridische termen en rechtsfiguren).

in de meeste gevallen om eerder verrichtte onderzoeken door gerenommeerde onderzoeksinstituten zoals bijvoorbeeld het Nibud. Zowel de individuele als groepsinterviews zijn, indien de studenten daar toestemming voor gaven, opgenomen en getranscribeerd. Helaas gaven niet alle studenten van de focusgroepen hiervoor toestemming, zodat daarbij in sommige gevallen is gewerkt met gespreksverslagen die direct na het interview zijn opgesteld. De analyse van de data is door het gehele onderzoeksteam uitgevoerd. Er zijn analysetabellen opgesteld en aan de hand hiervan zijn per onderwerp korte conclusies geschreven. Ook deze zijn in het onderzoeksteam gelezen en besproken. Er bestaat de mogelijkheid dat studenten sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. Immers, het praten over financiën en mogelijke schulden is net als voor andere mensen voor sommige studenten wellicht moeilijk, zeker als hier in groepsverband over wordt gesproken. Dat de interviews door studenten zijn afgenomen kan een voordeel zijn geweest maar wellicht ook een nadeel. Tegen een medestudent kan wellicht juist makkelijker over deze onderwerpen worden gesproken als tegen een onderzoeker of professional. Daarentegen kan een student juist ook als meer bedreigend worden ervaren. Een medestudent kan immers wellicht bepaalde zaken doorvertellen. De student-onderzoekers kenden de geïnterviewde studenten echter niet. Daarnaast merkten de student-onderzoekers ook wel dat sommige geïnterviewde studenten echt wel bereid waren om bepaalde zaken te bespreken omdat zij over drie jaar ook moeten afstuderen en ook een onderzoek moeten uitvoeren.

Het aantal individuele en groepsinterviews is te beperkt geweest om uitspraken te doen die geldend zijn voor alle studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam. Dit is echter altijd een beperking van kwalitatief onderzoek. Ook maakt dat de opleiding wellicht van invloed is op de uitkomsten van dit onderzoek. SJD-studenten en Rechten studenten zijn wellicht iets meer geïnteresseerd en op de hoogte van financiële aangelegenheden dan studenten van andere opleidingsrichtingen zoals Social Work en de PABO. Het onderzoek geeft echter wel een beeld van de variëteit die voort kan komen onder deze heel diverse doelgroep als het gaat om financiële opvoeding en financieel gedrag.

3 Verkenning van de literatuur rond studenten en hun financiële situatie en gedrag

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van een verkenning van de literatuur rond jongeren c.q. studenten en hun financiële situatie en gedrag. Deze literatuur is voor een groot deel gebaseerd op eerder verricht onderzoek in de praktijk. Op basis van deze verkenning worden de eerste twee theoretische deelvragen beantwoord, namelijk: wat is er al bekend over omvang en aard van financiële problemen van studerende jongeren en de mogelijkheden om hen hierbij te ondersteunen en over de relatie tussen financiële opvoeding en financieel gedrag van jongeren. Ter beantwoording van deze deelvragen is bronnenonderzoek gedaan. In de eerste paragraaf wordt ingezoomd op de omvang en aard van studerende jongeren met financiële problemen en in de paragraaf erop wordt ingegaan op de mogelijke gevolgen van deze financiële problemen. In paragraaf 3.4 wordt de rechtspositie van jongeren toegelicht. Zo komen onder meer de Wet gemeentelijke schuldhelpverlening en de Wet maatschappelijke ondersteuning aan bod. In de paragraaf daarop wordt ingegaan op het uitvoeringsbeleid, zowel op landelijk niveau als op gemeentelijk niveau wat betreft de gemeente Rotterdam en op instellingsniveau wat betreft Hogeschool Inholland. Financiële opvoeding is het centrale onderwerp van paragraaf 3.6. Vervolgens wordt ingezoomd op de drie thema's die specifiek onderzocht zijn in dit onderzoek en die bepalend zijn voor het financiële gedrag van studenten; in 3.7 staat het onderwerp geldzaken organiseren centraal, in paragraaf 3.8 imago en in de laatste paragraaf 3.9 het onderwerp verleiding.

3.2 Aard en omvang van financiële problemen bij studerende jongeren

In 2009 heeft het lectoraat Dynamiek van de Stad van Hogeschool Inholland onderzoek gedaan naar studeren en financiën. Hieruit bleek dat 18,8% van de respondenten een schuld en/of betalingsachterstand had.²⁶ In dit onderzoek werd geconcludeerd dat bij het overgrote deel van deze groep respondenten sprake was van een problematische financiële situatie. Een percentage van 14,5 van deze groep had een schuld van meer dan 15.000 euro. Behalve een studielening waren de meest voorkomende schulden een roodstand bij de bank en achterstanden in de betaling van het collegegeld en de zorgverzekering.²⁷ Wat betreft de oorzaak van de betalingsachterstanden en/of schulden gaf 41,1% aan dat het inkomen te laag is; de uitgaven zijn hoger dan de inkomsten. Ook een aanzienlijk deel van de studenten gaf als reden op dat zij hun financiën niet goed beheren of dat zij in het verleden te veel geld geleend of uitgegeven hebben.²⁸

In 2014 heeft het Nibud onderzoek gedaan naar de financiële situatie en hulpbehoefte van 12- tot en met 24-jarigen. Uit dit onderzoek bleek dat 42% van de respondenten uit het hoger onderwijs minimaal een van de volgende leningen/schulden had: een studieschuld, geleend geld van anderen, een betalingsachterstand en/of een frequente roodstand.²⁹ Uit

²⁶ Hanoeman e.a. (2009), p. 28.

²⁷ Hanoeman e.a. (2009), p. 32-34.

²⁸ Hanoeman e.a. (2009), p. 36.

²⁹ Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 40.

deze studie kwam ook naar voren dat ouders de belangrijkste gesprekspartner van jongeren zijn wat betreft geldzaken. Bovendien leren jongeren van hen ook het meest over geldzaken.³⁰

Vervolgens kwam uit het Nibud Studentenonderzoek onder hbo- en wo-studenten in 2017 naar voren dat 73% van de respondenten een studieschuld had. Een aanzienlijk deel van de studenten, namelijk 44%, had een studieschuld van meer dan 10.000 euro.³¹ Ook had 26% van de respondenten een lening, betalingsachterstand of roodstand. Van de studenten bleek 21% zowel een studieschuld als een lening, betalingsachterstand of roodstand te hebben.³² De meeste leningen waren informeel en afgesloten bij vrienden, familie of kennissen. Van de studenten had 47% op dat moment voor vijfhonderd euro of meer geleend. De meest voorkomende betalingsachterstanden kwamen voor bij een online aankoop, de zorgverzekering, een (online) winkel/postorderbedrijf, een rekening voor de opleiding (bijvoorbeeld collegegeld of boeken) en bij de Belastingdienst. 17% had voor 1000 euro of meer aan achterstanden.³³ Met name de betalingsachterstanden bij de zorgverzekering zijn zorgwekkend, omdat dit gezien wordt als een risicovolle schuld.³⁴

Het Kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht heeft onderzoek gedaan naar financiële problemen bij studenten van vijf hogescholen, een studie met bijna 5.000 respondenten. Van de studenten had 43% tenminste één van de volgende gebeurtenissen in onderstaande tabel meegemaakt.³⁵

- In de afgelopen drie maanden een brief ontvangen van een incassobureau of deurwaarder
- In de afgelopen drie maanden een betalingsregeling getroffen voor een openstaande rekening
- In de afgelopen drie maanden geen geld meer kunnen opnemen
- Ooit een betalingsregeling getroffen met de hogeschool

Uit een onderzoek naar financiële problemen van het Nibud in 2019 bleek dat 26% van de respondenten in de leeftijd van 18 tot 35 jaar ernstige betalingsproblemen heeft. Onder deze leeftijdsgroep vallen ook hbo-studenten. Dit percentage was bij eenzelfde onderzoek in 2015 nog 17% van de respondenten.³⁶

De oorzaak van financiële zorgen die tijdens de studie ontstaan, kan volgens hbo-studenten zelf een combinatie zijn van lastig rond kunnen komen, een complexe situatie thuis en een moeizame balans tussen werken, lenen en studeren.³⁷

³⁰ Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 12.

³¹ Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 75-77.

³² Van der Werf, Schonewille, & Stoof (2017), p. 74.

³³ Van der Werf, Schonewille, & Stoof (2017), p. 82.

³⁴ Jungmann & Madern (2017), p. 14.

³⁵ Van der Veer, Madern, & Maussen (2019), p. 18-19.

³⁶ Schonewille & Crijnen (2018), p. 18.

³⁷ Van der Veer e.a. (2019), p. 31.

Cijfers Rotterdam

Over specifiek Rotterdam was bij het opstellen van het Programma Rotterdamse Risicjongeren 2016-2020 genaamd 'Elke jongere telt' bekend dat ongeveer 2.700 Rotterdamse jongeren tussen de 18 en 25 jaar (problematische) schulden hebben. Zo'n 15% van hen heeft een betalingsprobleem.³⁸ Onder deze leeftijdsgroep valt ook een deel van de hbo-studenten. Ook stelt de gemeente in '*Reset Rotterdam: Op weg naar een schuldenvrije generatie Rotterdammers*' dat in de stad ongeveer 60.000 huishoudens (kans op) problematische schulden hebben, waarmee Rotterdam het gemiddeld slechter doet dan andere Nederlandse steden.³⁹ Ook is bekend dat ongeveer 22.500 Rotterdammers een betalingsachterstand bij de zorgverzekeraar hebben van zes of meer maanden, wat een indicator voor problematische schulden is.⁴⁰

De meest recente cijfers die een indicatie geven over het aantal jongeren met betalingsproblemen zijn in juni 2020 door Stichting Bureau Krediet Registratie (BKR) bekendgemaakt. Uit de eerste cijfers van de Schulden Monitor, een rapport dat inzicht geeft in het financieel welzijn van Nederland, blijkt namelijk dat de betalingsproblemen onder jongeren tot 24 jaar de afgelopen vijf jaar met bijna 70% zijn gestegen. Een op de zeven mensen met betalingsproblemen is tegenwoordig jonger dan dertig jaar.⁴¹

De precieze cijfers mogen dan verschillen, alle onderzoeken wijzen op relatief hoge cijfers voor het aantal jongeren met financiële problemen of schulden, met alle gevolgen van dien. Onder deze groep vallen ook hbo-studenten, hoewel niet precies duidelijk is wat het aandeel van deze groep is. Het aantal jongeren dat hiervoor hulp zoekt, stijgt. Uit een peiling onder schuldhelpverlening van de NVVK blijkt dat met name studenten steeds vaker een beroep op schuldhelpverlening doen, zo'n 5.000 in 2018.⁴²

3.3 Gevolgen financiële problemen en schulden

Financiële problemen en schulden kunnen grote gevolgen hebben voor de schuldenaar zelf, zijn crediteuren en de maatschappij. De schuldenaar zelf krijgt te maken met stress en heeft kans op een verminderde fysieke en mentale gezondheid.⁴³ Ook de relatie tussen ouder en kind⁴⁴ en tussen partners⁴⁵ kan lijden onder financiële problemen. Crediteuren hebben te maken met openstaande vorderingen. Mocht het tot schuldhelpverlening komen, wordt in de meeste gevallen een deel van hun vordering kwijtgescholden. Wanneer er geen regeling aan te pas komt, blijft de vordering vaak openstaan en lopen de proceskosten op. Een schuldsituatie die niet wordt opgelost, kost de maatschappij ruim 100.000 euro,

³⁸ Gemeente Rotterdam (2017), p. 10.

³⁹ Gemeente Rotterdam (2019), p. 6.

⁴⁰ 'Rotterdammers met schulden', Gemeente Rotterdam, watdoetdegemeente.rotterdam.nl (Zoek naar: *Begroting, 2020, Programma's, Maatschappelijke ondersteuning, Taakveld 5*).

⁴¹ 'Jongeren met betalingsproblemen', BKR, bkr.nl (Zoek naar: *Nieuws, Betalingsproblemen op geregistreerde kredieten bij jongeren nemen toe*).

⁴² 'Schuldhelpverlening jongeren', NVVK, nvvk.nl (Zoek naar: *Meer jongeren in de knel met problematische schulden*).

⁴³ Dubois & Anderson (2010), p. 3.

⁴⁴ Witte (2011), p. 326.

⁴⁵ Nibud (2009).

berekende het Nibud.⁴⁶ Ook participeren mensen met schulden minder in de maatschappij, zowel op sociaal gebied als op het gebied van arbeid.⁴⁷

Met betrekking tot studenten blijkt uit onderzoek dat bij (soms) moeilijk rondkomen zij vaker dan andere studenten minder geconcentreerd zijn, lagere cijfers halen en vaker colleges missen als gevolg van geldzaken. Ook bij studenten is deze problematiek gerelateerd aan het ervaren van schaarste en aan mentale klachten.⁴⁸ Al met al zijn de gevolgen van schulden dus verstrekkend.

Al vroeg kunnen zich risicofactoren voor schulden vormen. Om jongeren financieel weerbaar te maken en redzaam te maken, is het belangrijk dat zij financiële educatie krijgen, stelt het Nibud.⁴⁹

3.4 Rechtspositie jongeren

De doelgroep van dit onderzoek zijn hbo-studenten van Hogeschool Inholland. Een deel van deze studenten bereikt tijdens hun hbo-opleiding de leeftijd van 18 jaar. Tot dit 18^e levensjaar zijn ouders financieel verantwoordelijk en kunnen zij in sommige gevallen afgesloten abonnementen of contracten terugdraaien op grond van wetgeving (art. 1:234 jo. art. 3:32 lid 2 BW). Belangrijk hierbij is dat er geen toestemming is gegeven door de ouder en dat de andere partij er ook niet van uit mocht gaan dat deze aanwezig was.

Vanaf het moment dat jongeren 18 worden, zijn zij meerderjarig, wat hun rechtspositie verandert en veel verantwoordelijkheden met zich meebrengt. Zo moet er een DigiD aangevraagd worden en een zorgverzekering afgesloten worden. Ook zijn zij vanaf dat moment zelf verantwoordelijk en aansprakelijk voor schulden, betalingsachterstanden en afgesloten contracten. Het Startpunt Geldzaken heeft het Geldplan Bijna 18 opgesteld als hulpmiddel voor jongeren die meerderjarig worden.⁵⁰ Ouders zijn op grond van wetgeving (art. 1:395a BW) nog wel onderhoudsplichtig totdat een jongere 21 jaar wordt. Dit houdt in dat ouders nog verantwoordelijk zijn voor onderdak, kleding, voeding, scholing en medische hulp van de jongere.

Wet gemeentelijke schuldhulpverlening

In 2012 is de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs) in werking getreden.⁵¹ De memorie van toelichting beschrijft dat het wettelijk vastleggen van de taak van gemeenten op het gebied van schuldhulpverlening bijdraagt aan het verbeteren van de schuldhulpverlening.⁵² Indien een burger financiële problemen heeft, kan hij of zij zich wenden tot de gemeente waar hij/zij ingeschreven is. Op grond van art. 2 en 3 van de Wgs, geven gemeenten lokaal invulling aan de schuldhulpverlening. Art. 2 van de Wgs schrijft voor dat gemeenten een plan opstellen dat richting geeft aan de integrale schuldhulpverlening. Het

⁴⁶ Madern (2014).

⁴⁷ Madern (2015).

⁴⁸ Van der Veer, Madern, & Maussen (2019), p. 27-29.

⁴⁹ Financiële educatie, Nibud, nibud.nl (Zoek naar: *Beroepsmatig, Kennisgebieden, Financiële educatie*).

⁵⁰ '18 worden', Startpunt Geldzaken, startpuntgeldzaken.nl (Zoek naar: *Word je bijna 18? Geldplan bijna 18*).

⁵¹ *Kamerstukken II* (2009/10), 32 291, nr. 2.

⁵² *Kamerstukken II* (2009/10), 32 291, nr. 3.

meest recente uitvoeringsplan van de gemeente Rotterdam, onderdeel van het Beleidskader Armoedeaanpak, stamt uit maart 2019. Het plan bevat drie pijlers en richt zich op preventie, schuldhulpverlening en discussie en innovatie.⁵³ Per gemeente gelden andere toelatingseisen en overige voorwaarden zoals een minimale leeftijd. Gezien art. 2 lid 1 sub a van de Beleidsregels schulddienstverlening Rotterdam 2016 (herziene versie) betreft de doelgroep inwoners van de gemeente van 18 jaar of ouder. Er gelden geen uitzonderingsgronden voor studenten. Ook hbo-studenten met financiële problemen kunnen in Rotterdam dus een beroep op de gemeentelijke schulddienstverlening doen, zolang zij woonachtig zijn in Rotterdam.

Wet maatschappelijke ondersteuning

Op grond van de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo) geven gemeentes ondersteuning aan mensen die niet op eigen kracht zelfredzaam zijn. Een van de gebieden waar cliënten in Rotterdam een arrangement en dus ondersteuning voor kunnen krijgen, is het ondersteunen bij financiën volgens art. 3.2.1 lid 1 sub c van de Verordening maatschappelijke ondersteuning en Jeugdhulp Rotterdam 2018. Hier valt onder andere het op orde krijgen en houden van de administratie onder, op grond van art. 3.2.6 sub b van de verordening. Ook jongeren kunnen hier aanspraak op doen.

Politieke aandacht schuldenproblematiek

De aanpak van de schuldenproblematiek blijft een levend thema. Ook nu is er in de politiek weer aandacht voor preventie en vroegsignalering van schulden. In oktober 2019 diende mevrouw Van Ark, toentertijd staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, een wetsvoorstel tot wijziging van de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening in. Door deze wijziging zou er een wettelijke taak inzake vroegsignalering voor de gemeente worden opgenomen. Ook bevat het voorstel een grondslag voor gegevensuitwisseling om schuldhulpverlening te faciliteren.⁵⁴ Het wetsvoorstel is op 23 juni 2020 door de Eerste Kamer als hamerstuk afgedaan en deze gewijzigde Wgs zal per 1 januari 2021 in werking treden.⁵⁵ In lijn met deze ontwikkelingen richt ook de gemeente Rotterdam zich op preventie en vroegsignalering.

3.5 Uitvoeringsbeleid

Landelijk

Jongeren met financiële problemen of schulden kunnen op basis van landelijke wetgeving en beleid terecht bij organisaties zoals het Juridisch Loket, Sociaal Raadslieden, Algemeen Maatschappelijk Werk en Bureau Frontlijn. Hiernaast zijn er ook specifiek op jongeren gerichte instanties waar zij terecht kunnen. Ook kunnen zij naar het Jongerenloket van de gemeente of het decanaat van hun onderwijsinstelling. Echter, in het onderzoek naar studeren en financiën in 2009 gaf van de 672 geënquêteerde studenten de helft aan niet op de hoogte te zijn van de hulpverleningsmogelijkheden bij financiële vragen en/of

⁵³ Gemeente Rotterdam (2019).

⁵⁴ *Kamerstukken II* (2019/20), 35 316, nr. 2.

⁵⁵ *Kamerstukken I* (2019/20), 33 316, nr. D.

problemen.⁵⁶ Er valt niet te zeggen of dit tien jaar na dato nog steeds het geval is. Verder bevat het Actieplan brede schuldenaanpak, gepresenteerd in mei 2018, veertig maatregelen die het kabinet wil nemen in de periode 2018-2021. Onderdeel hiervan is de campagne *Kom uit je schuld*. Het plan bevat geen specifiek op studenten gerichte acties. Wel wordt er gesproken over het versterken van financiële vaardigheden van kinderen en jongeren in het onderwijs als onderdeel van het platform Wijzer in geldzaken. Zoals eerder genoemd is onlangs de Wet gemeentelijke schuldhelpverlening gewijzigd, wat tevens nieuwe mogelijkheden omtrent preventie biedt.

Het ontbreken van financiële redzaamheid bij jongeren is steeds meer in het nieuws. In maart 2020 is het 'De week van het geld', waar scholen aan mee kunnen doen. Er zijn verschillende activiteiten zoals spellen, discussies en gastlessen, allemaal in het teken van geld.⁵⁷ Ook vanuit het onderwijs zelf worden voorstellen aan de politiek gedaan om het curriculum op scholen te herzien, met onder andere een aanbeveling om lessen over financiële zelfredzaamheid in te voeren.⁵⁸ Verder subsidieerde de overheid op grond van de Regeling ter stimulering van activiteiten die een duurzame bijdrage leveren aan het tegengaan van armoede- en schuldenproblematiek een aantal financiële educatieprojecten, maar deze regeling is per 1 juli 2019 beëindigd en wordt momenteel geëvalueerd.⁵⁹

Er is dan wel steeds meer aandacht voor financiële educatie in het onderwijs, zoals besproken blijkt uit verschillende onderzoeken dat juist de ouders de belangrijkste leerbron zijn.⁶⁰ Niet alleen de opvoeding zelf, ook het voorbeeldgedrag van ouders speelt een grote rol.⁶¹ Er is echter nog maar weinig voorlichting aan ouders over de wijze waarop zij financiële opvoeding het beste kunnen inrichten. De enige vorm van voorlichting aan ouders over financiële opvoeding is beschikbaar via informatie van het Nibud. Het Nibud is een onafhankelijke stichting zonder winstoogmerk. Wel wordt een deel van de voorlichtingsfunctie gefinancierd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het BKR, totaal bijna 20% van de activiteiten van het Nibud.⁶² Het Nibud roept middelbare scholen op om binnen financiële educatie meer aandacht te besteden aan het op orde brengen en houden van de financiële administratie, omdat blijkt dat jongeren een risicogroep vormen. Zoals eerder besproken ontbreekt het hen vaak aan administratieve vaardigheden, met alle gevolgen van dien.⁶³

Gemeente Rotterdam

Behalve in de vorige paragraaf benoemde hulpverleningsmogelijkheden, verloopt ook een groot deel van de financiële hulpverlening in de gemeente Rotterdam via de Kredietbank Rotterdam (KBR). Ook is er het Jongeren Informatie Punt (JIP), waar studenten

⁵⁶ Hanoeman e.a. (2009), p. 57.

⁵⁷ www.weekvanhetgeld.nl

⁵⁸ 'Lessen financiële zelfredzaamheid', Curriculum.nu, curriculum.nu (Zoek naar: *De voorstellen, Mens & Maatschappij, Uitwerking, 03: Welvaart, schaarste en verdeling*).

⁵⁹ 'Subsidieregeling', Rijksoverheid, rijksoverheid.nl (Zoek naar: *Ministeries, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Subsidieregelingen SZW, Subsidie: Armoedebestrijding en aanpak schuldenproblematiek*).

⁶⁰ Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 9.

⁶¹ Van der Schors & Stierman (2016), p. 6.

⁶² 'Financiering', Nibud, nibud.nl (Zoek naar: *Over het Nibud, Financiering*).

⁶³ Schonewille, Van der Schors, & Kunkel (2018), p. 7.

leeftijdsgenoten helpen met geldzaken.⁶⁴ De verschillende onderdelen van het Rotterdamse beleid worden nu toegelicht.

Uitvoeringsplan schuldhulpverlening

De gemeente Rotterdam verzorgt schuldhulpverlening voor Rotterdammers op grond van de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs). Zoals toegelicht stamt het meest recente uitvoeringsplan omtrent schuldhulpverlening uit maart 2019.⁶⁵ *Reset Rotterdam: Op weg naar een schuldenvrije generatie Rotterdammers* is onderdeel van het Beleidskader Armoedeaanpak en is gebaseerd op twee pijlers, waarvan de eerste is dat de gemeente zich veel meer gaat richten op jonge Rotterdammers. Hieronder vallen zowel kinderen die opgroeien in stressvolle situaties en die 'erfelijk belast' zijn, als jongvolwassenen die door de start van een nieuwe levensfase grotere risico's lopen op het maken van schulden. Om te voorkomen dat Rotterdammers schulden maken, wil de gemeente meer aandacht besteden aan voorlichting, preventie en vroegsignalering. Het uitvoeringsplan benadrukt dat de gemeente klaar is tot actie over te gaan: *"Een belangrijke belofte in deze schuldenaanpak is dat we iedere jongere tussen de 18 en 27 jaar die bij de gemeente of een van onze partners aanklopt 'beetpakken' en linksom of rechtsom van zijn of haar schulden gaan afhelfen of beheersbaar te houden."*⁶⁶

Het plan bevat verder drie grote ambities. De eerste ambitie luidt: 'Voorkomen dat Rotterdammers schuld maken, te beginnen bij de jeugd'. De gemeente noemt als actie meer voorlichting gericht op studenten te gaan geven. Er komt meer aandacht en ondersteuning voor studenten met financiële problemen.⁶⁷ Om dit te realiseren, wordt de driejarige bewustwordingscampagne rondom geldzaken gestart genaamd *Kom uit je schuld*. De gelijknamige website bevat portretten en verhalen van zowel mensen in de schulden als van vrijwilligers en hulpverleners die ondersteuning bij schuldenproblematiek bieden. De campagne is een initiatief van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en kwam tot stand in samenwerking met het Samenwerkingsverband Brede Schuldenaanpak.⁶⁸

De gemeente Rotterdam biedt diverse ondersteuningsmogelijkheden aan voor burgers met geldzorgen of vragen van financiële aard. Zo wordt op de website van de gemeente verwezen naar *Geldplan Kom uit de geldzorgen*, een digitale tool ontwikkeld door onder meer het Nibud, waar Rotterdammers gebruik van kunnen maken.⁶⁹ Middels deze tool wordt online een geldplan ontwikkeld die afgestemd is op de specifieke situatie van de gebruiker. Met dit geldplan kunnen de persoonlijke geldzaken beter in balans worden gebracht en gehouden. Daarnaast biedt het *Hulpteam Geldzaken* van de gemeente Rotterdam hulp en ondersteuning voor mensen met geldzorgen. Mensen kunnen op

⁶⁴ 'JIP', Jongeren Informatie Punt, jip.org (Zoek naar: *Schulden*).

⁶⁵ Zie paragraaf 3.4 onder *Wet gemeentelijke schuldhulpverlening*.

⁶⁶ Gemeente Rotterdam (2019), p. 5.

⁶⁷ Gemeente Rotterdam (2019), p. 8.

⁶⁸ 'Kom uit je schuld', Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, komuitjeschuld.nl (Zoek naar: *De initiatiefnemers*).

⁶⁹ Zie <https://www.startpuntgeldzaken.nl/rotterdam/alle-geldplannen/geldplan-kom-uit-de-geldzorgen>

verschillende manieren in contact komen met dit hulpteam.⁷⁰ Hier kunnen hbo-studenten uiteraard ook gebruik van maken.

Programma Rotterdamse Risicjongeren

De Rotterdamse schuldenaanpak is ook terug te zien in 'Elke jongere telt', het Programma Rotterdamse Risicjongeren 2016-2020. Benadrukt wordt dat er wordt gewerkt volgens het principe '1 gezin, 1 plan, 1 regisseur' om de aansluiting tussen de gebieden school, werk en veiligheid beter te laten aansluiten.⁷¹ Een van de vijf speerpunten van het plan is: 'Naar een schuldenvrije toekomst'. De gemeente biedt langdurige individuele begeleiding aan in geval van schuldenproblematiek, waarbij gebruik gemaakt wordt van budgetbeheer, schuldbemiddeling en budgetmaatjes. De Kredietbank Rotterdam is verantwoordelijk voor het technische deel van schuldhulpverlening. Tegelijkertijd wordt er gekeken naar andere mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld incassobevriezing. Elke jongere krijgt een Toekomstplan, waarin de schuldhulpverlening wordt vastgelegd. Het Toekomstplan bevat ook de doelen op onder andere het gebied van financiën.⁷²

Alle jongeren met schulden in de leeftijd van 18-27 jaar die om hulp vragen bij het Jongerenloket van de gemeente Rotterdam, wordt een aanbod gedaan om van deze schulden af te komen, al dan niet met behulp van het Perspectiefpact Jongeren. De gemeente vraagt hiervoor hulp aan bedrijven, fondsen en investeerders. Zonder de schuldenlast kunnen de jongeren zich ontwikkelen en iets terug doen voor de stad Rotterdam. Door het perspectieffonds is het mogelijk de schulden in één keer af te lossen.⁷³

Zoals eerdergenoemd bestaat er sinds 2015 de mogelijkheid vanuit de gemeente ondersteuning bij financiën te bieden op grond van een Wmo-arrangement.⁷⁴ Na een succesvolle proef zet de gemeente tegenwoordig tevens in heel de stad 'Budgetbeheer Basis' in, waarbij enkel het betalen van de vaste basislasten wordt overgenomen van een jongere. Onder deze lasten vallen energie, water, zorgverzekering en huur. Dit zorgt voor meer stabiliteit omdat escalaties met grote gevolgen, zoals een huisuitzetting of ontzegging van zorg, zo voorkomen worden. Wat betreft het organiseren van geldzaken zet de gemeente Rotterdam thuisadministratieprojecten en budgettrainingen op.⁷⁵

Het Programma Rotterdamse Risicjongeren benadrukt ook dat preventie een grote rol speelt bij de Rotterdamse aanpak. Initiatieven die schulden bij de risicjongeren helpen voorkomen, worden ondersteund. Voor de preventie richt de gemeente zich met name op het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs met bijvoorbeeld gastlessen, groepsvoorlichting door de KBR, lessen in budgetbeheer en een schuldenspreekuur.⁷⁶ Er wordt in het plan niet gesproken over preventiemaatregelen door het betrekken van ouders of verzorgers.

⁷⁰ Zie www.rotterdam.nl/wonen-leven/hulpteam-geldzaken

⁷¹ Gemeente Rotterdam (2017), p. 13.

⁷² Gemeente Rotterdam (2017), p. 27.

⁷³ Gemeente Rotterdam (2019), p. 11.

⁷⁴ Zie paragraaf 3.4 onder *Wet maatschappelijke ondersteuning*.

⁷⁵ Gemeente Rotterdam (2017), p. 27.

⁷⁶ Gemeente Rotterdam (2017), p. 28.

Preventie in het onderwijs

Vanuit de gemeente Rotterdam werd verder 'Het Gouden Ei' aangeboden, een lesprogramma waarbij kinderen in groep 7 en 8 om leren gaan met geld.⁷⁷ Het gemeentelijke coalitieakkoord, tevens de begroting, van 2019 bevat het voornemen meer aandacht te besteden aan het omgaan met geld en het voorkomen van schulden op scholen, een zogenoemde intensivering van preventie.⁷⁸ Echter, in de Voorjaarsnota 2019 van de gemeente is opgenomen dat om financiële ruimte te maken voor het nieuwe college, alle voorgenomen intensiveringen uit de begroting vanaf 2023 teruggedraaid zullen worden. Onder deze intensiveringen valt zoals genoemd de preventie op scholen.⁷⁹ Mogelijk zal het nieuwe college hier weer financiële ruimte voor maken.

Beleid Hogeschool Inholland

Het onderzoeksrapport Studeren en Financiën van het lectoraat Dynamiek van de Stad, onderdeel van Hogeschool Inholland, bevat een hoofdstuk over de dienstverlening aan studenten binnen de hogeschool ten aanzien van financiële problemen. Zo wordt de mogelijkheid geboden hulp in te schakelen van de Rechtswinkel van de hogeschool, waarin studenten als onderdeel van hun studie juridische bijstand verlenen.⁸⁰ Er wordt op maandag tot en met donderdag een inloopsprekkuur aangeboden waar onder andere studenten tot op heden gebruik van kunnen maken.

Ook worden er binnen het 100-dagen programma dat aangeboden wordt aan eerstejaarsstudenten, workshops aangeboden met betrekking tot het life-event 18 jaar worden en een workshop verzorgd door de KBR waarin het voorkomen van financiële problemen centraal staat. Ook is er in juni 2019 een workshop 'geldzaken signaleren en bespreken' gegeven, gericht op docenten om hen in staat te stellen studenten op dit gebied te ondersteunen.

Op het intranet van Hogeschool Inholland verschijnt door het invoeren van de zoekterm 'Schulden' een bruikbaar overzicht van het studentendecanaat. De pagina bevat informatie, tips, een voorbeeld van een begroting en verschillende verwijzingen naar organisaties voor advies. Ook wordt verwezen naar de mogelijkheid een afspraak te maken met het decanaat.⁸¹

Kortom, landelijk is er geen beleid dat zich specifiek op hbo-studenten met financiële problemen richt. Wel is er aandacht voor schuldenproblematiek in het algemeen en wordt hier beleid op afgestemd. Ook Hogeschool Inholland biedt preventieve activiteiten als het gaat om het onderwerp studeren en financiën. Verder is er de mogelijkheid bijgestaan te worden door studenten van de Rechtswinkel, of wordt er vanuit het decanaat verwezen

⁷⁷ 'Lesprogramma geld', Gemeente Rotterdam, rotterdam.nl (Zoek naar: *Het gouden ei*).

⁷⁸ 'Preventie op scholen', Gemeente Rotterdam, watdoetdegemeente.rotterdam.nl (Zoek naar: *Programmaplannen, Maatschappelijke Ondersteuning, Maatdienstverlening 18+ - Schulddienstverlening*).

⁷⁹ 'Voorjaarsnota', Gemeente Rotterdam, watdoetdegemeente.rotterdam.nl (Zoek naar: *Voorjaarsnota, 2019, Programma's, Algemene middelen, Taakveld 6*).

⁸⁰ Hanoeman e.a. (2009), p. 60-62.

⁸¹ 'Hulpaanbod school', Hogeschool Inholland, insite.inholland.nl (Zoek naar: *Schulden*).

naar professionele organisaties zoals de KBR. De gemeente Rotterdam heeft een erg uitgebreid beleid ten aanzien van schuldenproblematiek, ook specifiek toegespitst op jongeren. Er is dan wel geen speciaal voor studenten of nog specifieker voor hbo-studenten aangepast beleid, maar de mogelijkheden voor hbo-studenten met financiële problematiek vallen binnen het beleid voor jongeren in het algemeen. Het beleid richt zich in eerste instantie met name op voorlichting, preventie en vroegsignalering van betalingsproblemen en schulden. Bij al ontstane schuldenproblematiek wordt jongeren langdurige individuele begeleiding aangeboden. Ook is de campagne *Kom uit je schuld* gestart.

3.6 Tussenconclusie

Een van de onderzoeksvragen luidt: Wat zijn de mogelijkheden om studerende jongeren met financiële problemen te ondersteunen? Er zijn allerlei organisaties, programma's en activiteiten die preventief van aard zijn en die ervoor moeten zorgen dat er financiële problemen ontstaan. Daarnaast zijn er ook curatieve mogelijkheden die jongeren met financiële problemen kunnen ondersteunen. Hieronder hebben we de mogelijkheden op een rijtje geplaatst waarbij we de kanttekening willen maken dat dit overzicht zeker niet allesomvattend is, maar wel een realistisch beeld geeft.

Niveau	Preventief	Curatief
Landelijk	Nibud Wijzer in geldzaken Week van het geld Educatieve programma's o.a. moneyways Campagne Kom uit je schuld	Wgs Wmo Brede schulden aanpak (40 maatregelen)
Lokaal: gemeente Rotterdam	Campagne Kom uit je schuld Gastlessen binnen vo, mbo, hbo Schuldensprekkuur MBO	Reset Vroegsignalering Geldplan. Kom uit de geldzorgen Hulpteam Geldzaken Ondersteuning door jongerenloket/KBR Perspectiefpact Jongeren
Instelling: Hogeschool Inholland		Ondersteuning decaan Workshops binnen 100-programma Rechtswinkel Hogeschool Inholland

Gezien de focus van dit onderzoek is het nu tijd om dieper in te gaan op het onderwerp financiële opvoeding en financieel gedrag.

3.7 Financiële opvoeding en financiële redzaamheid

Volgens het Nibud kan financiële opvoeding gezien worden als '*kinderen leren omgaan met geld*'. De financiële opvoeding moet ertoe leiden dat jongeren uiteindelijk financieel gezond gedrag vertonen, d.w.z. financieel redzaam worden. Het Nibud definieert financiële redzaamheid als volgt:

'Iemand is financieel redzaam wanneer hij/zij zijn/haar inkomsten en uitgaven, op de korte en lange termijn in balans houdt. Daarbij geldt dat iemand: zelf beschikt over de vaardigheden om de inkomsten en uitgaven in balans te houden, óf bewust is van het feit dat hij/zij iets niet kan en daarvoor de hulp inschakelt van anderen die dit wel wél weten en/of kunnen'.⁸²

De competenties die het Nibud hierbij heeft opgesteld, zijn van toepassing op alle volwassenen van 18 jaar en ouder. Ze beschrijven over welke vaardigheden en kennis iemand zou moeten beschikken om zich financieel redzaam te kunnen noemen. De competenties luiden als volgt:⁸³

1. Voldoende inkomsten verwerven om van te leven

2. De geldzaken organiseren

Subthema's

- Betalingen veilig en adequaat uitvoeren.
- De administratie op orde brengen en houden.
- Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren.

3. Verantwoord besteden

Subthema's

- Keuzes maken.
- Zich opstellen als kritische consument.
- Financiële tekorten signaleren en aanpakken.
- Verantwoord lenen.

4. Voorbereid zijn op (on)voorziene gebeurtenissen

Subthema's

- Rekening houden met toekomstige wensen en gebeurtenissen.
- Anticiperen op ongeplande omstandigheden.
- Bewust financiële producten kiezen.

Naast de competenties moet er ook over de volgende vier basisvaardigheden beschikt worden: rekenvaardigheden, lees- en schrijfvaardigheden, digitale vaardigheden en het kunnen inschakelen van hulp of het raadplegen van het netwerk indien nodig.⁸⁴

Afgeleid van deze competenties heeft het Nibud leerdoelen voor omgaan met geld voor jongeren in verschillende leeftijdscategorieën ontwikkeld. Deze leerdoelen geven weer welk leerproces kinderen en jongeren zouden moeten doormaken als het gaat om het goed

⁸² Schonewille, Van der Schors, & Kunkel (2018), p. 3.

⁸³ Nibud (2018), p. 6-7.

⁸⁴ Nibud (2018), p. 8

met geld leren omgaan.⁸⁵ Zoals al eerder aangegeven blijkt uit verschillende onderzoeken dat juist de ouders de belangrijkste leerbron zijn.⁸⁶ Niet alleen de opvoeding zelf, ook het voorbeeldgedrag van ouders speelt een grote rol.⁸⁷ In de financiële opvoeding door ouders kunnen de volgende onderwerpen aan bod komen: zakgeld en kleedgeld, sparen, lenen, omgaan met reclame en verleidingen en tot slot geldzaken organiseren. Hierbij wordt ook benadrukt dat het belangrijk is om als ouder zelf het goede voorbeeld te geven.⁸⁸ Uit onderzoek van het Nibud kwam bijvoorbeeld naar voren dat de financiële opvoeding bepalend is voor het financiële gedrag later.⁸⁹ Financieel gedrag is vervolgens weer bepalend voor de kans op betalingsproblemen, meer dan bijvoorbeeld inkomen.⁹⁰

Vastgesteld is dat iemand die van huis uit heeft meegekregen goed met geld om te gaan, een lager risico op financiële problemen heeft.⁹¹ Ook is aangetoond dat goed financieel beheer van ouders problemen bij jongeren tot en met achttien jaar voorkomt.⁹² Echter, 40% van de Nederlanders heeft moeite om het overzicht over de financiële administratie te bewaren. De jongeren tot 35 jaar, waaronder ook hbo-studenten vallen, zijn hierbij een risicogroep. Het ontbreekt hen vaker aan administratieve vaardigheden. Dit kan leiden tot financiële problemen.⁹³ Het Nibud heeft dan wel informatie omtrent financiële opvoeding voor ouders, maar ouders worden niet actief en outreachend voorgelicht op dit gebied, terwijl duidelijk is dat zij wel de grootste invloed op de jongeren hebben.

Focus op competentie twee en drie in dit onderzoek

Bij dit onderzoek naar het financiële gedrag van hbo-studenten in relatie tot hun financiële opvoeding hebben we bepaalde keuzes gemaakt. Om aan te sluiten bij de levensfase van de doelgroep, wordt met name ingezoomd op de tweede en derde competentie van financiële redzaamheid. Veel hbo-studenten wonen bij hun ouders en hebben daarmee nog niet de gehele verantwoordelijkheid ten aanzien van de primaire levensbehoeftes. We zijn er in het onderzoek vanuit gegaan dat hbo-studenten over voldoende basisvaardigheden beschikken. Zij hebben immers minimaal een afgeronde specifieke vooropleiding (havo, vwo of mbo-niveau 4) waar deze basisvaardigheden aan bod komen. Daarnaast hebben we er voor gekozen om niet specifiek in te zoomen op de eerste competentie *Voldoende inkomsten verwerven om van te leven*. Er is op dit moment een leenstelsel waar hbo-studenten gebruik van kunnen maken en die hen voorziet in een studielening waarmee ze studie en levensonderhoud kunnen bekostigen. De tweede en derde competentie hebben in dit onderzoek centraal gestaan omdat deze competenties kennis en vaardigheden omvatten die in de financiële opvoeding nadrukkelijk aan bod kunnen komen en die op dit moment het meest aangesproken worden bij de doelgroep. Zo dient een hbo-student *zijn of haar geldzaken te organiseren*. De student heeft een inkomen

⁸⁵ Nibud (2018), p. 5

⁸⁶ Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 9.

⁸⁷ Van der Schors & Stierman (2016), p. 6.

⁸⁸ 'Financiële opvoeding', Nibud, nibud.nl (Zoek naar: *Consumenten, Thema's, Kinderen, Financiële opvoeding, Financieel opvoeden: zo pakt u het aan*).

⁸⁹ Van der Schors & Stierman (2016), p. 20.

⁹⁰ Van der Schors, Crijnen, & Schonewille (2019), p. 9.

⁹¹ Madern & Van der Schors (2012).

⁹² Claassen, Polman, & Katteler (2008).

⁹³ Schonewille, Van der Schors, & Kunkel (2018), p. 4-6.

vanuit een studielening en/of een bijbaan en heeft minimaal specifieke uitgaven (studie, zorgverzekering, kleding e.d.). Bij de derde competentie, verantwoord besteden, hebben we gezien de leeftijd van de doelgroep, specifiek gekeken naar de rol van imago en verleiding in de financiële opvoeding en het financiële gedrag van de hbo-studenten.

3.8 Geldzaken organiseren

Eén van de vier competenties voor financiële redzaamheid is het organiseren van de geldzaken, waarop dit onderzoek zich richt. Het Nibud heeft het gewenste gedrag hiervoor als volgt gedefinieerd: *‘De consument beheert en monitort de betalingen, houdt de administratie bij en brengt de inkomsten en uitgaven in kaart, zodat er overzicht is dat inzicht geeft in de mogelijkheden om de inkomsten en uitgaven in balans te houden.’*⁹⁴ Vervolgens horen bij deze competentie een drietal subthema’s, waarbij verschillende vaardigheden horen. Deze worden nu uiteengezet.

Betalingen veilig en adequaat uit te voeren

Om betalingen veilig en adequaat uit te voeren, moet de consument in staat zijn tot het volgende:

- Een betaal- en spaarrekening te beheren
- Automatische incasso’s te regelen en beheren
- Op een veilige manier om te gaan met diverse vormen van betalen
- De betrouwbaarheid en veiligheid van websites te controleren waar men online aankopen doet

Wat betreft bovenstaande bleek onder andere dat 44% van de respondenten in de leeftijd van 18 tot en met 64 jaar in een onderzoek naar financiële administratie van het Nibud lopende abonnementen weleens vergeet door automatische incasso’s. Ook kwam het bij bijna drie op de tien respondenten af en toe voor dat door automatische incasso’s bepaalde rekeningen niet betaald konden worden vanwege onvoldoende saldo.⁹⁵

De administratie op orde te brengen en te houden

Om de administratie op orde te brengen en te houden moet de consument in staat zijn tot het volgende:

- Financiële brieven en e-mails te openen en af te handelen
- Belangrijke documenten op een geordende manier te bewaren
- Een DigiD aan te vragen en hier op een veilige manier mee om te gaan
- Online mijn-omgevingen op een veilige manier te bekijken als er een melding van een wijziging komt
- Binnengekomen rekeningen op tijd te betalen
- De gezamenlijke financiën met de partner te bespreken (als er een partner is)

⁹⁴ Nibud (2018), p. 10-11.

⁹⁵ Schonewille, Van der Schors, & Kunkel (2018), p. 18.

Uit onderzoek blijkt dat iemand die zijn administratie bijhoudt, zijn risico op financiële problemen verkleint.⁹⁶ Het niet bijhouden van de financiële administratie is juist een risicofactor voor betalingsproblemen, maar ook de kans op ernstige betalingsproblemen vergroot.⁹⁷ In 2015 bleek dat 25% van de consumenten zijn administratie niet op orde heeft en dus een verhoogd risico loopt.⁹⁸ Uit het Studentenonderzoek in 2017 kwam naar voren dat 57% van de studenten belangrijke documenten geordend bewaart.⁹⁹ Het van ouders leren omgaan met geld hangt samen met de mate waarin iemand later zijn administratie bijhoudt, zie ter illustratie Tabel 1.¹⁰⁰

Tabel 1

Percentage (on)eens met de stelling: "Mijn ouders hebben mij geleerd goed met geld om te gaan"

	Geen of matige administratie	Goede of uitstekende administratie
(Helemaal) oneens	17 %	8 %
Niet eens, niet oneens	35 %	14 %
(Helemaal) eens	48 %	77 %

Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren

Om de inkomsten en uitgaven in kaart te brengen en te monitoren moet de consument in staat zijn tot het volgende:

- Zijn/haar saldo van de bankrekening(en) bij te houden
- Bij- en afschrijvingen, automatische incasso's, rekeningen en toekenningen te controleren op juistheid
- Een overzicht te maken van de inkomsten en uitgaven (gemiddeld) per maand en per jaar
- Een overzicht te maken van de bezittingen, betalingsachterstanden en andere schulden
- Vast te stellen welk bedrag (maandelijks) nodig is voor de noodzakelijke uitgaven en wat er overblijft om vrij te besteden

Over bovenstaande vaardigheid is uit onderzoek bijvoorbeeld gebleken dat 82% van de respondenten zonder betalingsproblemen zijn rekeningen controleert op juistheid tegenover 46% van de respondenten met ernstige betalingsproblemen.¹⁰¹

Vervolgens is het wel van belang dat iemand die over bovenstaande vaardigheden beschikt, deze ook toepast.¹⁰² Ook iemands houding en persoonlijkheid spelen een rol.

⁹⁶ Madern & Van der Schors (2012), p. 6.

⁹⁷ Van der Schors, Van der Werf, & Boer (2016), p. 31.

⁹⁸ Van der Schors, van der Werf, & Schonewille (2015).

⁹⁹ Van der Werf, Schonewille, & Stoof (2017), p. 63.

¹⁰⁰ Van der Schors, Van der Werf, & Boer (2016), p. 38.

¹⁰¹ Van der Schors, Van der Werf, & Boer (2016), p. 30-31.

¹⁰² Simonse, van der Werf & Wilmink (2017).

Persoonskenmerken als een impulsieve houding en korte-termijngerichtheid vergroten namelijk de kans op betalingsproblemen.¹⁰³

3.9 Imago

De derde competentie gaat over *het verantwoord besteden*. Dit houdt onder meer in dat de consument keuzes maakt en zich weerbaar opstelt ten opzichte van reclame, sociale druk en andere verleidingen. Imago en verleidingen spelen hierbij een belangrijke rol als het gaat om het financiële gedrag van consumenten en zeker als het gaat om jongeren.¹⁰⁴ Imago is het beeld dat mensen hebben van iemand. Hierbij kan het doel zijn om welvaart uit te willen stralen, of juist niet. Jongeren vinden het uitstralen van een bepaald imago belangrijk; zij willen graag geaccepteerd worden binnen bepaalde groepen. Het onderhouden van een bepaald imago brengt kosten met zich mee, die in sommige gevallen kunnen leiden tot financiële problemen. Uit onderzoek van het Instituut voor onderzoek naar leefwijzen & verslaving (IVO) is naar voren gekomen dat het voldoen aan een imago op verschillende manieren kan. Het verschilt per doelgroep wat de gedachtegang of de norm is. In dit onderzoek werd geconcludeerd dat imago bij iedereen invloed heeft op het financiële gedrag. Echter, deze invloed is bij de één meer dan bij de ander. Adolescenten maken zich vaak druk over hoe ze door hun leeftijdsgenoten worden gezien en baseren hier uitgaven op.¹⁰⁵

Hieronder zal worden ingegaan op de begrippen sociale acceptatie en materialisme; begrippen die samenhangen met imago.

Sociale acceptatie

Tijdens de ontwikkeling van de mens vindt er een fase plaats waarin het voor een individu belangrijk is om een goede relatie te behouden met leeftijdsgenoten. In de meeste gevallen stijgt dit belang al tijdens de basisschoolleeftijd. De sociale wereld breidt zich op dat moment uit en een kind komt erachter wat het betekent om deel uit te maken van een groep. In de afgelopen vier decennia heeft men de peerrelaties van kinderen onderzocht, waarbij een groter inzicht hierin is gecreëerd. Hierbij kwam naar voren dat de peerrelaties van groot belang zijn en dat vooral acceptatie door leeftijdsgenoten als belangrijk aspect wordt gezien bij het psychologisch functioneren van een kind. Sociale acceptatie binnen de peer group begint dus al op een jonge leeftijd.¹⁰⁶

Buiten dat de positie binnen de peer group een belangrijk aspect is bij het psychologisch functioneren van een individu, heeft het daarnaast ook invloed op financieel gedrag. Omdat men bang is voor sociale uitsluiting, wordt geld uitgegeven om aansluiting te vinden bij een bepaalde groep. Als het binnen een groep de norm is om te bezuinigen, houden de groepsleden zich hieraan. Het verschilt dus per groep of er meer of minder geld wordt uitgegeven. In beide gevallen is er in zekere zin sprake van invloed op het financieel gedrag. Personen die sociaal uitgesloten worden, vinden het dermate belangrijk om

¹⁰³ Van der Schors, Van der Werf & Boer (2016), p. 6.

¹⁰⁴ Nibud (2018), p. 11.

¹⁰⁵ Barendregt & Rodenburg (2013), p. 15-17.

¹⁰⁶ Donders & Verschuieren, *Kind en Adolescent* (2004), afl. 25, p. 74-90.

geaccepteerd te worden, dat zij hun persoonlijke en financiële welzijn opofferen voor hun sociale status. Daarnaast worden de uitgaven van jongeren niet alleen beïnvloed door de sociale acceptatie, maar ook door status. Jongeren die bereid zijn om geld uit te geven aan hun status lopen meer risico op schulden dan andere jongeren.¹⁰⁷

Materialisme

Naast sociale afwijzing heeft ook materialisme invloed op financieel gedrag. Materialisme kan hierbij worden gezien als de algemene overtuiging over het belang van bezittingen in het leven. Wanneer iemand niet het gevoel heeft ergens bij te horen, zal hij op zoek gaan naar een manier om hier toch voor te zorgen. Eerder verricht onderzoek heeft aangetoond dat sociaal afgewezen personen consumeren om acceptatie binnen de sociale groep te bereiken. Er kunnen twee soorten materialisme onderscheiden worden. Geluksmaterialisme houdt het nastreven van geluk door aankopen in. Bij succesmaterialisme wordt succes beoordeeld aan de hand van het aantal en de kwaliteit van de bezittingen die iemand heeft.¹⁰⁸

Het inzetten van dit materialisme heeft te maken met self-monitoring: de mate waarin mensen zich aanpassen binnen een sociale groep. Een hoge self-monitoring betekent een grote mate van aanpassing, een lage self-monitoring een kleine mate van aanpassing. Mensen met een hoge self-monitor zijn zich beter bewust van hoe zij bij anderen overkomen met bepaalde items of producten. In tegenstelling tot mensen met een lage self-monitoring begrijpen zij de communicatieve factor van bezittingen beter. Wanneer een persoon wordt afgewezen in de sociale groep, zal die persoon afhankelijk van de hoogte van de self-monitoring materialisme inzetten om op deze manier de acceptatie toch te realiseren. Bij sociale afwijzing kan men op twee manieren reageren: assimilatie of differentiatie. Het individu zal proberen bij een groep te horen of hij zal zich er juist van onderscheiden.¹⁰⁹

3.10 Verleiding

Ook verleiding speelt een belangrijke rol als het gaat om het financiële gedrag. Mensen staan voortdurend bloot aan allerlei vormen van verleiding. Allerelei producten en diensten worden aan ons aangeboden en dit gebeurt op heel veel verschillende manieren. Soms kan je je er aan onttrekken door bijvoorbeeld niet naar tv-reclames te kijken of door winkels te vermijden, maar verleiding is volop en voortdurend aanwezig waardoor we er vaak ook bewust en onbewust mee geconfronteerd worden. Denk aan de billboards en lichtbakken op straat, de reclames op radio, tv, internet en social media. Maar mensen kunnen ook verleid worden door hun omgeving. Denk aan de mooie nieuwe scooter die je neef net heeft gekocht, of de nieuwe iPhone die net uit is gekomen en die volgens je vriendengroep zo waanzinnig is.

Toegeven aan de verleiding om geld uit te geven, hoeft niet direct als een probleem te worden gezien. In veel situaties levert het ook veel positieve emoties op. Zo kan je erg blij

¹⁰⁷ Madern & van der Schors (2012), p. 17.

¹⁰⁸ Madern & van der Schors (2012), p. 17.

¹⁰⁹ Sanders (2012), p. 6.

worden van een mooie jas die je hebt gekocht omdat deze flink was afgeprijsd. Het wordt echter wel een probleem als het toegeven aan verleidingen negatieve gevolgen heeft. Het kan bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat je achteraf spijt hebt van de aankoop omdat je die nieuwe jas echt niet nodig had omdat je er nog drie in je kast hebt hangen, dat je het geld er niet voor had en je hier je creditcard voor hebt gebruikt, dat andere rekeningen niet meer betaald kunnen worden, of dat er echt schulden ontstaan. Dat betekent dat je regelmatig niet aan de verleiding kunt toegeven en daar heb je een bepaalde mate van zelfbeheersing voor nodig; je moet dan moeite doen om je uitgaven te beheersen. Dit is nodig omdat individuen vaak te maken hebben met een intern conflict tussen enerzijds de doener, die streeft naar bevrediging op de korte termijn en anderzijds de planner, die meer oog heeft voor de belangen op de langere termijn. Er is wilskracht voor nodig om ervoor te zorgen dat de doener het (te) vaak wint van de planner.¹¹⁰ Dit soort zelfbeheersing kan echter ook uitgeput raken, wanneer deze te vaak wordt aangesproken of onder invloed van stress. Dit wordt ook wel aangeduid met de term *ego-depletion*; een tijdelijke reductie in de capaciteit van mensen om wilskracht of zelfbeheersing te tonen.¹¹¹

Het gebruik van (zelf)bindingstechnieken zou een oplossing kunnen zijn; dat zijn methoden die mensen in het dagelijks leven toepassen om zo de verleidingen op korte termijn te kunnen weerstaan. Vanuit de literatuur worden verschillende soorten bindingstechnieken onderscheiden. Zo wordt gesproken over zelfbindingstechnieken zoals *mental accounting*, *counteractive self-control* en *dosering*. Bij *mental accounting* wijs je geld toe aan aparte mentale rekeningen waardoor geld uitgeven aan andere zaken bemoeilijkt wordt. Bij *counteractive self-control* gaat het om zichzelf straffen wanneer langere termijn doelen niet worden behaald en zichzelf belonen wanneer deze wel worden behaald. Bij *dosering* gaat het om het voorkomen van *ego-depletion* door het gepland toegeven aan verleidingen. Op deze manier is de zelfbeheersing op langere termijn vol te houden. Daarnaast kunnen anderen ook zorgen voor binding. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om de overheid of banken die mogelijkheden bieden om het gedrag in een bepaalde richting te sturen. Denk aan het aantrekkelijk maken van sparen. Belangrijk in dit verband is dat intenties die mensen hebben ook daadwerkelijk worden omgezet in gedrag; in het daadwerkelijk handelen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat indien doelintenties worden aangevuld met implementatie-intenties die de kans vergroot dat de intenties daadwerkelijk worden omgezet in gedrag. Ook de intentie om niet toe te willen geven aan verleiding koppelen aan een concrete actie kan een effectieve methode zijn. Bijvoorbeeld het standaard inlassen van een bedenktijd van drie dagen indien iemand een impulsaankoop wil doen.¹¹²

3.11 Tussenconclusie

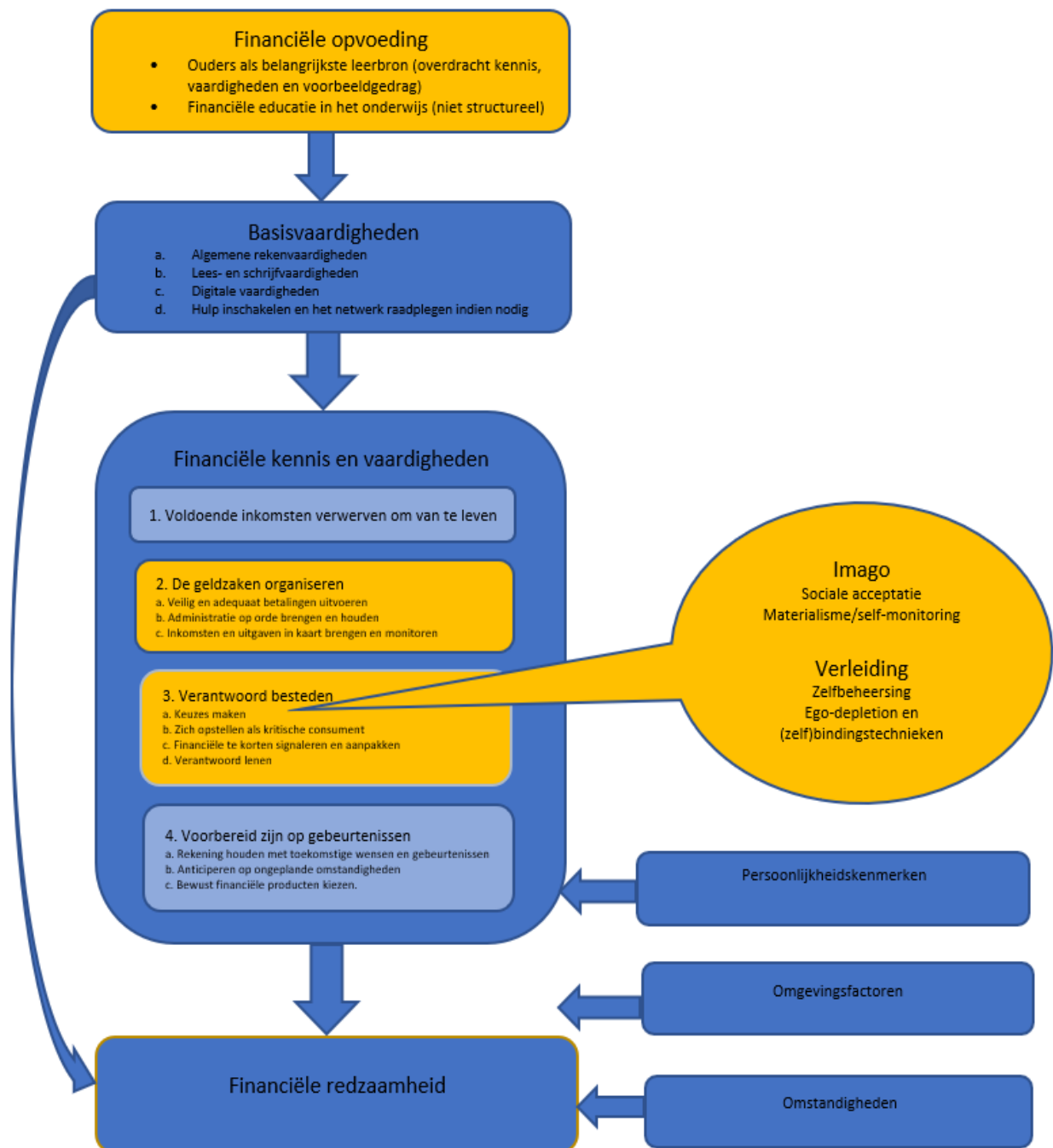
In voorgaande paragrafen is ingezoomd op de tweede deelvraag van dit onderzoek *Wat is er vanuit eerder onderzoek al bekend over de relatie tussen financiële opvoeding en financieel gedrag van jongeren?* Daarbij is aangesloten bij de kennis van het Nibud als het gaat om financiële redzaamheid. De vier competenties voor financiële redzaamheid, die het Nibud heeft beschreven, vormen de basis voor financieel gezond gedrag voor

¹¹⁰ Nibud (2011), p. 6

¹¹¹ Baumeister e.a. (1998) en Faddegon (2009).

¹¹² Nibud (2011), p. 6-9

volwassenen vanaf 18 jaar. Als het gaat om de financiële opvoeding blijkt uit verschillende onderzoeken dat juist de ouders de belangrijkste leerbron zijn.¹¹³ Niet alleen de opvoeding zelf, ook het voorbeeldgedrag van ouders speelt een grote rol.¹¹⁴ In Figuur 1 zijn de belangrijkste elementen uit de literatuurverkenning weergegeven. Het is een bestaand schema ontwikkeld door het Nibud wat ten behoeve van dit onderzoek is aangevuld. De oranje delen geven de focus aan van dit onderzoek naar financieel gedrag en financiële opvoeding onder hbo-studenten van Hogeschool Inholland.

Figuur 1. Bewerkt schema van schema financiële redzaamheid Nibud 2018, p. 9.

¹¹³ Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 9.

¹¹⁴ Van der Schors & Stierman (2016), p. 6.

4 De praktijk: de financiële situatie van studenten

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de derde deelvraag van dit onderzoek: Wat zijn de kenmerken en wat is de financiële situatie van de onderzochte studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam?. In paragraaf 4.1 zullen eerst de kenmerken van de onderzochte studenten uiteengezet worden, waarna vervolgens zal worden ingegaan op de verschillende onderdelen van de financiële situatie van de studenten. Tot slot volgt in paragraaf 4.3 een tussenconclusie, als zijnde het antwoord op deze deelvraag.

4.2 De kenmerken van de onderzochte studenten

In deze paragraaf zullen de relevante kenmerken van de geïnterviewde studenten uiteengezet worden.

4.2.1 Leeftijd

De leeftijd van de geïnterviewde studenten ligt tussen de 17 en 25 jaar. Zoals eerder beschreven brengt het bereiken van de leeftijd van 18 jaar grote veranderingen met zich mee. Enkele studenten hebben deze leeftijd nog niet bereikt, terwijl andere net meerderjarig zijn geworden en dus zelf verantwoordelijk en aansprakelijk voor schulden, betalingsachterstanden en afgesloten contracten. De leeftijd bij afname van de interviews kan dus ook van grote invloed zijn geweest op de huidige financiële situatie en het huidige financiële gedrag. Een student benoemt bijvoorbeeld de rol die haar leeftijd speelt:

“Ik denk dat dat meer te maken heeft met dat ik nog best wel jong ben, ik ben 18, ik word binnenkort pas 19. Dus ik denk dat het ook wel daarmee te maken heeft. Dat ik nog niet echt... iets doe ofzo, waardoor ik schulden kan krijgen.”

Respondent 12

Ook een andere student, intussen uitwonend met kinderen, is van mening dat haar leeftijd en haar eigen gezinssituatie een grote invloed hebben op haar huidige financiële gedrag:

“Het is niet zo dat mijn ouders gezegd hebben dat zij een buffer hadden. Pas wanneer je wat ouder wordt leer je zulke dingen. Nu ik zelf kinderen heb weet je dat het fijn is om zoiets toch achter de hand te hebben. Ik denk dat 60% mijn eigen situatie en 40% van wat ik uit huis heb meegekregen invloed heeft gehad.”

Respondent 14

4.2.2 Opleiding

De geïnterviewde studenten volgen momenteel allemaal de hbo-opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening of Rechten aan Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam. De voor de hand liggende vooropleidingen hiervoor betreffen de havo of een mbo-opleiding, maar dit zou in theorie ook vwo kunnen zijn. Een aantal studenten benoemt als onderdeel van de mbo-opleiding stage gelopen te hebben bij bijvoorbeeld een kredietbank of bewindvoeringskantoor. Deze ervaringen lijken altijd bij te dragen aan het ontwikkelen van een gezonde angst voor schulden, zoals ook wordt benoemd door studenten. Een student

vertelt bijvoorbeeld al kennis over schulden opgedaan te hebben bij haar vooropleiding en nu extra voorzichtig te zijn:

“Ik heb ook bij een, bij mijn vorige opleiding bij een bewindvoeringskantoor stagegelopen, dan zie je ook allemaal dingen dat je denkt van nou... Dat wil je allemaal niet. Dus ik heb best wel veel dingen gezien, dus, dat, ja, dat speelt natuurlijk ook wel een rol.”

Respondent 12

4.2.3 Woon- en leefsituatie

Er is niet specifiek gevraagd naar de huidige woon- en leefsituatie van studenten als onderdeel van het interview. Aangezien de woonsituatie in veel gevallen invloed heeft op het huidige uitgavenpatroon, is dit gegeven echter wel bij een groot aantal studenten ter sprake gekomen. Zoals bijvoorbeeld een student vertelt:

“Want nu is het niet noodzakelijk, als ik een studentenlening ga nemen, wat ga ik ermee doen eigenlijk, want ja, ik woon nog zelf thuis, en... Als ik een studentenlening ga nemen dan denk ik dat ik alleen maar misschien... Eh, designerspullen ermee ga kopen, ik bedoel maar van, wat moet ik anders met dat geld.”

Respondent 6

Uit de interviews bleek dat verreweg de meeste studenten nog inwonend bij hun ouders of verzorgers zijn. Een aanzienlijk deel hiervan komt uit een eenoudergezin. Van de drie studenten die aangaven op zichzelf te wonen, hebben twee studenten kinderen. Een student met drie kinderen wijt haar ongezonde financiële gedrag aan haar huidige leefsituatie. Op de vraag hoe zij haar financiële gedrag zou omschrijven, antwoordt zij:

“Niet zo best. Ik denk dat het komt, omdat ik drie kinderen hebt. Met school erbij en het huishouden. Als ik brieven ontvang dan lees ik het even snel en dan zet ik het weer opzij. Dan ben je al twee weken verder en heb het daarna helemaal niet geordend. Ik heb het te druk om alles op orde te hebben.”

Respondent 14

4.3 Financiële situatie studenten

Deze paragraaf gaat in op de financiële situatie van studenten, die zal worden beschreven aan de hand van verschillende onderdelen.

4.3.1 Financiële ondersteuning van ouders

Er is de studenten niet specifiek gevraagd naar het al dan niet krijgen van financiële ondersteuning van ouders of verzorgers. Echter, door een deel van de studenten werd benoemd dat zij financiële ondersteuning van de ouders krijgen, zoals bijvoorbeeld ook deze student vertelt:

“De meeste dingen betalen mijn ouders op dit moment. Ik hoef zelf niet veel te betalen.”

Respondent 23

Bij de vergelijking met het al dan niet hebben van een studieschuld blijkt dat juist deze studenten vaak ook geen studieschuld hebben. Het lukt een aantal studenten ondanks dat zij aangaven geen financiële ondersteuning te krijgen om geen studieschuld op te bouwen door veel te werken naast hun studie. De studenten die geen ondersteuning krijgen, komen meestal uit een gezin dat niet in staat is om die ondersteuning te bieden, ofwel vanwege de slechte financiële situatie van het gezin door een te laag inkomen, ofwel vanwege ouders die zelf niet goed met geld kunnen omgaan.

4.3.2 Achtergrond ouders

Ten aanzien van de financiën van ouders is de volgende vraag gesteld: Heb jij zicht op hoe jouw ouders tijdens je jeugd omgingen met geld? Op wat voor manier is dat bespreekbaar gemaakt en getoond?. Ook is de studenten gevraagd in hoeverre en op welke manier ouders de verschillende onderdelen van het organiseren van geldzaken organiseren. Bovendien zijn ouders en verzorgers gedurende het gehele interview een terugkerend onderwerp, waardoor informatie is verzameld over de achtergrond van ouders en verzorgers van studenten en hier enkele uitspraken over gedaan kunnen worden. De financiële ervaringen van de ouders lijken vaak te worden meegenomen, zeker wanneer het een 'negatief' financieel voorbeeld was. Studenten die uit armere gezinnen komen of familieleden hebben die moeilijk rondkomen, lijken voorzichtiger te zijn met uitgaven. Twee studenten moesten hun ouders helpen met de financiële administratie vanwege taalachterstand van de ouders. Het door studenten leren als ouders zelf niet financieel redzaam zijn of krap zitten, lijkt een belangrijk leeraspect. Een student vertelt bijvoorbeeld:

“Geldzaken organiseren heb ik niet echt geleerd van mijn ouders maar meer van de situatie waarin mijn ouders zaten. Mijn moeder bevond zich in een krappe situatie en hiervan heb ik veel geleerd. Het is mij niet direct meegegeven dat als je je rekeningen niet betaald, dat je dan schulden krijgt. Dit heb ik dus meegekregen vanuit de situatie van mijn vader.”

Respondent 12

4.3.3 Inkomsten uit bijbaan

Er is de studenten niet gevraagd naar hun precieze inkomsten en de bron hiervan. Toch is het hebben van een bijbaan in veel interviews ter sprake gekomen. Van de 25 studenten gaven er 16 aan momenteel inkomsten uit een bijbaan te hebben. Enkele vertelden door de huidige coronacrisis hun baan te zijn verloren of tijdelijk niet te kunnen werken, waardoor het aantal voor de crisis nog hoger lag. Opvallend is ook dat vijf studenten aangaven al vanaf hun vijftiende te werken. Als werkgevers werden bedrijven als Lidl, Albert Heijn en Lyceo genoemd. Studenten vertellen met een bijbaan voor meer financiële ruimte te willen zorgen, een hoge studielening te voorkomen of hiertoe aangespoord te zijn door ouders of verzorgers. Zo vertelt een student:

“Ik moest vanaf mijn vijftiende werken zodat ik wist hoe het was om geld te verdienen zeg maar.”

Respondent 8

Een andere student probeert haar inkomen verder te vergroten en beantwoordt op de vraag of zij haar financiële situatie als stabiel of niet stabiel zou omschrijven het volgende:

“Ik kan eigenlijk alles wel betalen dus dat is wel... Wel stabiel, alleen... Soms dan heb ik wel zoiets van... Ja, dat ik... Ja, dan heb ik zoiets, ik wil wel wat meer overhouden in de maand, dus, en ik heb ook met m'n baas, ben ik in gesprek omdat ik, of ik meer kan gaan werken in een maand, want ik werd ook heel weinig ingepland. Dus het is wel stabiel, maar ik ben wel aan het kijken van hoe kan ik het nog verbeteren zeg maar. Hoe kan ik eh... Meer inkomen krijgen zal ik het zo maar zeggen.”

Respondent 18

Dat een groot deel van de geïnterviewde studenten een bijbaan heeft, komt overeen met de uitkomsten van het Nibud Studentenonderzoek onder hbo- en wo-studenten in 2017. Hieruit bleek dat 63% van de hbo-studenten een bijbaan had.¹¹⁵ De voor de hand liggende inkomstenbronnen van de geïnterviewde studenten zijn een combinatie van de volgende posten: toelage van ouders, inkomsten uit bijbaan, studielening, zorgtoeslag en eventueel huurtoeslag of alimentatie.

4.3.4 Schulden

Bij de inleidende vragen van de individuele interviews is alle studenten gevraagd of zij op het moment van afname een schuld hadden. Bij deze vraag zijn als voorbeelden van een schuld een betalingsachterstand, rood staan, een studieschuld, openstaande boetes en een lening genoemd. Van de studenten gaven er negen aan een schuld te hebben, waarvan zeven enkel een studieschuld hadden. De overige twee studenten hadden hiernaast te maken met schulden zoals bijvoorbeeld betalingsachterstanden bij winkels. Een opvallend onderzoeksresultaat hierbij was dat deze twee studenten aangaven juist wel een goede financiële opvoeding gehad te hebben, maar door bepaalde karaktereigenschappen toch in de problemen zijn gekomen. Dit gegeven werd ook genoemd door enkele studenten zonder schulden. Zij vertelden wel degelijk een goede financiële opvoeding gehad te hebben, maar niet alle delen hiervan tegenwoordig ook toe te passen vanwege hun karakter. Twee andere studenten benoemen eerder in hun leven schulden gehad te hebben, wat zij wijten aan een gebrek aan financiële opvoeding, maar al heel snel geleerd te hebben van hun fouten en inmiddels weer schuldenvrij te zijn. Zij hebben zichzelf vaardigheden aangeleerd die hen in staat stellen tot sparen. Er zijn geen gegevens bekend over de hoogte van de studieschuld en betalingsachterstanden van de studenten.

Er zijn verschillende verklaringen mogelijk voor het feit dat relatief weinig studenten aangaven te kampen met aan andere schuld dan een studieschuld. Ten eerste kan het toeval zijn dat de financiële situatie van een groot deel van de studenten stabiel was. Mogelijk speelt de leeftijd van de studenten hierbij een rol. Omdat de interviews zijn afgenomen onder eerstejaars, waren sommige studenten net 18 geworden en hadden om die reden nog weinig financiële verplichtingen. Ook gaf de meerderheid van de studenten

¹¹⁵ Van der Werf, Schonewille, & Stoof (2017), p. 31.

aan nog thuis te wonen, wat in beginsel ook zorgt voor een lager risico op schulden of betalingsachterstanden. Daarnaast kan het zijn dat ondanks de gegeven voorbeelden van een schuld, studenten toch niet goed op de hoogte waren van de verschillende soorten schulden en zo mogelijk onterecht tot de conclusie kwamen dat zij geen schulden hadden. Een telefoon of laptop op afbetaling zijn immers ook schulden. Een ander element kan de gekozen opleidingsrichting zijn. Zoals eerder benoemd kan dit bijdragen aan het ontwikkelen van een gezonde angst voor schulden. Wellicht zijn studenten die geïnteresseerd zijn in het recht en maatschappelijke vraagstukken bovendien ook beter op de hoogte van de risico's van schulden. Een andere verklaring kan de gevoeligheid van het onderwerp zijn. Mogelijk voelden de studenten zich niet comfortabel genoeg om via een digitaal afgenomen interview geheel naar waarheid persoonlijke vragen over schulden te beantwoorden, wat de resultaten enigszins vertekend zou kunnen hebben.

4.3.5 Invloed COVID-19

Bij enkele van de interviews is het huidige situatie omtrent het coronavirus ter sprake gekomen. Vier studenten benoemden hun baan te zijn verloren door het virus, waardoor zij met een lager inkomen te maken hebben. Twee studenten vertelden juist meer tijd te hebben gehad om meer werken, waardoor zij nu meer verdienen. Verder wordt door vier studenten gesteld dat zij in deze coronatijd minder kunnen uitgeven. Zij kopen geen eten meer buitenshuis, zien hun vrienden niet zo vaak en worden minder blootgesteld aan verleidingen. Drie studenten besteden juist meer geld: uit verveling wordt kleding gekocht of om verveling te bestrijden worden games of gamecomputers aangeschaft. Een student zegt bijvoorbeeld:

“Je bent jong en je wilt kleding bestellen, vooral in deze coronatijd.”

Respondent 6

Ook vertelt een student door corona meer tijd te hebben, waardoor zij meer in de verleiding wordt gebracht om aankopen te doen. Op de vraag wat haar verleidt om geld uit te geven antwoordt zij:

“Uhm... Nou toch wel tegenwoordig influencers. Maar meer in de zin van als ik een YouTube video kijk ofzo. Deze coronatijden doe ik dat vaak dan kijk ik make-up tutorials dan denk ik oh dat wil ik ook. De verleiding wordt dan wel groot. Het is misschien wel schapengedrag maar als ik andere mensen met iets zie en ik vind het leuk, dan wil ik het ook wel hebben.”

Respondent 13

4.4 Tussenconclusie

Als antwoord op de derde deelvraag van dit onderzoek: Wat zijn de kenmerken en wat is de financiële situatie van de onderzochte studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam?, kan het volgende gezegd worden. De kenmerken van de geïnterviewde studenten zijn van invloed op het huidige financiële gedrag en de financiële situatie waarin de jongeren zich bevinden. De leeftijd maar vooral ook de persoonlijke omstandigheden (wel/niet zelfstandig wonend, wel/geen kinderen) hebben invloed op het

financiële gedrag. Ook de kenmerken van de ouders (gezinssituatie, taalniveau en sociaal-economische positie) zijn van invloed. Dit kwam in het eerder verrichte onderzoek onder Inholland-studenten¹¹⁶ ook al sterk naar voren. Het bepaalt onder meer of de student financieel ondersteund wordt, of ze daarmee wel/of geen studieschuld opbouwen en of ze de ouders moeten ondersteunen als het gaat om administratieve en financiële aangelegenheden. Dit laatste blijkt een belangrijke leerervaring te zijn voor de betreffende studenten. Veel van de geïnterviewde studenten hebben een bijbaan, enkele al vanaf 15 jarige leeftijd. Genoemde redenen voor het hebben van een bijbaan zijn: meer financiële ruimte creëren, een studieschuld voorkomen en aangespoord door de ouders. Ook dit komt overeen met een eerder verricht onderzoek van het Nibud waaruit blijkt dat 63% van de hbo-studenten een bijbaan heeft.¹¹⁷ Negen studenten hebben aangegeven op dit moment een schuld te hebben. Bij twee studenten ging het naast de studielening ook om andere schulden. Dit is procentueel een lager percentage dan bekend uit eerder verrichte onderzoeken (zie paragraaf 3.2). Er zijn verschillende verklaringen mogelijk voor het feit dat relatief weinig studenten aangaven te kampen met een andere schuld dan een studieschuld. Meerdere studenten hebben echter wel aangegeven in het verleden schulden te hebben gehad.

Tot slot kan aangegeven worden dat, vanwege de kwalitatieve insteek van dit onderzoek, het om een relatief kleine groep respondenten gaat, waardoor de data een beeld schetst maar hieruit geen generaliserende conclusies getrokken kunnen worden. Echter, deze kenmerken worden door andere onderzoeken wel bevestigd. De belangrijke vraag is hoe je rekening gaat houden met die kenmerken in preventie-activiteiten van bijvoorbeeld de gemeente.

¹¹⁶ Hanoeman e.a. (2009).

¹¹⁷ Van der Werf, Schonewille, & Stoof (2017).

5 Financiële opvoeding in relatie tot het organiseren van geldzaken

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat de onderzoeksresultaten van de vierde deelvraag, die luidt: In hoeverre heeft de financiële opvoeding door ouders of verzorgers van studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam, invloed op de wijze waarop studenten hun geldzaken organiseren?. Zoals eerder uiteengezet kan het financiële gedrag van studenten besproken worden aan de hand van de competenties die het Nibud beschreven heeft. In dit hoofdstuk zal voornamelijk gekeken worden naar de wijze waarop studenten hun geldzaken organiseren afgezet tegen wat ze hierover geleerd hebben van hun ouders of verzorgers. De volgende paragraaf geeft algemene informatie over de financiële opvoeding van de respondenten. Vervolgens worden drie subthema's besproken die behoren bij de competentie geldzaken organiseren; namelijk betalingen veilig en adequaat uitvoeren, de administratie op orde brengen en houden en inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren. Daarbij worden in achtereenvolgens de paragrafen 5.3, 5.4 en 5.5 besproken wat ze geleerd hebben, hoe zij op dit moment handelen en wat de overeenkomsten en verschillen zijn in handelen ten opzichte van het geleerde als het gaat om deze subthema's. In paragraaf 5.6 staan de resultaten van de focusgroepen centraal rond het organiseren van geldzaken in relatie wat deze studenten hierover geleerd hebben van hun ouders. Tot slot volgt in paragraaf 5.7 de tussenconclusie waarbij antwoord wordt gegeven op bovenstaande deelvraag.

5.2 Financiële opvoeding respondenten

Om inzicht te krijgen in de financiële opvoeding van de studenten zijn hier ter inleiding van de interviews verschillende vragen over gesteld, zie bijlage 1. Wat hierbij ten eerste opviel, is de grote hoeveelheid studenten die aangaf enige vorm van inzicht te hebben in de financiën van zijn of haar ouders of verzorgers, namelijk 21 respondenten. Wel zijn er grote verschillen in de mate waarop de student inzicht heeft. Een student was bijvoorbeeld al erg jong nauw betrokken bij de financiën van haar ouders. Op de vraag of het in kaart brengen en monitoren van de inkomsten en uitgaven onderdeel was van haar financiële opvoeding, antwoordt zij:

“Ja, ik weet nog dat we iedere maand de uitkering en alle toeslagen bij elkaar gingen optellen. En toen deed ik alle vaste lasten eraf trekken, zo wist je wat je overhield die maand voor eten en drinken. Dan zei ik gewoon tegen m'n moeder dat we € 400,- ofzo hadden voor de maand.”

Respondent 25

Ze benoemt eerder in het interview een reden voor de betrokkenheid bij de financiën van haar ouders:

“Ik heb nu denk ik al 10 jaar gegevens van de bank en daarbij log ik ook in en betaal ik sommige rekeningen. Voor jou en mij is dat binnen vijf minuten gedaan, maar ja als een ouder iemand dat moet doen...”

Respondent 25

Ook gaf ze aan dat haar ouders de taal slecht spreken. De ouders van deze student zijn al met al beperkt financieel redzaam, waardoor het lijkt alsof de rollen wat betreft financiën thuis enigszins omgedraaid waren. De student is ondertussen 21 jaar en was dus al betrokken bij de financiën toen zij ongeveer 11 jaar was. Deze student is dus niet zozeer opgevoed door haar ouders, maar door de ervaringen die zij opdeed door al op vroege leeftijd betrokken te zijn bij de financiën.

Een andere student vertelt het volgende:

“Ja, nou ja ik weet dat er veel papiertjes in het rond gingen. Daar ben ik natuurlijk ook een beetje van. Wij hebben thuis een kamer en daar staan allemaal mappen in van alles en iedereen. Dat is sinds vroeger al zo. Dus ik weet altijd wel dat mijn moeder vroeger ook al zo geordend was, dat was altijd al aanwezig.”

Respondent 13

Veel studenten hebben net als de student hierboven hun ouder een bepaalde handeling zien doen zoals: het ordenen van de administratie in mappen, geld op de spaarrekening zetten, een Excel-bestand bijhouden, het ordenen van brieven of het maken van een begroting. Zo zegt een student hierover:

“Ik weet wel dat mijn moeder een lijstje maakte met inkomsten en uitgaves.”

Respondent 22

“Mijn moeder is ook echt heel goed in sparen, dus, ik heb wel gewoon gezien van hoe het moet en hoe zij dat doet.”

Respondent 12

Leren door handelingen van ouders te zien, komt overeen met de onderzoeksresultaten van het Nibud bij een onderzoek naar financiële opvoeding en het financiële gedrag als volwassene, waarin werd geconcludeerd dat niet alleen de opvoeding zelf, maar ook het voorbeeldgedrag van ouders een grote rol speelt bij hoe moeilijk of makkelijk iemand later rondkomt.

Maar geldzaken werden voor sommige studenten bewust verborgen gehouden.

“Nou ja, mijn moeder sprak nooit zoveel over, over geld, richting ons, want dat wilde ze eigenlijk meer voor zichzelf houden. Ehm... Ik weet wel dat ze het altijd wel, ja, omdat ze natuurlijk alleenstaande moeder is, ze had het wel zwaar. Dus dat ze altijd wel, gewoon rond eh... Kon komen, maar dat het altijd zeg maar net aan was. En voor de rest vertelde ze niet echt inhoudelijk over bedragen enzo omdat ze ook vond van ja wij zijn jong dus wij hoeven... Dat wij ons daar niet zorgen over hoefden te maken zeg maar.”

Respondent 18

De ouder lijkt er hier bewust voor te hebben gekozen haar kind te behoeden voor het zorgelijke aspect van financiën.

Verder gaf bijna de helft van de respondenten aan financiële opvoeding van hun ouders of verzorgers te hebben gekregen op een manier waarbij hen is voorgeschreven welke acties met betrekking tot geldzaken zij wel of juist niet moeten doen, oftewel door normen te stellen. Zo zegt een student hierover:

“Ja, in dit huis zijn wij een beetje erop gedrukt dat wij goed onze administratie bij moeten houden. In het begin toen ik was gaan werken, was ik een jaar of 16. Toen moest ik m’n loonstroken uitprinten en bewaren voor de loonheffing, belasting en dat soort dingen.”

Respondent 13

Een andere student geeft een voorbeeld van wat zij juist niet moest doen:

“Mijn moeder zei altijd als je iets wil kopen, ga gewoon naar de winkel, ga niet bestellen, want dan ga je achterstanden hebben. We hebben ook in de familie meegemaakt dat iemand gewoon 500 euro aan kleding had besteld en het droeg en alles en het niet kon betalen en dan... Komt de deurwaarder en komt allemaal gezeik. Dus mijn moeder heeft altijd tegen mij gezegd je moet gewoon geen kleding bestellen.”

Respondent 6

Deze ouder waarschuwde meteen voor de mogelijke consequenties van het niet opvolgen van het advies.

Een andere methode van financiële opvoeding die door een student wordt benoemd, is een op overleg gebaseerde opvoedingsstijl. Zij benoemt meerdere malen dat zij vaak overlegt, bijvoorbeeld in het volgende citaat:

“Dan deed ik soms ook weleens, dan zat ik een beetje te twijfelen, van zal ik dat wel doen, want dan keek ik naar mijn rekening en dan vroeg ik, dan heb ik ook weleens overlegd met mijn moeder van ja, wat denk jij. Zo zeg maar meer. Dus het is wel, mijn moeder heeft er wel zeg maar voor gezorgd dat ik echt goed nádenk voordat ik eigenlijk mijn geld uitgeef.”

Respondent 18

Voor een andere student worden haar financiën en administratie tot op heden gedaan door haar ouders, waarbij de ouders haar er wel bij betrekken. De student vertelt:

“Wanneer mijn vader dat soort dingen [voor respondent] betaalt dan roept hij mij wel even om te kijken hoe het allemaal moet. Dit komt waarschijnlijk omdat ik nog jong ben en ik weet nog niet hoe alles in elkaar zit denk ik. Ja, ik weet het niet precies. Ik ben nog maar 19 jaar dus ik heb nog niet veel ervaringen met belastingen en verzekeringen. Mijn ouders doen alles voor me maar ze leggen het me wel uit ofzo.”

Respondent 23

Ondanks het feit dat de student inmiddels meerderjarig is, wordt de student ontmoedigd om het zelf te doen. Ervaringsleren is bij deze student dan niet van toepassing. Anderzijds benoemt een andere student een opvoedingsstijl die gezien zou kunnen worden als financiële opvoeding door aanmoediging:

“Eh, ja, zakgeld. Ja... Zakgeld, tot en met zestien heb ik dat gehad. En daarna wilde ze echt dat ik een bijbaantje ging zoeken. Om zeg maar mijn eigen geld te kunnen verdienen.” (...) “Ik heb dus eigenlijk ook niet echt eh... Financiële opvoeding gehad.”

Respondent 15

Hoewel ze het zelf anders ziet, kan wat zij vertelt over het bijbaantje ook gezien worden als een manier van financieel opvoeden. Haar ouders wilden immers dat zij haar eigen geld ging verdienen, mogelijk om de waarde van geld te leren kennen.

Het komt ook voor dat er weinig tot geen financiële opvoeding is gegeven door ouders of verzorgers. Bij een van de geïnterviewde studenten is er geen aandacht geschonken aan hoe zij haar geldzaken organiseerde of wat zij uitgaf:

“Mijn ouders hebben er verder eigenlijk echt nooit mee bemoeid.”

Respondent 9

Zij gaf eerder ook aan geen zak- of kleedgeld te hebben gekregen, omdat zij uit een groot gezin kwam en hier geen ruimte voor was.

Wat verder opvalt bij deze 25 respondenten, is het grote verschil in door wie er financiële opvoeding is gegeven aan de studenten. Drie van de respondenten geeft aan met name door de vader financieel te zijn opgevoed. Elf studenten benoemen hun beide ouders als leerbron of geven aan geen financiële opvoeding gehad te hebben. Tevens vertellen elf studenten met name door hun moeder hierover onderwezen te zijn geweest, wat in dit onderzoek een groot contrast vormt met de drie die de vader noemen. Hier kunnen tal van redenen voor zijn, bijvoorbeeld het om verschillende redenen wegvallen van de vader in het gezin, zoals ook door een respondent is benoemd. Een andere mogelijkheid is dat de financieel opvoeden wellicht een taak van de moeder is.

5.3 Geldzaken organiseren: betalingen veilig en adequaat uitvoeren

5.3.1 Geleerd van opvoeding

Niets geleerd over het organiseren van geldzaken

Een aantal studenten geeft aan helemaal geen financiële opvoeding gehad te hebben, of dit wel gehad te hebben maar dat het organiseren van geldzaken hier geen onderdeel van was. Zo heeft een student bijvoorbeeld niets meegekregen over het organiseren van geldzaken:

“Toen ik heel jong was, wist ik het ook allemaal niet. Ik leerde dat eigenlijk pas op school.”

Respondent 6

Toch is zij hier tegenwoordig heel bewust mee bezig. Zij voert alle acties uit en doet deze zelfs voor de hele familie, mede doordat haar ouders al in de zestig zijn. Ze noemt hiervoor haar eerder gevolgde opleiding als reden:

“Toen ik achttien was, was ik klaar met mijn boekhouden en administratie dus vanaf toen heb ik het wel bijgehouden gewoon. Want ik vind het wel belangrijk, van, dat eh, er gewoon goed geld binnengekomen wordt er gewoon goed mee omgegaan wordt. Ik hoor wel vaak dat doordat ouders te veel geld uitgeven dat kinderen daar onder moeten lijden.”

Respondent 6

Ook bij een andere student zijn de verschillende onderdelen niet ter sprake gekomen. Zij heeft de acties geleerd door het opdoen van eigen ervaringen:

“Nee, die heb ik mezelf aangeleerd. Dat is nooit echt, echt besproken.”

Respondent 9

Ook deze student geeft vervolgens wel aan alle drie de acties tegenwoordig uit te voeren. Opvallend is dus dat ondanks het gebrek aan financiële opvoeding, allebei de studenten alle drie de acties van geldzaken tegenwoordig toch uitvoeren.

Zeventien studenten geven aan dat het veilig uitvoeren van betalingen in meer of mindere mate onderdeel van hun financiële opvoeding door ouders of verzorgers was. Door meerdere studenten wordt genoemd dat zij hebben geleerd gevoelige informatie zoals pincodes of een rekeningnummer nooit zomaar met anderen te delen. Zo zegt een student hierover:

“Ik heb wel geleerd dat het belangrijk is om niemand mijn codes te geven en dat ik niet overal mijn handtekening onder moet zetten. Betreft de veiligheid omtrent betalingen doen heb ik wel meegekregen van mijn ouders.”

Respondent 14

Verder geven vier studenten aan dit aspect door eigen ervaringen te hebben geleerd en drie respondenten vertellen specifiek dat dit onderdeel niet aan bod is gekomen tijdens hun financiële opvoeding. Een van hen denkt dat de reden hiervoor is dat het online uitvoeren van betalingen meer iets van de laatste tijd is, wat indiceert dat deze student ondanks de gegeven definitie van dit aspect, enkel aan online bankieren denkt bij het veilig uitvoeren van betalingen.

Zeven respondenten benoemen in meer of mindere mate iets van hun ouders of verzorgers geleerd te hebben op het gebied van het adequaat uitvoeren van betalingen. Aan een

geïnterviewde student is niet alleen verteld over dit onderdeel, het is ook samen met haar geë oefend:

“Ik heb het nooit zelf moeten uitvinden, we deden het vooral samen. Soms helpt ze me nog steeds met dingen. Soms krijg ik ook hulp van m’n zus. Eigenlijk heb ik dat allemaal wel van hun geleerd zeg maar.”

Respondent 10

Een andere student vertelt dat haar ouders meteen waarschuwd en voor de mogelijke gevolgen:

“Ik heb dat wel meegekregen, bij mijn ouders was het altijd zo van betaal alles op tijd. Het kan zich heel snel opstapelen en uiteindelijk heb je heel veel schulden. Dat kan je dan moeilijk gaan betalen.” Ook respondent 4 werd gewaarschuwd: “Ik heb wel geleerd dat ik alles op tijd moet betalen, want anders krijg ik problemen of wordt het duurder.”

Respondent 16

Twee respondenten geven aan door eigen ervaringen geleerd te hebben hun betalingen adequaat uit te voeren. Ook twee studenten vermelden specifiek dat dit aspect geen onderdeel was van hun financiële opvoeding.

5.3.2 Gedrag studenten

Vijftien respondenten geven aan hun betalingen veilig uit te voeren. Er wordt door vier studenten specifiek genoemd dat zij aandacht besteden aan de betrouwbaarheid van een website voordat zij hier een aankoop doen, zoals bijvoorbeeld de volgende student:

“Ik vind het soms lastig als ik iets van een onbekende site wil, ik bestel alleen van websites die ik ken. Alleen legit websites.”

Respondent 4

Zij weerstaat dus de behoefte iets op een onbekende site te bestellen vanwege de mogelijke onbetrouwbaarheid hiervan. Verder zegt een student dat zij erop let om uit te loggen op de site van de bank wanneer zij klaar is en een andere student benoemt het controleren van rekeningnummers en het opletten bij pinnen. Echter, het gros van de studenten bevestigt enkel dat zij betalingen veilig uitvoeren, maar kan niet goed uitleggen hoe zij dat precies doen en wat hun standaarden of eisen voor veiligheid zijn. Zo zeggen studenten hierover:

“Ja daar let ik wel heel erg op hoor. Ik moet zeg maar een veilig gevoel erbij hebben, dan doe ik het. Anders doe ik het niet.”

Respondent 16

“Ja, eh, ik heb wel die eh... Voorzichtigheid overgenomen zeg maar. Van mijn moeder. Met controleren enzo, de veiligheid, en alles checken.”

Respondent 18

Eén student geeft aan deze actie niet bewust te doen:

“Betalingen veilig uitvoeren kijk ik niet echt naar, ik betaal altijd maar gewoon.”

Respondent 11

Elf respondenten geven specifiek aan hun betalingen adequaat uit te voeren. Zes geven met de bewoordingen ‘gelijk’ of ‘meteen’ aan de betalingen zo snel mogelijk te voldoen. Zo zegt een student:

“Ik doe nu gewoon echt wat m’n vader vroeger deed. Alles gelijk betalen.”

Respondent 25

Twee studenten benoemen dat hun betalingen meestal via automatische incasso’s verlopen en twee andere studenten aan deze actie niet of niet bewust te doen. Een student geeft hiervoor als reden het aangeschafte product eerst te willen testen. Een andere student heeft een andere reden voor het niet adequaat uitvoeren van betalingen:

“Ik heb daar gewoon heel erg last van dat ik soms denk van, eh, ja, je hebt die kleding binnen, of je stuurt het terug of je draagt het, soms, als ik het binnen heb en ik het hou betaal ik wel in 1 keer maar soms is het wel dat ik het echt vergeet. (...) Dat is het enige waar ik soms wel mee zit. Eigenlijk ben ik het dan gewoon vergeten, niet dat ik het geld niet heb, want ik krijg wekelijks betaald van mijn baan, dus dat is gewoon echt top, maar ik vergeet het gewoon echt vaak.”

Respondent 6

In een onderzoek naar de kans op financiële problemen wordt door 34% van de respondenten met een betalingsachterstand als reden hiervoor genoemd dat de rekening aan hun aandacht is ontsnapt.¹¹⁸ Het Nibud waarschuwt voor dit fenomeen. In de tussentijd kan het geld alweer uitgegeven zijn, de betreffende rekening is immers vergeten. Volgens het Nibud komen op deze manier duizenden mensen in de problemen.¹¹⁹

5.3.3 Overeenkomsten en verschillen

Overeenkomsten

Een aantal studenten benoemt betalingen op dezelfde manier uit te voeren als hen is geleerd tijdens de financiële opvoeding door ouders of verzorgers. Zo vertelt een student:

“Als ik inlog op Mijn ING dan kijk ik altijd op dat sleuteltje. Niet dat ik dadelijk gehackt word ofzo. Mijn moeder wees mij daar vroeger altijd op. Ze besteedt er wel aandacht aan, maar het is niet dat ze het er elke dag over heeft.”

Respondent 1

Deze student benoemt nog een overeenkomst:

¹¹⁸ Madern & Van der Schors (2012), p. 34.

¹¹⁹ ‘Achteraf betalen’, Nibud, geldchecker.nl (Zoek naar: *Lenen of achteraf betalen, het gaat altijd pijn doen*).

“Een overeenkomst [met ouder] kan zijn dat we het allebei heel belangrijk vinden dat we alle rekeningen op tijd betalen.”

Respondent 1

Nog een andere student doet het op dezelfde manier als haar geleerd is:

“Ik doe nu gewoon echt wat m’n vader vroeger deed. Alles gelijk betalen.”

Respondent 25

Twee studenten benoemen het enkel bestellen bij bekende websites, iets wat zij van hun ouders hebben geleerd. Een andere student heeft het volgende geleerd:

“Meer in de zin van als ik online shop dat ze me altijd erop wijzen dat ik moet controleren of die site wel betrouwbaar is.”

Respondent 13

Over hoe ze tegenwoordig haar betalingen uitvoert, zegt ze:

“Ja zeker wel, ik wilde een jaar lang een horloge. De site was toen wel te vertrouwen maar had er gewoon geen goed gevoel bij i.v.m. retourneren en garanties. Uiteindelijk heb ik die horloge gewoon niet gekocht. Veilig en adequaat zijn wel de woorden die daarbij passen denk ik.”

Respondent 13

Oftewel, de financiële opvoeding omtrent deze actie lijkt in dit geval zeker invloed gehad te hebben op hoe deze studenten hier tegenwoordig mee omgaan.

Verschillen

Een student geeft duidelijk aan dat zij tijdens haar opvoeding ‘altijd’ advies heeft gekregen over het veilig uitvoeren van betalingen en dat zij door haar ouders hier heel bewust in is gemaakt. Toch geeft ze later aan:

“Ik denk dat ik me niet echt bewust van ben hoe ‘veilig’ betalingen verrichten eruitziet. Mijn ouders zeggen me wel altijd dat ik het veilig moet doen dus dat ik niet zomaar op een website betalingen moet uitvoeren. Ik mag bijvoorbeeld ook geen betalingen op mijn laptop doen, maar dat doe ik alsnog.”

Respondent 2

Deze student doet het dus bewust anders dan haar is geleerd.

5.4 Geldzaken organiseren: de administratie op orde brengen en houden

5.4.1 Geleerd van opvoeding

Zeven studenten geven aan in meer of mindere mate iets van hun ouders of verzorgers geleerd te hebben ten aanzien van het op orde brengen en houden van de administratie.

Uit de citaten blijkt dat hen met name verteld is dat zij deze actie uit moeten voeren, maar niet hoe zij dit kunnen of moeten doen. Twee studenten zeggen hierover:

“Er is wel aandacht aan besteed tijdens mijn opvoeding maar niet heel veel.”

Respondent 1

“Ja, dat is mij gewoon allemaal eh, geleerd. Omdat mijn pa mij dat allemaal heeft verteld. Dat ik dat moet doen.”

Respondent 24

Door twee studenten wordt genoemd dat zij van hun vader een aparte map moesten hebben voor post en bankafschriften.

Vijf studenten geven aan dit aspect door eigen ervaringen geleerd te hebben en zeven studenten vermelden dat dit geen onderdeel van hun opvoeding is geweest.

Zo vertelt een student:

“Voor de rest heb niet aan tafel gezeten met mijn ouders en gepraat over hoe ik mijn administratie kan bijhouden en hoe ik overzichten kan maken van mijn inkomsten en uitgaven. Ik denk dat zij hier geen tijd hadden en dat ze misschien vonden dat het geen zaken was voor kinderen.”

Respondent 14

Wellicht wilden deze ouders of verzorgers hun kind behoeden voor de zorgelijke aspecten van financiën en administratie.

5.4.2 Gedrag studenten

Veertien studenten geven aan hun administratie op orde te brengen en te houden. Er zijn onderlinge verschillen over welke onderdelen van administratie studenten ordenen en op welke manier zij dit doen. Zo bewaart een student bijvoorbeeld alles:

“Ja wel heel erg, alles moet geordend zijn op instantie. Ik heb een DSW-map, een Belastingmap, echt allemaal apart.”

Respondent 16

Een andere student maakt een onderscheid tussen verschillende soorten brieven:

“Ik houd mijn administratie wel bij. Ik bewaar alleen de belangrijke brieven.”

Respondent 5

Onduidelijk is wat zij onder belangrijke brieven verstaat. Dat onderscheid weet een andere student ook niet altijd makkelijk te maken:

“Ik orden belangrijke brieven niet echt maar ik houd het wel bij. Soms weet ik niet welke brieven belangrijk zijn en welke dan weer niet. Dit vraag ik dan weer aan mijn ouders of ik het dan moet bewaren of niet.”

Respondent 23

Ook het systeem waarin de administratie wordt geordend, verschilt per student. Zo zegt een student hierover bijvoorbeeld het volgende:

“Ja ik heb sowieso eh, een echte boekhouding dus ik eh, stel dat ik nieuwe rekeningen erbij krijg dan pas ik het gewoon aan. Eh... Dat is bij mij gewoon een Excel bestand. En daar staat alles gewoon in zodat ik weet wat er minimaal binnen zou moeten komen en wat daarboven zit, dat ik dan weet dat ik dat kan uitgeven.”

Respondent 3

Een andere student pakt het heel anders aan:

“Hoe ik dat nu doe... Ja heb sowieso wel een map en dat is het eigenlijk.”

Respondent 10

Ook zijn er verschillen in hoe de administratie door de studenten wordt verwerkt. Een aantal heeft hiervoor een fysieke map, terwijl een andere groep studenten dit digitaal bijhoudt. Andere studenten benoemen dat zij notities in hun telefoon maken, brieven digitaal bewaren of lijstjes met openstaande rekeningen bijhouden.

5.4.3 Overeenkomsten en verschillen

Overeenkomsten

Een student geeft aan dat zij niet heeft meegekregen de administratie op orde te brengen en te houden en dit tegenwoordig zelf ook niet doet.

“Ik ben zelf niet zo van het op orde brengen”. Ze geeft hier geen specifieke verklaring voor, maar benoemt wel: “Ik kijk vooral naar hoe mijn moeder omgaat met geld.” Op de vraag in hoeverre en op welke manier haar ouders tijdens haar jeugd de administratie op orde brachten en hielden, zegt ze: “Ik weet het niet, best erg eigenlijk.”

Respondent 4

Mogelijk is de reden dat deze student haar administratie niet op orde brengt dus dat zij haar moeder als voorbeeld ziet en dit haar niet heeft zien doen.

Ook bij een andere student is er een overeenkomst. Zij is juist bewust met de actie bezig:

“Dat heb ik heel erg overgenomen van m’n ouders. Het is heel erg geordend bij mij. Ik heb zeg maar een map en m’n moeder heeft ook een map voor mij. Daarin zitten

bepaalde documenten en bewijzen. Ik ben wel echt blij dat ik de discipline heb om alles te bewaren. Dat is allemaal wel in orde bij mij.”

Respondent 10

Deze student benoemt dus dat het discipline vergt om de administratie op orde te brengen en te houden. Ook een andere student doet de actie op dezelfde manier als haar geleerd is:

“M’n vader heeft altijd gezegd dat ik mijn post in een aparte map moet doen, voor het geval dat ik het ooit nodig zal hebben. Sinds jongs af aan doe ik dat ook. Alles is gewoon netjes geordend.”

Respondent 16

Verschillen

Een student geeft aan eigenlijk weinig tot geen financiële opvoeding ten aanzien van het organiseren van geldzaken genoten te hebben. Toch geeft zij wel aan haar administratie bij te houden, waarbij zij alleen de belangrijke brieven bewaard. Deze student benoemt niet welke brieven belangrijk zijn en hoe zij dit onderscheid maakt.

En een andere student vertelt dat haar vader een poging heeft gedaan om de administratie in een map te bewaren, maar dat dit na de scheiding verwaterd is. Tegenwoordig houdt zij haar administratie bij op haar telefoon en bewaart ze enkel belangrijke brieven. Ook deze student benoemt niet wat zij onder belangrijke brieven verstaat, wel dat maandelijkse facturen hier niet onder vallen. Ook voor een andere student geldt dat zij heeft geleerd de actie uit te voeren en deze tegenwoordig doet, alleen op een andere manier:

“Ja, niet zoals m’n moeder. Zij heeft meer papierwerk en meer mapjes. Bij de jeugd gaat dat veel meer op de digitale manier, maar ja toch wel geordend en secuur.”

Respondent 13

5.5 Geldzaken organiseren: inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren

5.5.1 Geleerd van opvoeding

Acht studenten geven aan in meer of mindere mate iets van hun ouders of verzorgers geleerd te hebben ten aanzien van het in kaart brengen en monitoren van inkomsten en uitgaven. Op basis van een eigen ervaring heeft de moeder van een student haar iets over deze actie geleerd:

“Ik heb geleerd dat ik altijd moet checken wat wordt afgeschreven en of het allemaal wel klopt. Het is bij mijn moeder wel eens voorgekomen dat iets niet klopte. Sindsdien hamert zij er echt op.”

Respondent 1

Ook andere studenten is verteld de bankrekening te bekijken en controleren.

Een aantal studenten benoemt dat zij als onderdeel van hun financiële opvoeding samen met de ouder of verzorger de specifieke actie deden. Ook bij het in kaart brengen en in monitoren van inkomsten en uitgaven wordt dit een aantal keer benoemd. Zo zegt een student hierover:

“Ik weet wel dat ik wel eens met m’n moeder zat en dat we dan in kaart gingen brengen wat er binnenkwam en hoeveel we overhielden. Dat deden we samen.”

Respondent 22

Ook een andere student heeft met haar moeder rond de tafel gezeten:

“Ja, ik heb natuurlijk wel mijn moeder samen gezeten en dan gingen wij zeg maar een overzicht van mijn inkomsten maken en een overzicht van mijn uitgaven. Dus dat wel, maar niet echt over de inkomsten en uitgaven van mijn moeder en hoe zij dat doet maar gewoon meer hoe ik dat voor mijzelf kan doen.”

Respondent 8

Bovengenoemde studenten is dus niet alleen het belang van deze actie verteld of hen benadrukt deze te doen, maar het is hen ook getoond hoe zij dit kunnen doen. De andere studenten benoemen enkel dat hen is verteld de actie in zijn geheel of een specifiek onderdeel hiervan te moeten doen.

Zeven studenten gaven specifiek aan dat dit aspect geen onderdeel van hun financiële opvoeding is geweest. Drie studenten vermelden dat zij dit onderdeel door eigen ervaringen hebben ontwikkeld. Een student heeft de actie bijvoorbeeld ergens anders geleerd:

“Toen ik heel jong was, wist ik het ook allemaal niet. Ik leerde dat eigenlijk pas op school.”

Respondent 6

5.5.2 Gedrag studenten

Twintig studenten geven aan in enige mate hun inkomsten en uitgaven in kaart te brengen en te monitoren. Twaalf van hen doen hierbij uitspraken waarmee zij aangeven heel bewust bezig te zijn met hun financiële planning, waarbij zij specifieke acties en handelingen doen zoals: aantekeningen maken, werken met potjes, het stellen van doelen, het gebruiken van betaalapps of na binnenkomst van inkomsten direct betalen van de vaste lasten.

Zo kijkt een student vooruit als zij minder heeft gewerkt:

“Ehm.. Ik ben wel iemand die bijvoorbeeld, als ik eh... Ja, een maand eh, bijvoorbeeld minder gewerkt heb, dan ga ik wel bijvoorbeeld berekenen hoeveel ik dan ongeveer zou kunnen krijgen ofzo. Zo iemand ben ik wel, dat ik dan zeg maar eh... Toch wel wil weten waar ik aan toe ben. Bijvoorbeeld in een maand dat ik bijvoorbeeld heel veel vrij had genomen van werk, dat ik wel weet van oke, hoeveel ga ik dan

binnenkrijgen, en is dat überhaupt genoeg om dan eh... Ja, alle vaste lasten te betalen en ook gewoon rond te komen, of moet ik mijn laatste week nog wat extra uren gaan maken op werk. Dus ik kijk wel echt eh... Vooruit.”

Respondent 27

Een andere student houdt de inkomsten en uitgaven graag bij op papier:

“Ik merk wel dat ik liever een overzicht heb op papier. Zo is het tastbaar en zichtbaar. Als ik het op telefoon heb dan vind ik het toch wat lastiger. Ik vind het een heel verschil alleen al als je het schrijft dan dat je het typt.”

Respondent 14

Of op een digitale wijze:

“Dit houd ik gewoon allemaal bij op m’n telefoon. Ik doe het niet in een schrift ofzo.”

Respondent 14

Door zes studenten is genoemd dat zij niets op papier of digitaal in kaart brengen, maar dat zij er wel bewust mee bezig zijn, zoals uit hun hoofd weten of berekenen van de inkomsten en uitgaven.

“Ik weet eigenlijk nu wel uit mijn hoofd hoeveel ik per maand kwijt ben aan alles dus dat geld dat probeer ik dan af te trekken zeg maar van wat meer inkomsten zijn. Dan zie ik gewoon wat ik over houd en dan houd ik daar rekening mee eigenlijk of ik zet dat apart wat ik over houd.”

Respondent 8

Dit reserveren van geld voor bepaalde posten, door gebruik te maken van verschillende rekeningen of uit het hoofd, is een (zelf)bindingstechniek zoals beschreven in paragraaf 3.9 en wordt ook wel mental accounting genoemd.¹²⁰ Ook is een aantal studenten bewust bezig met sparen, waarvoor zij doelen stellen en een of meerdere spaarrekeningen of potjes gebruiken.

Ook het controleren van de bankrekening wordt door meerdere studenten genoemd, waarbij door studenten wordt gekeken naar saldo en/of af- en bijschrijvingen. In totaal gaven twaalf respondenten aan deze actie te doen. Een aantal studenten benoemt dat het controleren heel makkelijk is door de aanwezigheid van bankapps. Een drietal respondenten geeft aan de afschrijvingen te controleren op juistheid. Zo zegt een student hierover:

“Soms kijk ik wel naar m’n bank of alles klopt. (..) Ja soms kijk ik wel naar m’n bankrekening. Soms ga ik een periode terug en dan kom je erachter dat er dingen

¹²⁰ Madern & Van der Schors (2012), p. 41.

onterecht zijn afgeschreven. Heb ook een melding aanstaan in m'n app, als er iets wordt afgeschreven dan weet ik dat gelijk."

Respondent 10

Een andere student bekijkt haar bankrekening heel vaak:

"Ik check elke dag mijn ING-app. Ik probeer zo rekening te houden met hoeveel ik uitgeef."

Respondent 13

Of juist iets minder vaak:

"Ja gewoon maandelijks even kijken hoe het in elkaar zit."

Respondent 24

5.5.3 Overeenkomsten en verschillen

Overeenkomsten

Geldzaken organiseren is niet geleerd aan een specifieke student en zij geeft ook aan dit tegenwoordig niet te doen, zonder hiervoor een specifieke reden te benoemen. Een andere student vertelt juist dat zij dit tegenwoordig trouw doet. Het is iets wat zij heeft meegekregen uit haar opvoeding:

"Ja dat heb ik zeker wel geleerd. Je kan natuurlijk heel makkelijk op de bank app zien, dus dat scheelt natuurlijk. Maar vroeger hield ik het ook heel erg bij altijd."

Respondent 7

Een respondent is dit vooral geleerd op het moment dat haar ouder hier plotseling ook bewuster mee aan de slag ging. Op de vraag of dit aspect van het organiseren van geldzaken onderdeel was van haar financiële opvoeding, vertelt zij:

"Ook heel erg [onderdeel opvoeding], vooral toen de situatie thuis veranderde. Zo werd ik ook bewuster van wat er uit en in gaat. Soms als ik nu terugdenk en kijk naar m'n afschriften dan denk ik na over of ik het had moeten halen of niet. Ik kijk er wel altijd naar, ik houd het in de gaten."

Respondent 10

Zoals de student benoemt, is dit een actie die zij tegenwoordig ook nog steeds uitvoert.

Verschillen

Ondanks dat dit geen onderdeel van de financiële opvoeding van een respondent was, is dit wel een actie waar zij tegenwoordig bewust mee bezig is:

"Dat doe ik wel echt, daar denk ik dan goed over na. Ik maak ook aantekeningen om overzicht te houden. Als mijn salaris binnenkomt, haal ik de rekeningen er in m'n

hoofd altijd al gelijk ervan af. Ik weet dan wat ik ongeveer overhoud.” Ditzelfde geldt voor respondent 13: “In de opvoeding niet zo zeer [geleerd], wat dat betreft ben ik zelf een control freak.”

Respondent 4

Een andere student heeft samen met haar ouder om de tafel gezeten om deze actie te leren:

“Ja, ik heb natuurlijk wel met mijn moeder samen gezeten en dan gingen wij zeg maar een overzicht van mijn inkomsten maken en een overzicht van mijn uitgaven. Dus dat wel, maar niet echt over de inkomsten en uitgaven van mijn moeder en hoe zij dat doet maar gewoon meer hoe ik dat voor mijzelf kan doen.”

Respondent 8

Ook tegenwoordig voert zij deze actie uit, al is dat wel op een andere manier dan hoe het haar geleerd is:

“Ik weet eigenlijk nu wel uit mijn hoofd hoeveel ik per maand kwijt ben aan alles dus dat geld dat probeer ik dan af te trekken zeg maar van wat meer inkomsten zijn. Dan zie ik gewoon wat ik over houd en dan houd ik daar rekening mee eigenlijk of ik zet dat apart wat ik over houd.”

Respondent 8

Zij geeft hier later nog als verklaring voor dat er nog weinig inkomsten en uitgaven zijn, waardoor het goed mogelijk is overzicht te bewaren zonder hier notities van te maken.

5.6 Focusgroepen

5.6.1 Geleerd van opvoeding

Wat betreft financiële opvoeding in het algemeen kwam ook bij de focusgroepen naar voren dat door de meeste studenten financiële opvoeding is genoten door een opvoedstijl waarbij hen is verteld dat zij een bepaalde actie wel of juist niet moeten doen. Een student doet hier alleen helemaal niets mee:

“Ik krijg wel een preek wanneer ik veel uitgeef. Mijn moeder probeert mij ervan bewust te maken dat sparen belangrijk is en dat ik niet te veel moet uitgeven. Het gaat bij mij het ene oor in en het andere oor uit.”

Respondent 2 focusgroep 1

Ze geeft ook aan dat zij verder geen financiële opvoeding heeft gehad. Dezelfde respondent vertelt ook:

“Ik ben niet georganiseerd dus ik zou mijn geldzaken ook niet goed willen organiseren. Ik heb geen verschillende spaarrekeningen voor verschillende doelen.”

Ik heb gewoon één algemene spaarpot. Ik heb eigenlijk geen idee hoe mijn ouders dit doen.”

Respondent 2 focusgroep 1

Wellicht ligt de oorzaak van het gebrek aan behoefte de geldzaken te organiseren, aan het volgens haar ontbreken van een financiële opvoeding en voorbeeldgedrag van haar ouders.

Bij de focusgroepen is één vraag specifiek gericht op het organiseren van geldzaken gesteld, namelijk de volgende: “Op welke manier heeft je financiële opvoeding beïnvloed hoe je je geldzaken nu organiseert?”. Nagenoeg alle studenten benoemden hierbij minstens één onderdeel. Zo vertelt een student bijvoorbeeld:

“Ik denk wel dat het stukje voorzichtigheid dat ik nu wel heb met digitale betalingen, wel deels ook uit mijn opvoeding komt. Er is wel altijd meegegeven: pas op, vertrouw niet alles wat je doorgestuurd krijgt, als je een online betaling gaat doen weet 100% zeker dat als je bijvoorbeeld een betaling voor de tandarts gaat doen, het echt van de tandarts komt. Laat je niet misleiden. Niet alleen met digitale betalingen, maar ook daarbuiten. In de supermarkt: zorg ervoor dat niemand meekijkt met je pincode. Dat krijg je allemaal mee, bij de kleinste dingen. Als je boodschappen gaat doen met je ouders laten ze zien dat ze hun hand voor de cijfertjes doen, dus dat krijg je bewust en onbewust wel mee.”

Respondent 17 focusgroep 10

Ook vier andere studenten vertellen dat zij veel hebben geleerd over het veilig uitvoeren van betalingen. Door twee wordt genoemd dat hen vroeger werd verteld voorzichtig te zijn met aankopen via Marktplaats.

“Toen ik nog wat jonger was en ik iets op Marktplaats wilde bestellen, wilde mijn ouders liever dat ik het samen met iemand op zou halen in plaats van dat het verzonden zou worden. Ze weten dat veel mensen worden opgelicht en dat heb ik van jongs af aan meegekregen.”

Respondent 19 focusgroep 10

Wat betreft het adequaat uitvoeren van betalingen wordt maar door één respondent genoemd dat zij dit van haar ouders heeft geleerd. Zo zegt deze student:

“Mijn ouders hadden vroeger een eigen zaak. Hierna hebben zij een tijdje in de schulden gezeten. Mijn moeder heeft dus altijd erop gewezen dat het belangrijk is om rekeningen op tijd te betalen.”

Respondent 14 focusgroep 5

Mogelijk heeft de eigen ervaring van de ouder er dus toe geleid dat dit onderdeel op is genomen in de financiële opvoeding. Twee studenten vertellen dat het op orde brengen en houden van de administratie onderdeel was van hun financiële opvoeding.

“Ik heb dit wel meegekregen van m’n moeder. Ik heb altijd wel geleerd om op te schrijven wat ik moet uitgeven en wat er binnenkwam. Ik moest altijd mijn rekeningen gelijk betalen. Met de rest kon ik dan doen wat ik wilde doen.”

Respondent 28 focusgroep 3

Vijf studenten benoemen het in kaart brengen en monitoren van de inkomsten en uitgaven als onderdeel van de financiële opvoeding. Zo vertelt een student over de goede les die haar is geleerd:

“Wat mijn ouders mij hebben meegegeven is dat ik ervoor moet zorgen dat op het moment dat mijn inkomsten binnenkomen, dat ik als eerste moet kijken naar mijn vaste lasten en deze moet betalen. Dán pas kan ik kijken wat ik met mijn geld ga doen. Mensen zien het salaris dat ze binnenkrijgen als hun inkomen, maar pas als je de vaste lasten eraf hebt gehaald hebt, heb je je daadwerkelijke inkomsten.”

Respondent 19 focusgroep 10

Omdat bij de focusgroepen geen afzonderlijke vragen over de verschillende acties van het organiseren van geldzaken zijn gesteld, kan er uit deze interviews niet afgeleid worden welk deel van de studenten de verschillende acties wel of niet geleerd heeft. Wel valt op dat als er over geldzaken organiseren in het algemeen gesproken wordt, de studenten met name vertellen over de veiligheid van online bankieren. Ook het in kaart brengen en monitoren van de inkomsten en uitgaven werd door veel studenten benoemd. Wat minder aan bod kwam, was het adequaat uitvoeren van betalingen en het op orde brengen en houden van de administratie. Hier kunnen verschillende oorzaken voor zijn. Wellicht zijn er verschillen in wat hen is bijgebracht over de verschillende acties. Een andere mogelijkheid is dat zij met name vertellen over de acties die zij tegenwoordig zelf uitvoeren en niet over de acties die zij nu achterwege laten. Ook kan het zijn dat bij de term ‘geldzaken organiseren’ ondanks de gegeven definities de studenten eerder een associatie hadden met de onderwerpen die meer genoemd werden dan met de onderdelen die zij niet noemden. Tot slot is er de mogelijkheid dat bijvoorbeeld het veilig uitvoeren van betalingen in het huidige tijdperk een steeds grotere rol speelt vanwege alle technologische ontwikkelingen. Wellicht dat studenten zich hiervan bewust zijn, misschien mede gevoed door berichten over fraude in de media, en dat zowel zij als hun ouders of verzorgers hier extra alert op zijn.

Ook een aantal studenten benoemt dat zij geen financiële opvoeding ten aanzien van het organiseren van geldzaken hebben gehad, maar dat de situatie waarin zij zich bevonden wel degelijk invloed heeft op hoe zij dit nu aanpakken. Het door studenten leren als ouders zelf niet financieel redzaam zijn of krap zitten, lijkt ook een belangrijk leeraspect.

Een student zegt bijvoorbeeld:

“Geldzaken organiseren heb ik niet echt geleerd van mijn ouders maar meer van de situatie waarin mijn ouders zaten. Mijn moeder bevond zich in een krappe situatie en hiervan heb ik veel geleerd. Het is mij niet direct meegegeven dat als je je rekeningen

niet betaald, dat je dan schulden krijg. Dit heb ik dus meegekregen vanuit de situatie van mijn vader.”

Respondent 12 focusgroep 5

5.6.2 Gedrag studenten

Zoals eerder toegelicht is bij de focusgroepen één vraag specifiek gericht op het organiseren van geldzaken gesteld, namelijk de volgende: Op welke manier heeft je financiële opvoeding beïnvloed hoe je je geldzaken nu organiseert?. De meeste studenten zijn ten aanzien van de huidige manier van organiseren vervolgens ingegaan op het element inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren. Er wordt meermaals gesproken over inzicht in af- en bijschrijvingen en vaste inkomsten en uitgaven.

“Ik hou altijd wel bij hoeveel ik in totaal heb gespaard en hoeveel ik verdien en hoeveel ik dan kan uitgeven en hoeveel ik dan opzijzet, dat heb ik altijd wel heel goed in de gaten gehouden.”

Respondent 30 focusgroep 7

Net als bij de individuele interviews wordt ook hier door een student gebruik gemaakt van een Excel-sheet:

“Mijn ouders hebben een financieel bedrijf. Ik heb altijd al geleerd mijn in- en uitgaven bij te houden. Deze houd ik bij in een Excel-sheet. Hierdoor weet ik aan het einde van het jaar waar mijn geld naartoe is gegaan. Soms schrik ik hier wel van, maar hierdoor zie ik de waarde van geld beter. Ik heb geleerd dat geld in de kleine dingetjes verdwijnt. Voor je het weet ben je honderden euro's kwijt aan kleine dingetjes. Voordat ik iets koop, denk ik wel altijd even na. Mijn financiële opvoeding heeft degelijk wel invloed gehad op de manier hoe ik mijn geldzaken bijhoud.”

Respondent 9 focusgroep 2

5.6.3 Overeenkomsten en verschillen

Zoals eerder toegelicht is bij de focusgroepen één vraag specifiek gericht op het organiseren van geldzaken gesteld, namelijk de volgende: Op welke manier heeft je financiële opvoeding beïnvloed hoe je je geldzaken nu organiseert?

Eén student vertelt dat er een duidelijke overeenkomst is tussen wat haar is geleerd en hoe zij het tegenwoordig aanpakt:

“Ze [ouders] weten dat veel mensen worden opgelicht en dat heb ik van jongs af aan meegekregen. Daarom ben ik tegenwoordig ook extra voorzichtig met de bestellingen die ik online doe. Ik controleer ook echt of het een gecertificeerde website is, of het aangesloten is bij bepaalde... Aan de onderkant van de website kan je zien of het betrouwbaar is. Je hebt ook bepaalde sites waarbij je dat gewoon kan opzoeken, dat doe ik dan. Ik ken ook echt iemand die weleens is opgelicht. Die had een designerjas gekocht, maar het was geen realistische prijs. Dan moet je eigenlijk al denken: dat klopt niet. Die zijn gewoon opgelicht, die krijgen dan een

andere jas opgestuurd. Vandaar dat ik een extra controle doe voordat ik daadwerkelijk een bestelling doe.”

Respondent 19 focusgroep 10

Ook bij de focusgroep interviews is de studenten gevraagd naar de belangrijkste geleerde les op het gebied van financiële opvoeding. Ook bij deze groep respondenten werd sparen regelmatig genoemd. Een les die aansluit bij het organiseren van geldzaken is de volgende les:

“Bij mij is de belangrijkste les die ik heb geleerd dat het belangrijk is om overzicht te hebben. In je inkomsten en je uitgaven. Belangrijk dat je niet meer uitgeeft dan je hebt, want als je dat gaat doen ga je in de schulden komen. En op het moment dat je in de schulden gaat komen, zullen de problemen alleen maar oplopen. Dat wil je niet. Dat maakt je kapot. Dat is gewoon heel belangrijk. Je moet leven op de manier waarop je kan leven. Je moet niet luxer gaan leven dan dat je aankan.”

Respondent 19 focusgroep 10

Een mooie les wordt genoemd door een student over het hebben van overzicht:

“Dat ik m'n geld moet verdelen onder drie categorieën: een deel voor wat nodig is, een deel voor noodgevallen en een deel voor verwennerij.”

Respondent 28 focusgroep 3

Een andere student noemt:

“Ook de juiste balans vinden. Je zelf belonen en verwennen maar ook wel opletten.”

Respondent 22 focusgroep 9

Een andere student benoemt een soortgelijke les:

“De balans tussen genieten van je leven en wel bewust zijn van geld. Geef het geld uit aan de dingen waar je echt gelukkig van wordt. Let ook op je toekomst en spaar daarvoor.”

Respondent 24 focusgroep 9

Een mogelijke verklaring voor de overeenkomende lessen, anders dan dit daadwerkelijk de belangrijkste geleerde les bij beide is, is dat deze respondenten deelnamen aan dezelfde focusgroep. Mogelijk had dit invloed op de antwoorden.

Een andere student zegt tot slot:

“Geld maakt niet gelukkig! En ik moet financieel zelfredzaam en onafhankelijk zijn.”

Respondent 20 focusgroep 6

5.7 Tussenconclusie

Op basis van de bovenstaande beschreven resultaten worden in eerste instantie de conclusies per subthema besproken. Deze drie subthema's vormen volgens het Nibud immers de handelingen die behoren bij de competentie geldzaken organiseren. Daarna volgt een antwoord op de deelvraag *In hoeverre heeft de financiële opvoeding door ouders of verzorgers van studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam, invloed op de wijze waarop studenten hun geldzaken organiseren?*

Betalingen veilig en adequaat uitvoeren

Wat bij dit onderdeel met name opviel is dat studenten vooral is geleerd betalingen veilig uit te voeren. Niet alleen het afschermen van gevoelige gegevens zoals pincodes, maar ook de betrouwbaarheid van websites wordt door meerdere studenten genoemd als onderdeel van de financiële opvoeding. Veel minder studenten geven aan het adequaat uitvoeren van betalingen geleerd te hebben. Een mogelijke verklaring hiervoor zou de huidige aandacht voor online fraude kunnen zijn. Wat betreft de huidige manier van uitvoeren valt bij beide onderdelen op dat het aantal studenten dat deze actie nu doet, lager ligt dan het aantal studenten dat deze actie heeft geleerd tijdens de opvoeding. Als er wordt gekeken naar overeenkomsten en verschillen in wat de studenten is geleerd tijdens de opvoeding en hoe zij geldzaken tegenwoordig regelen, valt op dat er meerdere overeenkomsten zijn. Een student die niets heeft geleerd op dit gebied, voert deze actie tegenwoordig niet uit. Andere studenten vertellen de actie juist op dezelfde manier uit te voeren als hen geleerd is. Het gaat dan onder meer om de veiligheid van de websites te controleren en niet overal online bestellingen te plaatsen. Ook het controleren van de website aan de hand van 'het slotje' is genoemd door studenten. Tot slot valt op dat ook bij de focusgroepen met name werd gesproken over het veilig uitvoeren van betalingen als onderdeel van de opvoeding, veel meer dan over de andere acties. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat dit onderdeel vaker aan bod is gekomen in de opvoeding, studenten bij het begrip geldzaken organiseren een associatie met dit onderdeel hadden of dat de interesse voor dit onderdeel voortkomt uit de huidige maatschappelijke aandacht hiervoor.

De administratie op orde brengen en houden

Bij dit onderdeel valt op dat het aantal individuele studenten dat deze actie tegenwoordig doet twee keer zo hoog is als het aantal studenten dat deze actie tijdens de opvoeding heeft geleerd, namelijk veertien tegenover zeven studenten. Het bijhouden van de administratie door deze studenten is positief, omdat uit onderzoek blijkt dat iemand die zijn administratie bijhoudt, zijn risico op financiële problemen verkleint.¹²¹ De studenten die hierin financieel zijn opgevoed, is met name verteld dat deze actie gedaan moet worden. Het belang van een geordende administratie werd benadrukt, maar ook onder andere het checken van de af- en bijschrijvingen op een rekening. Ten aanzien van de huidige manieren van uitvoeren valt op dat er grote verschillen zijn, zowel tussen de studenten en hun ouders en tussen studenten onderling. Er worden verschillende systemen gehanteerd. Studenten houden hun administratie meer digitaal bij dan hun

¹²¹ Madern & Van der Schors (2012), p. 6.

ouders, maar er zijn ook studenten die de fysieke manier blijven doen omdat ze het zo geleerd hebben. Het varieert van lijstjes maken op de computer, in de telefoon of juist op papier tot het digitaal of juist fysiek bewaren van brieven. Het verschilt ook erg per student wat van de administratie bewaard wordt. Het is niet altijd duidelijk wat onder 'belangrijke brieven' wordt verstaan, zo geeft een student toe. Twee studenten is niets over deze actie geleerd, waarbij een de actie tegenwoordig ook niet uitvoert en de ander juist wel.

Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en organiseren

Wat bij dit onderdeel met name opvalt is dat een aantal studenten benoemt dat zij als onderdeel van hun financiële opvoeding samen met de ouder of verzorger de specifieke actie deden, in tegenstelling tot de andere twee acties van het organiseren van geldzaken. Verder is het ook bij dit onderdeel zo dat het aantal studenten dat de actie tegenwoordig zegt te doen hoger ligt dan het aantal dat dit onderdeel vanuit de opvoeding mee heeft gekregen, twintig tegenover acht van de individuele respondenten. Van alle drie de onderdelen wordt deze actie door de groep individuele respondenten tegenwoordig het meest uitgevoerd. Ook bij de focusgroepen werd door de studenten het meest ingegaan op dit element als het ging over de huidige manier van geldzaken organiseren. Er wordt meermaals gesproken over inzicht in af- en bijschrijvingen en vaste inkomsten en uitgaven. Meerdere studenten houden zich bezig met financiële planning door bijvoorbeeld het bijhouden van inkomsten en uitgaven in een Excel-bestand, het werken met potjes, het stellen van doelen en het gebruiken van bepaalde apps. Ook vertellen meerdere studenten deze actie in en/of uit het hoofd te doen (mental accounting) en wordt er regelmatig gekeken naar saldo en af- en bijschrijvingen. Ook voor deze actie geldt dat een student die hierover niets heeft geleerd, de actie tegenwoordig ook niet uitvoert. De meesten die de actie wel hebben geleerd, doen deze tegenwoordig ook, een aantal op dezelfde manier als hun ouders en/of verzorgers en één student op een andere manier.

De invloed van de financiële opvoeding op het financiële gedrag van studenten

Op basis van de onderzoeksresultaten blijkt dat het krijgen van financiële opvoeding ten aanzien van het organiseren van geldzaken geen vereiste is voor het later uitvoeren van de verschillende onderdelen die horen bij deze competentie. Bij alle drie de acties ligt het aantal studenten dat de actie tegenwoordig uitvoert namelijk hoger dan het aantal dat de actie tijdens de opvoeding geleerd heeft.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat er verschillende variaties van financiële opvoeding te onderscheiden zijn.

Een deel van de studenten heeft heel bewust een financiële opvoeding gehad van hun ouders/verzorgers. De wijze waarop varieert van handelingen laten zien, normen te stellen (bepaalde handelingen moeten doen/of bepaalde handelingen niet mogen doen en het bespreken, overleggen of samen doen van financiële aangelegenheden. Dit wil echter niet zeggen dat deze studenten het nu precies hetzelfde doen als hun ouders/verzorgers. Een deel geeft aan dit hetzelfde te doen als een ouder of verzorger of op dezelfde manier als hen geleerd is en een ander deel geeft aan het juist anders te

doen. Zij wijten dit onder meer aan karaktertrekken, die ervoor zorgen dat zij het juist niet of juist wel doen. 'Chaotisch zijn', 'lui' of een 'gebrek aan discipline', 'controllfreak' en 'wijs en verstandig' worden onder meer genoemd.

Daarnaast zien we ook studenten die aangeven niets of weinig geleerd te hebben van de ouders. Zo hebben ouders een student bewust weinig verteld over financiële aangelegenheden, wellicht om hun kind te behoeden voor vervelende kwesties. Dat wil echter niet zeggen dat deze studenten niets geleerd is. Verreweg de meeste studenten geven aan wel iets aan de financiële opvoeding van hun ouders te hebben gehad. Sparen, op tijd betalen, veiligheid van betalen en internetbankieren/online kopen en niet boven je stand leven worden het meest genoemd. Een aantal studenten dat aangeeft geen of een zeer beperkte financiële opvoeding te hebben gehad, heeft zelf veel geleerd door ervaring. Deze ervaringen kunnen heel divers zijn. Zo geven studenten aan dat zij het geleerd hebben juist omdat hun ouders/verzorgers er niet de competenties of mogelijkheden voor hadden of er geen aandacht voor hadden. Zo zijn er studenten die zelf, al op vaak jonge leeftijd, hun ouders financieel 'opvoeden' of ondersteunen omdat ze bepaalde zaken niet begrijpen of de taal niet machtig zijn. Ook het hebben van financiële problemen in het gezin, ervaringen met schuldsituaties via stages, lessen mbt financiën op school of het hebben van een bijbaan blijken voor enkele studenten belangrijke leerplaatsen te zijn.

Kortom, naast een expliciete financiële opvoeding kunnen ouders hun kinderen ook impliciet dingen meegeven. Deze resultaten wijzen op een positief effect van het opnemen van het organiseren van geldzaken in de financiële opvoeding en benadrukt hier ook de voorbeeldrol die ouders hebben. Ook vanuit de literatuur wordt bevestigd dat ouders de belangrijkste leerbron op het gebied van financiën zijn.¹²² Maar wellicht kunnen we dit breder zien. Studenten in deze leeftijdscategorie zijn bezig hun eigen manieren te ontwikkelen om hun leven vorm te geven, ook in financiële zin, en daarbij verhouden ze zich tot wat ze mee hebben gekregen van hun ouders en reageren ze op ervaringen die ze meemaken. Financiële opvoeding thuis biedt hen op dit thema een startpunt.

¹²² Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 9.

Financiële opvoeding in relatie tot vorming financieel gedrag

- Ouders als belangrijkste leerbron (overdracht kennis, vaardigheden en voorbeeldgedrag)
 - Expliciete opvoeding
 - Impliciete opvoeding

= vormt startpunt voor financieel gedrag

Andere belangrijke leerplaatsen voor jongvolwassenen zijn:

- Eigen ervaringen bijvoorbeeld eigen financiële problemen of ondersteuning ouders op administratief/financieel gebied
- Eigen ervaringen m.b.t. financiële aangelegenheden via stage
- Het hebben van een bijbaan
- Financiële educatie in het onderwijs

Figuur 2. *Financiële opvoeding in relatie tot financieel gedrag*

6 De praktijk: imago en verleiding in relatie tot financieel gedrag

6.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de laatste deelvraag: In hoeverre hebben financiële verleiding en imago en de financiële opvoeding hieromtrent, invloed op het financiële gedrag van Rotterdamse hbo-studenten?. Paragraaf 6.1 gaat in op het belang van imago en de rol die imago speelt bij financieel gedrag en eventuele financiële problemen. Ook wordt de financiële opvoeding die de studenten hieromtrent hebben gekregen, uiteengezet. Vervolgens bevat paragraaf 6.2 gegevens over weerbaarheid tegen verleidingen. Paragraaf 6.3 bevat tot slot een tussenconclusie, als zijnde het antwoord op deze deelvraag.

De individueel afgenomen gesprekken hebben een veel grotere hoeveelheid aan data opgeleverd dan de focusgroepen, aangezien er op de verschillende onderdelen toegespitste vragen zijn gesteld. Bovendien is de betrouwbaarheid van de individuele interviews mogelijk groter dan die van de focusgroepen, omdat hierbij de aanwezigheid van andere studiegenoten geen rol kan spelen bij het beantwoorden van de vragen. Om die reden zullen de resultaten van de focusgroepen apart worden toegelicht.

6.2 Imago

Om in kaart te brengen in hoeverre imago een rol speelt bij het financiële gedrag van studenten, zijn tijdens de interviews onder andere de volgende vragen gesteld: Hoe zou jij jouw imago omschrijven en in hoeverre zou je hier geld aan besteden? en Zijn er weleens momenten geweest dat je een aankoop deed om op een bepaalde manier over te komen bij leeftijdsgenoten? Zo ja, kun je deze momenten beschrijven?. De informatie die met deze vragen is verzameld, zal nu toegelicht worden.

6.2.1 Imago ontkennend

Wat ten eerste opviel, is het grote aantal studenten dat ontkent aankopen in het kader van imago te doen. Zij schaffen naar eigen zeggen geen kleding aan met als doel indruk te maken op vrienden. Wel wordt door deze groep studenten genoemd dat zij het belangrijk vinden om er 'leuk', 'netjes' en/of 'verzorgd' uit te zien. Hier hoeft volgens hen echter geen merkkleding bij te horen. Ze benoemen veelal dat andere leeftijdsgenoten wel duurdere aankopen doen, zoals items van het merk Balenciaga, om indruk te maken op anderen.

Een aantal geeft aan te kopen wat ze zelf leuk vinden, zonder na te denken over andermans mening. Veel geven aan te shoppen bij de winkels ZARA en H&M en zijn hier tevreden mee. Deze studenten stellen het niet belangrijk te vinden om iets uit te stralen, maar meer waarde te hechten aan bijvoorbeeld hun innerlijk. Zo vertelt een student die zegt geen geld te besteden aan haar imago het volgende:

“Ik denk dat mijn imago los staat van geld. Ik ben heel open, behulpzaam en empathisch en dat heeft niet echt met geld te maken. Ik draag voornamelijk gewoon ZARA en H&M, ben niet gevoelig voor merk. Ik probeer niet echt iets uit te stralen of zo. Ik vind mijn innerlijk belangrijker.”

Respondent 22

Opvallend is echter dat dezelfde student op de vraag of zij weleens aankopen doet om op een bepaalde manier over te komen bij leeftijdsgenoten, antwoordt:

“Nee, niet echt. Misschien toch wel, ik wil wel altijd de nieuwste telefoon. Want ja, als iedereen de nieuwste heeft en jij loopt met een hele oude dan is dat ook raar.”

Respondent 22

Een andere student benoemt items enkel te kopen als zij ze leuk vindt, waarbij de prijs hiervan geen rol speelt. Mochten het luxe items betreffen, worden deze dus ook door haar aangeschaft.

Sommige studenten geven aan dat merkkleding nooit echt een rol heeft gespeeld, ook niet tijdens de jeugd. Volgens hen is het daarom nu ook te verklaren dat zij niets om merkkleding geven; ze hebben het immers nooit zo meegekregen. Ze vinden het daarnaast onzin om € 300 te besteden aan een simpel shirtje met alleen een bepaald logo erop. Een student gaf ook aan dat dat alleen maar opvalt en dat zij dit eigenlijk helemaal niet wil.

Een andere student stelt logo's juist bewust uit de weg te gaan:

“Ik vind wel dat ik er altijd netjes uit moet zien. Dit hoeft niet altijd met dure dingen, maar eigenlijk ik wil het wel. Ik vind dat je er rijk uitziet als je je netjes kleedt. Ik vind dat beter dan die logo's overal. Gewoon een nette broek of rok.”

Respondent 4

Het grootste deel van de studenten stelt dat imago hen eigenlijk helemaal niet interesseert. Volgens een student is dat ook iets wat je niet hoort te interesseren. Een aantal keurt het ook af dat er leeftijdsgenoten zijn die wel bezig zijn met hun imago, zij vinden dat onzin. Een student geeft aan dat hij nog met een iPhone 6 loopt terwijl de rest al vijf versies verder zijn. Ondanks dat de student de nieuwe iPhone niet heeft, heeft hij wel een hippe smartphone. Wellicht dat de student zelf nog niet beseft dat ook dit misschien wel een imago-gebonden aankoop zou kunnen zijn.

6.2.2 Imago-gebonden uitgaven

Slechts enkele studenten geven toe imago-gebonden aankopen te doen. Wat verder opviel, is dat de geïnterviewde studenten imago voornamelijk linken aan dure kleding. Studenten hebben het vooral over kleding en schoenen van luxe merken zoals KENZO, Alexander McQueen en Balenciaga. Het gaat er volgens de studenten voornamelijk om dat zij er modern en netjes uitzien en met de tijd mee gaan. Om aan deze wensen te voldoen, dient hier geld aan te worden besteed. Het verschilt per student hoeveel geld de jongere

hiervoor over heeft. Volgens een student verwacht zij indien ze een Tommy Hilfiger shirt draagt of op dure schoenen loopt, vervolgens ook complimenten van haar klasgenoten. Zo vertelt zij:

“Ik heb laatst twee Tommy shirts gekocht en die kocht ik alleen omdat ik ze echt zelf leuk vond. Maar ik wist wel diep van binnen dat anderen het ook wel leuk zouden vinden als ik Tommy zou dragen. Ja, waarom zou ik erover liegen. Als ik zo’n shirtje aandoe verwacht ik wel een complimentje.”

Respondent 13

Om de luxe merkkleding te kunnen bekostigen, moeten de studenten soms sparen. Een student vertelt merkitems te kunnen veroorloven door een huishoudboekje bij te houden en te sparen. Op de vraag of zij geld aan haar imago besteedt, vertelt ze:

“Nou, ik zeg je eerlijk, ik heb best wel veel spullen van mezelf. En... Ja, ik heb ook heel veel merk. Dat is het probleem misschien. Want ik koop wel iets maar het moet altijd merk zijn. En de mensen om mij heen zien mij dan heel erg verwend.”

Respondent 6

Ze geeft als verklaring voor het kopen van merkitems dat zij dit als een investering ziet. Ze kiest daarom voor tijdloze kleding waar zij meerdere jaren mee kan doen.

Sommigen kopen zelfs items zonder dat daar op dat moment geld voor is. Zo gaf een student aan:

“Ik ben me wel bewust van wat ik draag. Ik koop wel eens onnodige kleding om er goed uit te zien. Kleding die ik niet echt nodig heb. Ik zou wel over mijn budget gaan om er goed uit te zien. Dit doe ik dan niet elke maand maar soms wel.”

Respondent 2

Veel studenten geven aan dat imago iets is wat meer in het verleden ligt dan in het heden. Het belang dat zij aan imago hechten, zou naar verluidt met de jaren afnemen. De studenten geven aan in hun jongere jaren meer over gehad te hebben voor hun imago dan tegenwoordig. Vroeger spaarden ze voor schoenen van vijfhonderd euro. Tegenwoordig zouden ze dit naar eigen zeggen absoluut niet meer doen. Dit fenomeen wordt ook bevestigd in de literatuur: hoe ouder jongeren worden, hoe minder belangrijk acceptatie door de *peer group* is.¹²³ Een student die imago in het verleden belangrijk vond, vertelt:

“Nou dat was dan wel echt way back. Ik kan me herinneren dat een tijd geleden Adidas vestjes heel in waren. Uiteindelijk moest ik er ook één. Ik weet nog dat ik het heel speciaal vond dat ik met mijn ouders en zus naar de Adidas shop ging om een vestje te kopen. Ik wilde het hebben omdat ik het leuk vond, maar ik durf te wedden dat de ‘ik’ van toen het ook wel deed omdat iedereen het leuk vond.”

Respondent 13

¹²³ Barendregt & Rodenburg (2013), p. 15-17.

Aan de andere kant zijn er ook juist studenten die aangeven dat ze vroeger nooit zoveel gaven om imago, maar dat het nu juist toeneemt en dat de aankopen die hieraan gebonden zijn ook toenemen. Hierover vertelt een student:

“Vroeger had ik eigenlijk helemaal geen merkkleren, toen droeg ik het helemaal niet. Ik merk wel nu meer dat ik dat steeds leuker ga vinden. Dus dat ik dat wel vaker koop. Maar het is niet per se dat ik dat doe, vanwege, omdat ik wil dat mensen wat van me denken ofzo. Het is meer dat ik het zelf ook leuk vind en ook wel fijn natuurlijk als andere mensen bijvoorbeeld complimentjes geven ofzo.”

Respondent 18

Velen geven ook aan zelf niets om hun imago te geven, maar wel veel jongeren te kennen die er wél veel belang aan hechten.

6.2.3 Rechtvaardiging

Onder de studenten die aangeven imago-gebonden aankopen te doen, is er tevens een groep die aangeeft wel dure aankopen te doen, maar benoemt dat deze aankopen niet volledig imago-gebonden zijn. De luxe aankopen worden op allerlei manieren gerechtvaardigd. Zo gaf een student aan een enigszins duurdere winterjas te hebben gekocht omdat zij deze echt nodig had en hij ook weer niet zo duur was. Sommige studenten zien het ook als verwennerij. Zij zijn van mening dat ze na het behalen van een goed cijfer of juist het achter de rug hebben van een slechte periode, ze wel een luxe item verdiend hebben. Zo vertelt een student:

“Soms kan ik wel meer uitgeven dan nodig, maar dat is meer verwennerij. Dan denk je ik heb dit verdiend.”

Respondent 16

Ook geeft een groep studenten aan gevoelig te zijn voor kleding van dure designers, maar alleen omdat zij deze kledingstukken ook echt mooi vinden. Daarentegen geven ze aan soms wel beïnvloedbaar te zijn. Zo vertelt een student:

“Ik denk dat ik het voor mezelf doe, meer. (..) Soms ben ik wel heel beïnvloedbaar, dat ik denk van wow, die heeft gewoon een Gucci tas, ik zou dat eigenlijk ook wel willen want dat maakt je outfit compleet...”

Respondent 6

Het valt op dat veel studenten tegenstrijdige antwoorden geven. Zo zei dezelfde student:

“Maar het is wel héél beïnvloedbaar om gewoon iets designer te kopen. En eh, doordat zeg maar heel veel mensen om je heen dat hebben, wil je dat ook. Maar ik heb het tot nu toe nog niet gekocht, maar meestal gewoon, ja, het is designer Gucci, maar merken, bijvoorbeeld Tommy Hilfiger ofzo, dat koop ik echt eh... Voor mezelf. Omdat, ja, het is tijdloos, de kleding kan je heel vaak aan, de kwaliteit is goed, dus...”

Respondent 6

Hierbij geeft een/de student aan dat er wel sprake is van een bepaalde invloed van buitenaf, maar dat ze de items uiteindelijk toch enkel voor zichzelf koopt.

Buiten dat de producten mooi zijn, zijn ze volgens enkele studenten ook van goede kwaliteit. Studenten lijken de prijs aan de kwaliteit te linken. Hoe hoger de prijs, hoe beter de kwaliteit. Een student zei liever €100 te besteden aan een trui die lang mee gaat dan een trui van €15 die na een paar maanden gaten heeft. Kleding moet volgens haar tijdloos zijn. Daarnaast zei een andere student:

“Uhm... ja vroeger vond ik dat wel belangrijk dat ik dan leuke merkshirtjes had ofzo. Maar nu maakt het allemaal niet zo heel erg veel meer uit eerlijk gezegd. Ik vind het wel belangrijk dat als ik dan wat duurs koop dat het dan van goeie kwaliteit is, niet alleen dat het een duur merk is.”

Respondent 7

6.2.4 Invloed omgeving

Het ligt bij een aantal studenten aan de financiële opvoeding of zij veel over hebben voor hun imago, maar ook andere factoren kunnen meespelen. Uit de antwoorden van studenten blijkt dat de toe- en afname van imago-gebonden aankopen ook kan afhangen van de omgeving. Deze omgeving kan de school, de hele familie of zelfs de wijk zijn. De student die aangaf in Zeeland te zijn opgegroeid gaf nooit om imago in haar jongere jaren, dit veranderde pas toen zij ging studeren in Rotterdam. Zij kwam terecht in een omgeving waar imago belangrijk is en is op dezelfde manier gaan denken. Zo verklaarde deze student het volgende:

“Ik denk dat het komt omdat ik gewoon wat ouder ben geworden. Ik denk trouwens ook dat het komt door de sociale omgeving. Ik kom zelf uit Zeeland en ik zit natuurlijk in Rotterdam op school. Hier is het bijvoorbeeld heel anders dan daar. Als je in Rotterdam in een trainingspak loopt op school, boeit het letterlijk echt niet niemand. Als je hier in Zeeland in een trainingspak op school loopt, dan kijkt iedereen je wel heel raar aan. Ik heb het dan over de middelbare school. Daar in Rotterdam is het dus heel anders dan hier in Zeeland, vind ik.”

Respondent 23

6.2.5 Verband financiële opvoeding en imago-gebonden uitgaven

Ten aanzien van financiële opvoeding en imago zijn de studenten de volgende vragen gesteld: Voer je wel eens gesprekken met je ouders of verzorgers over imago en de dure aankopen die daaruit worden gedaan? en Op welke momenten heeft jouw financiële opvoeding je ervan weerhouden om imago-gebonden aankopen te doen?.

Financiële opvoeding heeft invloed op het financiële gedrag van jongeren. Er zijn theorieën en onderzoeken die dit bevestigen, maar ook de resultaten uit dit onderzoek dragen bij aan het bevestigen van deze stelling. Het is echter de vraag of de financiële opvoeding die studenten hebben genoten er ook voor zorgt dat zij minder of geen imago-gebonden aankopen doen. Zoals besproken zijn er verschillende soorten opvoedingsstijlen. Een deel

van de studenten geeft aan dat hun financiële opvoeding een grote rol speelt bij het niet doen van imago-gebonden uitgaven. Eén student wordt echter gestimuleerd imago-gebonden aankopen te doen. Op de vraag of een student weleens gesprekken voert met haar ouders over imago, antwoordt zij:

“Met mijn moeder is het, mijn moeder vindt van, ja, eh... Je moet wel iets meer shoppen, want ik vind wel dat je er wel altijd leuk uit moet zien.”

Respondent 3

Uit de antwoorden van de geïnterviewde studenten blijkt dat imago geen veel voorkomend gespreksonderwerp binnen het gezin is. Echter, een aantal ouders heeft wel een remmende werking indien in een student een imago-gebonden aankoop wil doen. Zo vertelt een student:

“Pasgeleden in de winter wilde ik echt een dure jas kopen. Toen ik het vertelde aan mijn ouders zeiden ze echt nee dat ga je echt niet doen. Als ze dat niet hadden gezegd had ik het denk ik wel gedaan.”

Respondent 7

De invloed vanuit ouders op de imago-gebonden aankopen wordt vooral uitgeoefend op het moment dat de studenten op het punt staan zo'n aankoop te doen. Zo zei ook een andere student:

“Als ik het aan ze laat zien [imago-gebonden aankopen]. Ik wil dan wat halen en dan houden ze mij tegen. Ik zet dat bedrag dan gewoon op mijn spaarrekening.”

Respondent 19

Een enkele student vertelt dat zij dure items aanschaft en vervolgens tegen haar ouders liegt over de prijs:

“Uhm... ja ik heb bijvoorbeeld een keer een dure tas gekocht. Ik was bang dat mijn moeder boos zou worden en dat ze me voor gek zou verklaren. Ik heb hem toen toch gekocht, heb gelogen over de prijs tegen mijn moeder.”

Respondent 1

Deze respondent wordt dus ondanks het kennen van de houding van haar moeder ten opzichte van imago-gebonden aankopen, niet tegengehouden om dergelijke aankopen te doen.

6.2.6 Sociaal leren

Ouders zijn niet alleen van invloed op het moment dat studenten imago-gebonden aankopen willen doen, maar kunnen ook indirect invloed hebben, door het goede voorbeeld te geven. Uit de verzamelde gegevens over financiële opvoeding bleek dat ouders of verzorgers jongeren vertellen over hun eigen ervaringen en situaties van derden omtrent financiën gebruiken voor educatieve doeleinden. Studenten leren op deze manier van een

bepaalde situatie waarin de jongere of iemand in de omgeving verkeert. Studenten die uit armere gezinnen komen of familieleden hebben die moeilijk rondkomen, lijken zoals eerder toegelicht voorzichtiger te zijn met uitgaven in het algemeen. Wellicht leidt deze voorzichtigheid door situatie of omgeving ook tot terughoudendheid ten aanzien van imago-gebonden aankopen.

De ouders van een student kochten in haar jeugd bijvoorbeeld geen merkkleding voor haar. Naar eigen zeggen doet zij tegenwoordig haar ouders na, wat haar tegenhoudt om tegenwoordig zelf merkkleding te kopen:

“Ik kreeg vroeger ook geen merkdinngen, daarom doe ik dat nu ook niet. Ik wilde bijvoorbeeld heel graag een paar Yeezy schoenen, maar ik vind ze zo duur. Ik heb het geld er wel voor, maar het lukt me gewoon niet.”

Respondent 4

6.2.7 Taboe

In sommige huishoudens heerst een taboesfeer omtrent imago-gebonden aankopen of merkspullen. Er wordt niet over gesproken, of enkel in negatieve zin. Zo zei een student over haar moeder:

“Ja maar met haar kan je daar niet echt over praten. Zij is echt anti-merk.”

Respondent 1

Enkele studenten zijn zich ervan bewust dat er studenten zijn die veel geld over hebben voor imago-gebonden aankopen en bespreken dit met hun ouders. Een student vertelt over haar moeder en zichzelf:

“Wij vinden allebei wel erg dat tegenwoordig merkkleding de norm is en dat mensen afdwalen daardoor. Sommigen gaan ook echt de criminaliteit in om het te kunnen betalen. Dat vind ik echt ver gaan. Het gaat niet eens meer om achterliggende doelen, het gaat gewoon om het uitstralen van iets. Mijn moeder en ik hebben het daar wel vaak over.”

Respondent 5

Het verschilt ook per achtergrond of dit onderwerp bespreekbaar is. Als een ouder uit een omgeving komt waar niemand dure merkitems had, is dit automatisch ook geen onderwerp waar snel over wordt gesproken. Zo vertelde een student over een gesprek met haar moeder dat zij over luxe kledingitems had:

“Ja, mijn moeder komt echt uit de bergen. Als je daar slippers had was je al stoer. Zij heeft daar totaal geen begrip voor. Zo’n gesprek is ook binnen vijf minuten klaar.”

Respondent 11

6.2.8 Onderzoeksresultaten focusgroepen

Tijdens de focusgroepen werd minder dan bij de individuele interviews erkend dat imago een rol speelt bij financieel gedrag. Een mogelijke verklaring hiervoor kan de aanwezigheid van andere studenten zijn, die een rol gespeeld kan hebben bij de wijze van beantwoorden. Wellicht is er bijvoorbeeld sprake van schaamte. Tijdens de gesprekken kwam naar voren dat imago voor de meeste studenten niet belangrijk is. Bij de studenten die daarentegen aangaven wel belang te hechten aan imago, bepaalde de vriendengroep en de omgeving de norm. Zo zei één van de studenten:

“Bij mij heeft het wel nog op een gezonde manier invloed op bepaalde dingen. Het is niet dat het me helemaal niets boeit wat een ander van me vindt of van wat ik aan heb. Of ik er gelukkig van word staat natuurlijk wel op nummer één. Ik zou daarentegen niet iets kopen wat totaal anders is dan de rest of zo, ik vaar wel met de rest mee vaak. Ik zit bijvoorbeeld op voetbal, en daar hebben we binnen de voetbalcultuur wel bepaalde kledingmerken die veel gedragen worden. Daar bestaat mijn kledingkast grotendeels ook wel uit en van al mijn vrienden ook wel. Dus dan kan je wel zeggen dat het mij beïnvloedt. Wel op een gezonde manier, ik zou nooit iets van € 1000 of € 2000 halen ofzo. Het werkt me niet in de problemen maar het beïnvloedt wel zeker mijn koopgedrag.”

Respondent 23

Vaak varen studenten mee met de rest, zoals de student zegt. Zo zei een andere student:

“Op de middelbare school zag ik dat veel kinderen de nieuwste telefoons hadden. Ik heb toen wel gespaard voor een telefoon omdat ik het toen wel belangrijk vond om erbij te horen. Hetzelfde geldt voor kleding en merkschoenen.”

Respondent 14

Alle studenten die aangeven dat hun imago het koopgedrag beïnvloedt, geven daarnaast ook aan dat dit op een gezonde manier plaatsvindt en dat dit niet voor financiële problemen zorgt. Daarnaast worden vaak voorbeelden gegeven over “anderen” of “vroeger”. Zo gaf één van de studenten aan:

“Ik had het vroeger heel erg. Iedereen had toen een Adidas vest die ik ook heel graag wou. Op dit moment ben ik niet heel gevoelig voor trends. Het is niet zo dat ik dezelfde merkschoenen heb die iedereen ook heeft. Ik ben vanuit mijn ouders wel op aangewezen dat het niet belangrijk is wat mensen van jou vinden en wat jij aanhebt. Maar ik vind het gewoon heel belangrijk om er goed uit te zien in mijn eigen stijl. Ook vind ik het belangrijk dat mensen vinden dat ik er goed uitzie. Ik koop geen dure kleding maar ik geef wel veel geld uit aan haarproducten. Ik kan bijvoorbeeld best wel veel geld uitgeven aan de kapper.”

Respondent 12

De student geeft hiernaast wel aan dat haar ouders haar erop wijzen dat haar kledingstijl er niet toe doet. Ze vindt het wel belangrijk om er goed uit te zien. Dit hoeft niet met dure kleren. Bij haar gaat het vooral om dure haarproducten.

Tijdens de focusgroepen viel op dat elke student een andere invulling geeft aan imago. De een wil hippe voetbalschoenen om bij het team te horen, de ander koopt dure haarproducten om er goed uit te zien. Wat de studenten gemeen hebben is dat het financieel gedrag dat ontstaat vanuit het imago voor geen van allen leidt tot financieel ongezond gedrag. Ze geven aan te sparen voor items en nooit te gaan voor items die niet binnen het budget passen.

Wat de studenten in de focusgroepen gemeen hebben met de studenten van de individuele interviews, is dat zij de dure aankopen rechtvaardigen. Zo werd tijdens een focusgroep gezegd:

“Tot twee jaar geleden dacht ik dat ik wel weerbaar was tegen verleidingen. Ik merk dat ik meer merkkleding koop sinds ik meer verdien. Het aanschaffen van dure producten zoals een MacBook praat ik mezelf dan weer goed door te zeggen dat het goede producten zijn. Ik merk dat ik nu meer vatbaarder ben voor verleidingen. Ik denk niet dat het per se is om het aan de buitenwereld te laten zien maar ik denk wel dat het meer te maken heeft om mee te gaan met de trends. Met kleding hebben mijn ouders wel gewezen op het feit dat het niet nodig is om dure kleding te hebben als het ook goedkoper kan. Mijn vader houdt bijvoorbeeld heel erg van Apple producten. Dat krijg je dan ook mee en lopen we hierdoor ook allemaal met een iPhone thuis.”

Respondent 33

Deze student geeft aan dat zij altijd het idee had dat zij weerbaar was voor de verleiding om imago-gebonden aankopen te doen, maar tot voor kort beseft dat dit eigenlijk niet zo is. Het zou kunnen zijn dat meerdere studenten dit besef nog niet hebben gehad. Ze geeft aan dat het deels komt omdat zij meer geld is gaan verdienen. Het zou kunnen zijn dat studenten vaker imago-gebonden aankopen doen, omdat daar simpelweg de middelen voor zijn.

Tenslotte geeft deze student aan dat haar vader houdt van Apple producten en dat het hele huis om deze reden producten van dit merk gebruikt. De ouders, in dit geval de vader, van deze student hebben daarmee invloed op het koopgedrag van deze jongere en de rest van het gezin.

Studenten die het minder breed hebben en financieel gezien andere prioriteiten hebben, zullen wellicht minder snel in de verleiding komen een dergelijke aankoop te doen. Enkele studenten die het minder breed hebben, geven wel aan te sparen voor luxe items. Zo vertelde een student:

“Ik heb een Louis Vuitton tas gekocht maar ik heb hiervoor wel vijf jaar lang voor moeten sparen. Ik doe geen impulsieve aankopen, omdat een influencer een bepaald artikel heeft gekocht.”

Respondent 32

Bij sommige studenten ligt het vooral aan de omgeving of imago belangrijk is. In elke omgeving is er dan ook een andere norm. Studenten zijn hiervan bewust, zo gaf een student aan:

“Ik vind het [imago] best wel belangrijk maar dat komt ook door de wijk waarin ik ben opgevoed. Er wordt hier altijd gekeken naar hoe je eruitziet. Mijn sociale omgeving heeft invloed op de manier hoe ik eruitzie. Ik betrap me er nu wel op dat ik het belangrijk vind om dure merkkleding te hebben. Ik geef wel veel geld uit aan merk. Ik kijk nu ook op tweedehands sites om daar designer artikelen te vinden. Hierdoor kan je iets goedkoper designer items vinden. Ik kijk ook naar de sale en outlets om daar de beste deals uit te halen. Ik neig wel naar het luxe en designer. Mijn ouders zagen er altijd goed uit, ook vanwege de sociale omgeving van ons. Mijn moeder die designerkleding droeg, deed hier ook lang mee. Een overhemd van Tommy Hilfiger gaat langer mee dan een overhemd van de H&M of de HEMA. Ik kies hierdoor ook vaker voor kwaliteit. Het hoeft niet per se van Tommy te zijn maar de invloed van mijn sociale omgeving speelt hierbij een rol. Als ik iets wil dan moet het artikel ook echt zijn. Ik zei voor de grap een keer tegen mijn broer dat ik toch maar een neppe Louis Vuitton moest kopen in Turkije. Hij zei me dat niet te doen en dat ik niet met een neppe tas moest lopen.”

Respondent 32

De studenten waren opvallend open over hun financiële opvoeding ten opzichte van hun imago en de aankopen die daaruit voortvloeien. Voor de meeste ouders was het vooral belangrijk om niet in financiële problemen te raken. Zo vertelde een student:

“Ik krijg wel een preek wanneer ik veel uitgeef. Mijn moeder probeert mij ervan bewust te maken dat sparen belangrijk is en dat ik niet te veel moet uitgeven. Het gaat bij mij het ene oor in en het andere oor uit.”

Respondent 32

Ook hier valt op dat ouders soms een rem zijn als het gaat om de imago-gebonden aankopen. Aan de andere kant waren er ook studenten die niet met behulp van veel regels werden opgevoed. Sommige ouders hadden een meer op overleg gebaseerde opvoedstijl. Een van de studenten die op deze manier is opgevoed vertelde:

“Ik werd heel erg vrijgelaten. Wel heb ik geleerd dat je je bij kleding en rekeningen moet afvragen: wat gaat voor?”

Respondent 32

Haar ouders hebben haar dus geleerd dat zij zelf moet nadenken over haar prioriteiten. Het lijkt erop dat veel ouders deze methode gebruiken. Studenten geven aan dat zij geleerd hebben eerst na te denken voordat zij een luxe aankoop doen. Zo vertelde een student die een PlayStation wilde:

“Als ik bijvoorbeeld een PlayStation wou moest ik van mijn ouders dat een weekje laten staan. Als ik het daarna alsnog wou dan moest ik zelf voor sparen. Ik heb geleerd om niet zomaar iets te gaan kopen. Ik ben niet iemand die verleid wordt om iets te kopen.”

Respondent 32

6.3 Verleiding

Deze paragraaf gaat in op de onderzoeksresultaten ten aanzien van verleiding en de invloed hiervan op het financiële gedrag.

6.3.1 Soorten verleiding

Er is de studenten tijdens de interviews meerdere vragen gesteld omtrent financiële verleiding. De eerste vraag was als volgt: Wat verleidt jou om geld aan uit te geven (terwijl je het eigenlijk niet nodig hebt)?. De meest genoemde bronnen van verleidingen werden samengevat door een student:

“Twee dingen: mijn maag en kleding. Vooral korting op kleding.”

Respondent 19

Ook gaven opvallend veel studenten aan dat het niet zozeer een bepaald item is dat hen verleidt, maar dat dit gebeurt door reclame, influencers, sales en winkels waar veel goedkope spullen worden aangeboden, zoals de Action. Het idee een koopje te kunnen scoren is blijkbaar erg verleidelijk. Vaak gaat het dan om kleding, schoenen, tassen en make-up, maar het kan ook zomaar een Airfryer zijn die in de aanbieding is. Zo gaf een student als antwoord:

“Ja ik denk gewoon alle reclame sowieso. Eh... Daarnaast de verveling, want ja, sinds de quarantaine ben ik echt van álles gaan kopen, echt, van een Airfryer tot aan kleding... Tot aan eten... Het scheelt echt heel erg... Maar, ik denk gewoon de verleiding om je heen, alle pop-ups, alle films op YouTube, alle artikelen die je ziet waarvan je ineens denkt van oh dat heb ik ook wel nodig, eh, sale, bijvoorbeeld 10 euro van een artikel dat je denkt van oh dat is echt heftige korting, ik moet gelijk inslaan... Het is echt heel divers, maar het is wel echt eh, ja, ik ben er wel een beetje prikkelig voor ja.”

Respondent 27

Een andere student is zich ervan bewust dat zij wordt verleid tot aankopen die zij eigenlijk niet nodig heeft, maar ze toch doet:

“Ik denk schoenen. Want eh, ik heb nu iets van... In de kamer hier eh, zestig paar schoenen liggen. En, ja, ja, ik heb maar 2 voeten en je kan per dag maar 1 paar aan dus ik denk echt soms: het is echt zonde dat ik zoveel schoenen koop.”

Respondent 6

Deze student benoemt ook ‘los te gaan’ als er korting is bij Douglas. Ze bestelt dan bijvoorbeeld een geur waarvan ze dezelfde nog heeft liggen. Ook een andere student is zich bewust van de verschillende soorten verleidingen:

“Ja laten we het eens hebben over schoenen en make-up. Je kan van alles maar één tegelijkertijd gebruiken, maar toch willen we meer. Waarom? Ja af en toe wil je iets anders, het is gewoon apart.”

Respondent 25

Toch vertelt ook deze student niet weerbaar te zijn tegen een verkooppraatje in een winkel. Iets anders dat opvalt, is dat veel studenten geld uitgeven aan eten. Dat lijkt niet nodig te zijn, aangezien verreweg de meeste studenten nog thuis wonen. Dit is echter te verklaren vanuit de jeugd. Een kind dat zakgeld krijgt, zal dat vaak als eerste aan snoep uitgeven. Dat kost niet te veel en met het beetje zakgeld kan het kind ineens helemaal zelf bepalen wat hij eet. De studenten hebben meer inkomen dan het zakgeld van een kind, maar zijn, als thuiswonenden, meestal niet diegene die bepalen welke etenswaren in huis worden gehaald. Jezelf trakteren op iets wat je zelf lekker vindt is dan mogelijk ook een manier om je eigen keuzes te kunnen maken. De behoefte aan autonomie – ik bepaal zelf wat ik eet, niet mijn ouders – is hier mogelijk ook een onderdeel van het uitgavepatroon. Een student vertelt:

“Ik vind het heel moeilijk om thuis een broodje te smeren en dit mee te nemen. Als ik het meeneem raak ik toch in de verleiding om wat te halen. Ik heb dan gewoon geen trek in brood, het is te veel moeite om wat anders te maken voor school.”

Respondent 22

Tot slot is er een student heel open over de verleiding waar zij mee te maken heeft gehad en vertelt het volgende:

“Vroeger gaf ik wel veel geld uit aan stomme dingen. Het is misschien heel persoonlijk maar ik gebruikte vroeger heel veel wiet.”

Respondent 26

Dezelfde respondent antwoordt op de vraag in hoeverre zij weerbaar is voor verleidingen:

“Ik zet nu veel geld apart voor dingen zoals het kopen van een huis later. Vroeger heb ik dit niet gedaan en ik heb hiervan echt geleerd. Ik laat mij niet meer verleiden door mijn vrienden. Ik weet nu waar ik mijn geld aan moet uitgeven en wat wel en niet belangrijk is. Ik ben bijvoorbeeld ook gestopt met roken om geld te besparen. Ik

koop ook geen eten zomaar als het thuis ook te vinden is. Ik laat me nu niet meer verleiden door allerlei dingen.”

Respondent 26

Deze respondent lijkt dus te hebben geleerd van de verleidingen waar zij in het verleden aan toegegeven heeft. Tegenwoordig is zij zich bewust van de risico's en trapt zij hier niet meer in.

6.3.2 Weerbaarheid

Op de vraag hoe weerbaar de studenten tegen de verleidingen zijn, wordt verschillend geantwoord. Twaalf studenten stellen erg weerbaar te zijn en niet verleid te worden. De overige dertien studenten geven toe af en toe of zelfs regelmatig niet weerbaar te zijn tegen de verleidingen.

Enkele studenten benoemen dat het van hun financiële situatie afhangt hoe weerbaar zij zijn. Zij maken keuzes aan de hand van hun bankrekening. Ook benoemt een student dat het van de kosten van het item waardoor zij verleid wordt, afhangt. Bij een hoger bedrag heeft zij eerder een rem, bij een laag bedrag slaat de verleiding toe. Verder benoemt een student dat haar weerbaarheid afhangt van hoe veel aankopen zij die maand al heeft gedaan. Zijn dat er in haar ogen te veel, dan weerstaat zij nieuwe verleidingen. Ook deze student vertelt dat haar weerbaarheid aan bepaalde omstandigheden ligt:

“Dat ligt eraan... Ook wel een beetje aan hoe ik me voel en hoe belangrijk ik het vind. Het verschilt vaak ook qua kosten en zo. Maar als ik zie dat m'n zus wat heeft en zij is er tevreden mee, dan ga ik het ook kopen. Hoe weerbaar ik ben durf ik niet te zeggen, het is een beetje 50/50.”

Respondent 13

Een student vertelt naar aanleiding van de vraag hoe weerbaar zij is:

“Heel slecht. Ik laat mij best wel meeslepen met de verleidingen. Vooral als ik iets zie op internet, dan wil ik het meteen hebben. Ook bijvoorbeeld als iets heel duur is, dan denk ik er niet goed over na. Vervolgens koop ik het niet, omdat mijn ouders dan zeggen dat ik er eerst goed over na moet denken. Ik kan heel snel impulsieve aankopen doen. Als ik iets zie en ik wil het dan koop ik het ook meestal.”

Respondent 11

Deze student gaf zelfs aan het ervoor over te hebben de rest van de maand geen geld meer te hebben om iets te kopen waar zij door wordt verleid. Opvallend is ook dat deze student stelt dat sociale media bij haar een rol spelen, maar sociale druk 'sowieso' niet.

Bij de mate van weerbaarheid kan ook de marketing van de winkels een rol spelen. Zo antwoordt een student op de vraag hoe weerbaar zij is:

“Op een schaal van 1 tot 10... Ik denk echt niet, ik denk niet eens een voldoende, hoor. Ik ben daar écht heel prikkelig voor. Als ik bijvoorbeeld iets wil, dan denk ik van oké, ik wacht dan wel, ik heb het nu niet nodig, en dan krijg ik bijvoorbeeld een notificatie van oké er is echt nog maar één artikel beschikbaar, dan gaan er echt van die alarmbellen af dat ik denk van oh, nee, nú moet ik het echt kopen want anders is het op en dan komt het niet meer op voorraad, dus eh, nee... Ik denk dat ik daar geen voldoende voor scoor.”

Respondent 27

Een andere student benoemt hoe verleidelijk korting kan zijn:

“Ik koop geen schoenen die de volle prijs zijn, maar bijvoorbeeld van 100 euro naar... 60 euro, dan denk ik van, zó, ja, die is wel echt goedkoop en de maat is er, dus ik moet het halen anders eh... Is het binnenkort gewoon uitverkocht. Dus de verleiding van schoenen is wel heel hoog.”

Respondent 6

Studenten die zuinig moeten leven vanwege weinig inkomen geven aan af en toe een bui te hebben dat ze opeens veel geld uitgeven. Het zuinige regime heeft blijkbaar af en toe wat lucht nodig. Zo vertelt een student dat zij zich goed kan inhouden, maar dat soms gewoon niet doet. Op de vraag wat haar verleidt, antwoordt zij vervolgens:

“Ik heb niet een specifiek iets. Soms moet ik gewoon geld uitgeven, maakt niet uit aan wat. Dat heb ik echt vaak. Als m'n geld is gestort wil ik gewoon gelijk even wat kopen.”

Respondent 1

Deze student benoemt eigenlijk aankopen te doen enkel om de koopervaring. Dit fenomeen wordt, zoals eerder aangegeven in paragraaf 3.9 beschreven als ego-depletion¹²⁴; een tijdelijke reductie in de capaciteit van mensen om wilskracht of zelfbeheersing te tonen.

6.3.3 Invloed omgeving

De studenten is ook gevraagd of zij zich weleens laten verleiden door anderen tot een dure aankoop. Dertien studenten ontkenden dat zij hier weleens last van hadden. Elf studenten gaven toe dat hun omgeving hen weleens verleidt tot aankopen, waarbij vijf specifiek noemden dat dit bij eten het geval is. Zo wordt een student verleid door haar vrienden:

“Ja vrienden denk ik wel, die dan zeggen kom we gaan even eten halen ofzo. Of reclames vooral ook wel, vooral op Instagram. Ik denk ook wel kledingapps, dat ik me gewoon verveel en dan toch wat zie. Door mijn vrienden laat ik me eigenlijk soort van altijd wel meeslepen. En... Online kan ik nog wel tegen mezelf zeggen dat ik geen geld heb en dat ik het niet moet doen.”

Respondent 7

¹²⁴ Baumeister e.a. (1998) en Faddegon (2009).

Een student koopt zelfs eten als zij geen trek heeft:

“Ja, vooral met eten. Ook al heb ik geen honger. Als iemand eten koopt en ik ben erbij, moet ik ook gewoon eten kopen.”

Respondent 1

Ook een andere student wordt verleid door eten:

“Ik kan veel geld uitgeven aan eten. Op school met mijn vriendinnen merk ik wel dat ik veel eten koop. Ik heb vaak wel boterhammen bij me, maar dan zeggen mijn vriendinnen om uit eten te gaan en dan gaan we gewoon. Meestal zijn we de dagen ervoor ook echt elke dag uit eten gegaan. Ik heb het dan niet over een broodje bij de Subway maar echt uiteten gaan bij een restaurant. Dit verleidt mij dan om geld aan uit te geven.”

Respondent 2

Het blijkt lastig om tegen vrienden nee te zeggen, ook al zijn leuke dingen zoals uit eten gaan of naar een pretpark gaan best prijzig. Zo vertelt een student:

“Als vriendinnen dan ergens heen willen ofzo, weet je wel, dan, ja, dan is dat ook weer zo dúúr. Weet je wel, en als je dan veel vriendinnen hebt dan moet je elke keer met, dat is misschien heel raar als ik dat zo zeg, maar dan moet je elke keer als je weer iets gaat doen, dan geef je weer geld uit.”

Respondent 18

Anderzijds benoemen studenten ook juist minder uit te geven door de invloed van anderen, in dit geval ouders. Een student deelt een moment waarop zij de verleiding heeft weerstaan:

“Ja, het was ook gewoon in de stad, toen was ik met mijn moeder. En... We, ik had een broek gezien, maar ik wilde die broek al héél lang, maar ik was gewoon een tijdje gewoon echt vergeten dat ik hem wilde, en mijn moeder die zei ook al van, ja, weet je zeker dat je hem echt wil, want, ja, het is niet echt nodig ofzo, en je hebt al zoveel broeken thuis, ze gaat dan altijd gewoon op een hele... Eh, ja, gewoon echt een hele overtuigende manier praat ze. En dan denk ik ook gewoon van: nee... Het is eigenlijk niet echt nodig.”

Respondent 12

Op de vraag of ze zich ook een moment kan herinneren dat ze verleiding juist niet heeft weerstaan, antwoordt zij:

“Eh, ja, maar dat was dan ook wel gewoon wanneer mijn ouders er niet bij zijn.”

Respondent 12

De invloed van haar moeder heeft dus enkel effect indien zij fysiek aanwezig is. Zonder haar moeder geeft deze student wel toe aan verleidingen.

Een student doet een opvallende, tegenstrijdige uitspraak:

“Nee dat speelt voor mij niet echt een rol. Als het in de mode is, is het natuurlijk wel anders.”

Respondent 22

Met deze uitspraak impliceert zij dat zij zich wel laat beïnvloeden indien het in de mode is. Eerder in het interview gaf zij ook aan dat als iets in de mode is, zij het wil hebben. Als iets ‘in de mode is’, wordt een bepaald item regelmatig in winkels en in reclames gepresenteerd en vaker teruggezien in het straatbeeld. Allemaal situaties die gelden als de omgeving van de jongere, waardoor haar omgeving dus wel degelijk een rol speelt bij haar uitgaven.

Ook het al in de stad of in de betreffende winkel zijn, kan bijdragen aan een verminderde weerbaarheid. Een aantal studenten gaf aan dat de verleiding dan groter is, omdat ze het item goed zien en bij aankoop vervolgens meteen in hun bezit hebben. De invloed van het fysiek in de winkels aanwezig zijn, wordt genoemd door een student:

“Als ik een dagje ga shoppen dan kan ik meer random dingen kopen omdat ik dan in die vibe zit van dat ik aan het shoppen ben.”

Respondent 23

Een andere student vertelt zichzelf niet meer in de hand te hebben als zij in een winkel is:

“Of dan kom ik bijvoorbeeld een make-up winkel in dan zie ik allemaal dingen waarvan het lijkt alsof ik het thuis niet heb. Als ik dan thuiskom lijkt alles toch wel op elkaar. In de winkel lijkt het alsof ik een soort oerinstinct krijg, ik weet niet wat het is. Bijvoorbeeld als er bij de ZARA een sale is, dan ga ik los. Ik weet niet waarom.”

Respondent 4

6.3.4 Financiële opvoeding ten aanzien van verleidingen

Zoals gezegd, geven veel studenten aan dat zij makkelijk verleid worden door koopjes, influencers en andere vormen van reclame. Daarbij valt op dat zij weten dat zij verleid worden, maar dat zij er toch niet altijd weerstand aan kunnen bieden. De meeste studenten, in totaal achttien, geven daarbij ook aan dat er aan het weerstaan van verleidingen aandacht is besteed gedurende hun financiële opvoeding. Zes studenten vertellen niets over verleidingen te hebben meegekregen tijdens hun financiële opvoeding, voor zover ze die gehad hebben.

Op de vraag of hun ouders of verzorgers wat anders hadden kunnen doen, zodat de jongere beter weerbaar was geweest tegen verleidingen, zeggen twintig studenten dat dit niet het geval is. Vijf studenten zien wel verbeterpunten. Een student die veel last heeft van verleidingen, vertelt eerlijk dat haar ouders het beter iets anders aan kunnen pakken bij haar financiële opvoeding:

“Dus, ik heb altijd van geleerd van je moet het kopen als het iets goedkoper is en ik denk toch wel dat dat is ingebleven, van, ja, het is nu wel goedkoper, nu moet ik het echt kopen, maar ja, dan denk ik van, 60 schoenen later... Ja... Dan heb je het niet meer nodig... Ja, ze had gewoon moeten zeggen van, je kan het kopen, als het goedkoop is, maar als je zoveel hebt dan is het weer niet nodig.”

Respondent 6

Ook een andere student denkt dat een andere financiële opvoeding eraan had bijgedragen haar weerbaar te maken:

“Ja, ik denk misschien wat meer achteraan zitten in plaats van mij gewoon mijn gang laten gaan en leren van mijn fouten. Dit had mij zeker nu kunnen helpen. Ik denk dat dat het enige is, dus meer controle over mij hebben en meer overzicht hebben.”

Respondent 8

Een student heeft het voorbeeldgedrag van haar moeder gezien:

“Nou... Ik denk dat mijn moeder ook wel snel intrapt in dingen zoals sale en zo. Ik heb dat denk ik wel een beetje van haar.”

Respondent 7

Er zijn ook studenten die van mening zijn dat hun ouders niets hadden kunnen doen om hen weerbaarder te maken tegen verleidingen. Zij vertellen:

“Nee, denk het eigenlijk niet. Ze hebben me een heel realistisch beeld laten zien en daarnaast hebben zij mij ook op m'n bek laten gaan.”

Respondent 13

“Nee, ik denk het niet want ze hebben het wel echt benadrukt. Het is alleen meer dat ik er dan niet echt naar geluisterd heb en dat had ik meer mijn eigen gang ga daarmee, maar ze hebben het wel gewoon echt goed geprobeerd.”

Respondent 11

Een student die niets over weerbaarheid tegen financiële verleidingen heeft geleerd, vindt niet dat haar ouders wat anders hadden kunnen of moeten doen, omdat zij zichzelf weerbaar genoeg vindt. Haar weerbaarheid komt dus niet voort uit haar financiële opvoeding, maar wellicht uit karakter of eigen ervaringen.

6.3.5 Onderzoeksresultaten focusgroepen

Tijdens de focusgroepen zijn ten aanzien van het onderwerp verleiding de volgende vragen gesteld: Op welke manier heeft je financiële opvoeding je geleerd om te gaan met de financiële verleidingen? Geef jij weleens geld uit aan dingen die je eigenlijk niet nodig hebt, waardoor je in financiële problemen kan komen? Denk hierbij bijvoorbeeld ook aan abonnementen.

Ten eerste viel op dat bijna alle studenten aangaven dat zij financiële opvoeding ten aanzien van verleidingen hebben gehad, in verhouding meer dan bij de individueel geïnterviewde studenten. Dit kan toeval zijn, maar het zou ook kunnen dat de studenten hun ouders of verzorgers niet willen afvallen ten overstaan van hun klasgenoten. Een student vertelt:

“Ik ben zelf nooit in de financiële problemen geraakt doordat ik dure aankopen heb gedaan. Wanneer ik iets heel duurs wil dan denk ik 4 keer na of ik dat product/artikel wel heel graag wil. Invloed vanuit social media om dure artikelen te kopen houdt nooit op. De ene dure artikel komt na de ander dus in principe zou je ze dan allemaal moeten kopen en dat lukt niet. Mijn financiële opvoeding heeft hierbij wel een rol gespeeld. Vroeger heeft mijn moeder mij uitgelegd dat ik niet alles kon krijgen wat ik wil. Van haar heb ik ook meegekregen om gewoon mijzelf te blijven en realistisch na te denken. Hierdoor heb ik wel geleerd om niet altijd de dingen te willen die ik bij andere mensen zie.”

Respondent 8

Enkele ouders hebben hun kinderen geleerd te wachten met een dure aankoop, zodat zij hier goed over na kunnen denken. Zo vertelt ook deze student:

“Mijn ouders hebben me daar wel heel bewust van gemaakt. Ik heb sowieso geleerd om af te wachten voordat ik iets duurs aanschaf. Ik moet dan ongeveer een week of twee nadenken of ik het dan nog steeds zo graag wil. Heel vaak is het dan uit je geheugen gewist en dan weet je niet meer wat je wilde kopen voor zoveel geld.”

Respondent 24

Ook bij deze groep studenten komt het voor dat zij wel financieel zijn opgevoed, maar de adviezen niet ter harte nemen:

“Mijn moeder probeert mij ervan bewust te maken dat sparen belangrijk is en dat ik niet te veel moet uitgeven. Het gaat bij mij het ene oor in en het andere oor uit. Ik heb er wel over geleerd, maar het lukte me gewoon niet. Ik ben zelfs een keer verleid om hakken te kopen van een site die nep bleek te zijn. Ik denk soms wel: had ik nou maar naar mijn ouders geluisterd, dan had ik nu bijvoorbeeld al een auto kunnen kopen.”

Respondent 2

Zoals gezegd geven maar enkele studenten aan niets over verleidingen geleerd te hebben. Een student vertelt op welke manier zij vervolgens alsnog over dit onderwerp heeft geleerd:

“Toen ik 16, 17, 18 was kwam ik heel veel in de verleiding. Vooral door sale en door onzin dingen. Ik gaf veel geld uit aan kleding. Ik spaarde hiernaast totaal niet. Nu niet meer, ik besepte me dat ik maar een kwart van mijn kleding echt draag en ik geef er dus minder aan uit. Ik woon nu ook op mezelf dus ik moet ook echt bewuster zijn. Ik investeer meer geld in mijn huis dan in mezelf. Ik ben veel zelfstandiger dan toen ik

16-18 jaar was. Mijn financiële opvoeding heeft me niks geleerd over omgaan met verleidingen.”

Respondent 1

Meer dan de helft van de studenten geeft aan niet of slecht weerbaar te zijn tegen verleidingen. Eén student was ondanks de aanwezigheid van drie andere studenten erg eerlijk. Zij gaf aan dat zij inzicht heeft in de achterliggende reden voor het zwichten voor verleidingen:

“Ik ben wel beïnvloedbaar door social media maar grotendeels heeft het te maken met emotie. Ik vind het belangrijk om er goed uit te zien. Ik ben vroeger gepest vanwege mijn uiterlijk. Emoties kunnen mij verleiden voor aankopen. Op het moment toen ik financieel zelfstandig werd, had ik wel eens al mijn geld uitgegeven en toen kreeg ik opeens een rekening van de zorgverzekering. Ik hecht mijn waarde aan wat mensen van mij vinden. Als ik een mooi jurkje aantrek dan denk ik dat mensen mij wel zien staan.”

Respondent 14

Wellicht dat dit ook bij andere studenten een rol speelt, maar zij dit niet willen of durven toegeven.

Net als bij de individueel geïnterviewde studenten, gaven een aantal respondenten aan enkel voor de koopervaring aankopen te doen:

“Ik ben echt niet weerbaar. Ik koop dingen heel snel, ook al heb ik ze niet nodig. Als ik in een winkel ben en ik heb niks nodig dan koop ik het alsnog. Ik koop gewoon om te kopen.”

Respondent 4

“Naarmate ik ouder ben geworden, ben ik wel gaan comfort kopen. Voor afleiding ga ik dan gewoon domme dingen kopen die ik niet nodig heb. Achteraf besef ik wel dat het dom is.”

Respondent 28

Tevens kwam naar voren dat eten een grote bron van verleiding is:

“Ik heb er geen moeite mee, alleen op het gebied van eten. Ik denk dat eten echt 80% van mijn aankopen is.”

Respondent 3

“Ik heb ook geen moeite om met verleidingen om te gaan. Ik zit vaak in de auto en wil wel vaak eten halen via de McDrive.”

Respondent 10

Door veel studenten werd genoemd dat zij vaak in de verleiding komen door kleding en schoenen. In sommige gevallen hebben studenten hier veel voor over:

“Het gebeurt wel eens, maar niet heel vaak. Niet gelijk financiële problemen, maar wel dat je bijvoorbeeld aan het einde van de maand nog maar 2 euro op je bankrekening hebt staan. Dat heb ik vooral met kleding.”

Respondent 5

De situatie dat er nog maar enkele euro's resteren op de bankrekening, wordt herkend door andere studenten. Ook zijn studenten gevoelig voor korting en andere marketingtrucjes:

“Ik ben ook best wel gevoelig voor korting. Als het ineens heel erg afgeprijsd is, maar nog steeds is het dan duur, dan ben ik eerder geneigd om het alsnog te kopen omdat het dan zogenaamd veel goedkoper is. Als er 60 euro korting is heb ik het gevoel dat ik 60 euro heb bespaard, zo zie ik dat wel heel erg. Dan heb ik weer 60 euro wat ik aan iets anders kan uitgeven. Terwijl het niet zo werkt natuurlijk, haha. Ik heb het heel erg met kleding en schoenen.”

Respondent 6

“Ik herken dat wel. Ik heb dat vooral met kleding en schoenen. Of eigenlijk alleen daarmee. Het is echt misleiding, dan zie ik dat er iets afgeprijsd is en in vergelijking met de originele prijs scheelt het niet echt veel. Maar door die sale, door die rode cijfers word je gewoon misleid.”

Respondent 19

Ook werden er enkele tegenstrijdige uitspraken gedaan, zoals door de volgende student:

“Ik heb geen last van verleidingen. Ik ga sneller mee in dingen zoals hier en daar even wat eten maar dat is alleen, omdat ik het zelf wil.”

Respondent 9

Deze student benadrukt tevens dat zij dit uit eigen wil doet, zoals ook werd gezien bij de antwoorden omtrent imago.

Alle studenten geven aan dat zij door de verleidingen niet in de financiële problemen zijn gekomen. Wel benoemen meerdere studenten dat zij aan het einde van de maand weleens of zelfs regelmatig krap zitten. Omdat de meeste studenten nog thuis wonen en weinig vaste lasten hebben, zorgt dit niet direct voor problemen. Mogelijk speelt de aanwezigheid van de andere studenten een rol bij het benadrukken dat er geen financiële problemen zijn. De studenten die al wel op zichzelf wonen, geven aan bewuster om te gaan met verleidingen, zoals ook deze student:

“Nu ik op mezelf woon en veel vaste lasten heb kijk je veel kritischer ernaar. Het is natuurlijk ook veel zelf ontdekken en uiteindelijk toch wel op je bek gaan. Later merk je dat het dan anders moet. Gelukkig heb ik mijn oude gedrag niet doorgezet toen ik op mezelf ging wonen. Ik heb nu ook meer vaste lasten dus het kan eigenlijk ook niet.”

Respondent 23

6.4 Tussenconclusie

In deze paragraaf wordt de laatste deelvraag beantwoord. Deze luidt: In hoeverre hebben verleiding en imago en de financiële opvoeding hieromtrent, invloed op het financiële gedrag van Rotterdamse hbo-studenten?

De geïnterviewde studenten zijn zich bewust van de visie die hun ouders hebben op imago-gebonden uitgaven. Een aantal jongeren zegt deze visie overgenomen te hebben, of hier in ieder geval naar te handelen. Andere studenten trekken zich hier niets van aan of verbergen zelfs dat zij dergelijke uitgaven doen. Waar de studenten toegeven dat imago in hun jongere jaren nog een aanzienlijke rol speelde, stellen zij dat dit tegenwoordig nog maar zelden het geval is. Als er een MacBook, Tommy Hilfiger-shirt of Gucci-tas wordt aangeschaft, verantwoorden de meeste studenten dit door te stellen dat de kwaliteit hiervan immers beter is. Dit gegeven lijkt te impliceren dat studenten het lastig vinden voor zichzelf toe te geven dat imago nog altijd een rol speelt bij het bepalen van de uitgaven. Makkelijker is het om toe te geven dat dit enkel in het verleden het geval was. Het toegeven imago-gebonden aankopen te doen, lijkt te conflicteren met het behoud van de autonomie van de jongeren. Gevoeligheid voor imago lijkt als negatief te worden gezien door jongeren. Imago-gebonden aankopen impliceren immers dat jongeren zich druk maken om wat er van hen gedacht wordt, zich laten beïnvloeden door hun omgeving en hun smaak hierop aanpassen. Dit zou kunnen verklaren waarom een groot aantal studenten benadrukt de aankopen enkel te doen omdat zij de items *zélf* mooi vinden en het hen hierbij niet uitmaakt wat anderen ervan vinden. Het kopen van merkkleding wordt gerationaliseerd met ofwel kwaliteit, ofwel met de uitspraak: *'Ik vind het zelf gewoon leuk'*. Het valt op dat vaak dezelfde merken worden genoemd. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat items van deze merken inderdaad een hogere kwaliteit hebben. Wat deze merken echter in ieder geval ook met elkaar gemeen hebben is dat zij erg te herkennen zijn als merk doordat het logo vaak erg duidelijk in beeld is. Deze resultaten wijzen toch op het inzetten van materialisme door sommige studenten zoals beschreven in het derde hoofdstuk om sociale acceptatie te realiseren. Al met al wordt de invloed van imago door veel studenten ontkend, maar lijkt deze groep wel degelijk merkgevoelig en daarmee imago-gevoelig. In preventie-activiteiten is het belangrijk om rekening te houden met deze gevoeligheid, zowel ten aanzien van de afkeer van het beeld van imago-gevoeligheid en het belang dat deze groep hecht aan autonomie.

Verleiding speelt bij veel van de geïnterviewde studenten een belangrijke rol als het gaat om hun financiële gedrag. Veel studenten herkennen verschillende vormen van verleiding, de marketing die winkels gebruiken en hebben inzicht in de items waar zij zelf gevoelig voor zijn, maar bieden hier toch geen of beperkt weerstand aan. Het lijkt er bij de bevraagde studenten op dat zij weerbaarheid niet zien als iets waar zij zelf veel aan willen of kunnen doen. Sommige studenten proberen wel weerstand te bieden, maar slagen hier niet goed in. Ze vertonen impulsief gedrag, zeker op het moment dat ze bijvoorbeeld aan het winkelen zijn. Ook blijken reclames en influencers op social media (Instagram, YouTube) duidelijke verleidingsmiddelen te zijn. Dit geldt ook voor aanbiedingen en sales. Sommige studenten hebben het gevoel hier geld mee te

besparen en zijn daarbij minder kritisch op wat en waarom ze iets aanschaffen. De gemoedstoestand wordt door studenten tevens als bepalende factor aangegeven. Op sommige momenten zijn studenten gevoeliger voor verleidingen dan op andere momenten. Jezelf willen belonen, in een koopmodus zijn of een tijdelijke vermindering van zelfbeheersing (ego-depletion) zijn aspecten die door studenten zijn aangegeven. Verleiding wordt door sommige studenten als een probleem gezien, andere studenten vinden het eigenlijk niet zo erg dat zij aankopen doen door verleiding. Dat zij aan het einde van de maand nog maar weinig te besteden hebben, heeft op dit moment in hun leven nog maar weinig gevolgen; de meeste wonen immers nog bij hun ouders. Vanuit de opvoeding is een groot deel van de studenten getracht wat bij te brengen omtrent verleidingen. De meeste studenten die aangeven weerbaar te zijn, leggen de oorzaak hiervoor vervolgens ook bij hun opvoeding. Enkele weerbare studenten zeggen vanuit eigen ervaringen of noodzaak geleerd te hebben beter bestand te zijn tegen verleidingen. Studenten die eerder (de kans hebben gehad) met een beperkt bedrag de fout in te gaan (zakgeld, eerste bijbaantje) lijken later meer weerbaar tegen (overmatige) verleiding te zijn.

Er zijn echter ook studenten die aangeven dat hun ouders ook toegeven aan bepaalde verleidingen, zeker als het gaat om sale of specifieke merkacties. Ouders spelen bij een aantal studenten zeker nog een rol in de omgang met verleidingen. Zij behoeden de studenten voor impulsieve aankopen. De ouders leren hen nog steeds bepaalde bindingstechnieken aan zoals beschreven in paragraaf 3.9 waardoor verleidingen op korte termijn worden weerstaan. Bij andere studenten speelt dit duidelijk minder. Zij trekken zich weinig aan wat ouders hierover zeggen, weten dat ze over dit onderwerp niet bij hun ouders hoeven aan te kloppen of vertellen hun ouders niks over aankopen 'uit verleiding'.

Het verleid worden om geld uit te geven aan voeding was een opvallend resultaat. Zoals eerder aangegeven zou dit wellicht kunnen worden verklaard door het gegeven dat thuiswonende studenten meestal niet diegene zijn die bepalen welke etenswaren in huis worden gehaald. Jezelf trakteren op iets wat je zelf lekker vindt, is dan mogelijk ook een manier om je eigen keuzes te kunnen maken, om aan de behoefte aan autonomie tegemoet te komen. Maar ook gemakzucht; niet je eigen ontbijt of lunch klaar willen maken, directe behoeftebevrediging (ik heb hier op dit moment zin in) en eten wat mijn vrienden eten, spelen hierbij een rol. Kortom, als het gaat om voeding ontbreekt de wilskracht vaak. Omdat het vaak om kleine bedragen gaat zullen de financiële gevolgen wellicht niet zo groot zijn. Echter, vaak toegeven aan verleidingen kan gewoontegedrag worden en kan zeker op termijn wel voor problemen zorgen, zeker in tijden van financiële krapte. Daarnaast kan het vaak toegeven aan dit soort verleidingen ook resulteren in bijvoorbeeld overgewicht met alle gezondheidsrisico's van dien.

7 Conclusies en aanbevelingen

7.1 Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: Op welke wijze heeft de financiële opvoeding door ouders of verzorgers van studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam, invloed op het financiële gedrag van deze studenten?. Hiervoor is kwalitatief onderzoek naar de onderwerpen geldzaken organiseren, imago en verleiding uitgevoerd onder studenten van Hogeschool Inholland, locatie Rotterdam.

Ten eerste bleek dat een grote meerderheid van de studenten in meer of mindere mate financiële opvoeding van ouders of verzorgers heeft gehad. Deze financiële opvoeding kan heel expliciet zijn door daadwerkelijk handelingen te laten zien of het samen doen of meer impliciet door het stellen van normen (dit moet je wel doen/dit moet je niet doen). Wat echter opvalt, is dat meerdere studenten aangeven een actie omtrent geldzaken organiseren op dezelfde manier te doen als een ouder of verzorger of op dezelfde manier als hen geleerd is. In het huidige financiële gedrag van de studenten wordt dit onderdeel van de financiële opvoeding teruggezien. Uit de resultaten blijkt dat het weglaten van een of meer van de drie verschillende onderdelen horend bij geldzaken organiseren in de opvoeding niet hoeft te betekenen dat studenten vervolgens ook niet in staat zijn geldzaken te organiseren. De financiële opvoeding biedt veel studenten een startpunt maar ook andere ervaringen dragen bij aan de competentie-ontwikkeling met betrekking tot hun financiële redzaamheid. Deze andere ervaringen variëren van het noodgedwongen financieel opvoeden van de eigen ouders, het leren van eigen financiële problemen, tot hebben van een bijbaan of het stagelopen bij organisaties waar ze geconfronteerd worden met schuldenproblematiek van anderen.

Hoewel in weinig huishoudens specifiek over imago is gesproken tijdens de opvoeding, zijn veel studenten zich echter wel bewust van de visie die hun ouders hebben op imago-gebonden uitgaven. Een deel van de studenten geeft aan dat zij hierbij de visie van de ouders hebben overgenomen of hiernaar te handelen. Een ander deel trekt zich juist niets van het oordeel van de ouders aan, bespreekt dit niet of verbergt zelf imago-gebonden aankopen. Meerdere malen is benadrukt dat zij hun keuze qua kleding niet laten bepalen door hun omgeving maar door hetgeen ze zelf mooi vinden of omdat het aan een bepaalde kwaliteit voldoet. Maar uit de resultaten blijkt ook dat deze eigen voorkeur wel heel vaak populaire merken betreft, die visueel direct herkenbaar zijn aan de specifieke logo's. Het benadrukken van de eigen keuzes en het legitimeren van het kiezen voor populaire merken, wordt ook wel *'kiezen voor de kudde'* genoemd. Hierdoor zijn mensen voorspelbaarder geworden. Het aanbod op de markt aan het individu is daarmee ook voorspelbaarder geworden.¹²⁵ In preventieve activiteiten rond financieel gedrag van jongeren dient rekening gehouden te worden met dit soort processen; het nadrukken van de individuele keuzes wetende dat deze keuzes vaak collectief hetzelfde zijn.

¹²⁵ De Beer (2004).

Zoals duidelijk is geworden speelt verleiding een belangrijke rol als het gaat om het financiële gedrag van de studenten. De studenten wéten dat ze verleid worden, maar geven er toch aan toe. Meer *kennis* over dat onderwerp lijkt dus niet zinvol. Studenten die benoemen weerbaar te zijn tegen verleidingen, leggen de oorzaak hiervoor bij hun opvoeding. Ouders spelen bij een aantal studenten zeker nog een rol in de omgang met verleidingen. Zij behoeden de studenten voor impulsieve aankopen door hen bepaalde bindingstechnieken aan te leren. Studenten, die eerder de kans hebben gehad met een beperkt bedrag de fout in te gaan (zakgeld, eerste bijbaantje) lijken later meer weerbaar tegen (overmatige) verleiding te zijn. Anderzijds zijn er ook studenten die hun ouders of verzorgers zien zwichten voor sale of merkacties, waarna zij zelf ook vallen voor de verleiding. De conclusie is dat kinderen vooral ook geleerd moet worden *hoe* ze weerbaar moeten zijn tegen verleidingen. Het in de opvoeding en in educatieprogramma's aanleren van (zelf)bindingstechnieken¹²⁶ en het leren ervaren door fouten lijkt werkzaam te zijn. Ook onder de doelgroep studenten is het gezien hun ontwikkelingsfase en de grote invloed van verleiding belangrijk om hier aandacht aan te besteden. Zo kunnen in specifieke activiteiten (zelf)bindingstechnieken onder de aandacht gebracht worden.

Kortom, de resultaten van deze specifieke groep respondenten indiceren bij een groot deel van de studenten een verband tussen hun financiële opvoeding en het latere financiële gedrag. In veel gevallen is dit verband positief, omdat het de studenten een startpunt heeft geboden waarop zij zich verder kunnen ontwikkelen. Hoe dan ook blijkt uit dit onderzoek dat ouders of verzorgers een belangrijke voorbeeldrol hebben. Ook vanuit de literatuur wordt dit bevestigd: ouders zijn de belangrijkste leerbron op het gebied van financiën.¹²⁷ Maar uit dit onderzoek is ook naar voren gekomen dat er ook zeker andere leerplaatsen en/of leerervaringen zijn die naast ouders/verzorgers bijdragen aan een verantwoord financieel gedrag van studenten. Ook hebben voor deze leerplaatsen en het stimuleren dat jongeren deze leerervaringen opdoen, draagt derhalve ook aan de competentie-ontwikkeling voor financiële redzaamheid van deze jongeren.

7.2 Aanbevelingen

Op basis van de onderzoeksresultaten is een aantal aanbevelingen opgesteld. De aanbevelingen richten zich op preventie van schuldenproblematiek door financiële opvoeding en financieel gedrag onder de aandacht te brengen bij verschillende doelgroepen. Deze aanbevelingen zijn gericht aan de gemeente Rotterdam, hogescholen en aan de studenten zelf. De verschillende aanbevelingen worden nu toegelicht.

7.2.1 Aanbevelingen aan de gemeente Rotterdam

De eerste aanbeveling is gericht op de doelgroep ouders.

¹²⁶ Nibud (2011), p. 6-9

¹²⁷ Van der Schors & Van der Werf (2014), p. 9.

Ouders actief voorlichten over:

- *het belang financiële opvoeding*
- *het tonen van voorbeeldgedrag*
- *het aanleren van (zelf)bindingstechnieken*
- *het belang van ervaringsleren (kinderen fouten laten maken en/of het hebben van een bijbaantje)*
- *het wijzen op de mogelijkheden van het Nibud*

Toelichting

Ten eerste wordt de gemeente Rotterdam aanbevolen ouders actief te informeren over zowel het belang van financiële opvoeding als de mogelijke impact hiervan. Uit zowel de literatuur als uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat de ouders of verzorgers de grootste leerbron zijn wat betreft financiën en de daarmee samenhangende onderwerpen geldzaken organiseren, verleiding en imago. Het is de vraag of elke ouder zich hiervan bewust is. Ook over de wijze waarop financiële opvoeding door ouders ingericht kan worden, kan voorlichting gegeven worden. Uit dit onderzoek bleek dat veel respondenten enkel is verteld dat zij bepaalde acties moeten doen, zoals het veilig uitvoeren van betalingen. Vervolgens bleek dat de studenten bijvoorbeeld niet goed wisten wat er onder 'veilig' wordt verstaan bij het veilig uitvoeren van betalingen. Aangeraden wordt dan ook ouders te adviseren kinderen niet alleen te vertellen over bijvoorbeeld het organiseren van geldzaken, maar hen maar hen ook vooral te laten zien hoe dit gedaan kan worden. Omdat verleidingen zo'n grote rol spelen in het dagelijks leven van de studenten, is het belangrijk dat er in de opvoeding nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan de (zelf)bindings-technieken; de methoden om verleidingen op korte termijn te weerstaan. Tevens wordt aangeraden de voorbeeldrol van ouders te benadrukken. Kinderen blijken ook ten aanzien van financiën ouders na te doen. Een andere manier van ervaringsleer is het met een beperkt bedrag bewust in de fout laten gaan van kinderen. Uit de resultaten bleek dat studenten die hiertoe de kans hebben gehad, later beter weerbaar zijn tegen (overmatige) verleiding. Ouders zouden dit kunnen toepassen door op jonge leeftijd in een klein bedrag aan zakgeld te voorzien en hierbij niet in te grijpen. Het is belangrijk dat kinderen leren dat op echt op is en de ouders niet wat extra's toestoppen. Op wat latere leeftijd kan hetzelfde gedaan worden met bijvoorbeeld kleedgeld.

Een manier om ervaringen op te doen met financiën en de organisatie hiervan, is het hebben van een bijbaan. Het al op jonge leeftijd werken naast het volgen van een opleiding heeft meerdere voordelen. Ten eerste leert de jongere de waarde van geld kennen, zoals ook door respondenten van dit onderzoek werd benoemd. Het door de jongere realiseren hoeveel uur hij moet werken om een bepaald item aan te kunnen aanschaffen, leidt tot inzichten en een bewuster uitgavepatroon. Ook komt de jongere op deze manier in aanraking met zaken als loonstroken, loonheffing en belastingaangifte. Bovendien is een bijbaan een mogelijkheid om sociale vaardigheden te ontwikkelen. Ouders kunnen jongeren stimuleren een aantal uur per week te werken naast het volgen van hun studie. Uiteraard moeten ouders er wel voor waken dat de jongere niet te veel gaat werken en schoolprestaties hieronder lijden.

Tevens kan worden verwezen naar het Nibud. Het Nibud beschikt over veel informatie omtrent financiën in het algemeen maar ook wat betreft financiële opvoeding. Het Nibud voorziet bijvoorbeeld ook in een plan voor jongeren die bijna 18 worden. Ook is er een cursus genaamd 'Ik krijg nooooit wat!' voor ouders die niet goed weten hoe zij hun kinderen moeten begeleiden en opvoeden op het gebied van financiën.¹²⁸

Het voorlichten van ouders kan op verschillende manieren plaatsvinden. Een laagdrempelige mogelijkheid is via het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) folders over financiële opvoeding te verstrekken of workshops aan te bieden. Deze zouden tevens verspreid of aangeboden kunnen worden op bijvoorbeeld scholen en buurtcentra. Een andere mogelijkheid is het implementeren van het belang van financiële opvoeding in de driejarige campagne die de gemeente Rotterdam is gestart. De gemeente richt zich immers duidelijk op preventie van schulden en financiële opvoeding is een vorm van preventie die al op erg jonge leeftijd gestart kan worden.

De tweede aanbeveling is gericht op de doelgroep jongvolwassenen

Bewustwordingscampagne financieel gedrag onder jongeren mbt:

- *het bespreekbaar maken financieel gedrag door bijvoorbeeld verspreiden van posters en het lanceren van een Instagram account*
- *het stimuleren van een bijbaan voor de ontwikkeling van gezond financieel gedrag*

Toelichting

Een eerste stap naar bewustwording onder jongeren en het bespreekbaar maken van financieel gedrag zou op verschillende manieren ingezet kunnen worden. Ten eerste door de verspreiding van een aantal kopieën van de posters met quotes van respondenten van de individuele interviews van dit onderzoek.

Als onderdeel van de campagne 'Kom uit je schuld' wil de gemeente Rotterdam ook een campagne speciaal voor jongeren lanceren. Bij de campagne die al is gestart, zijn portretten te zien van mensen die te maken hebben gehad met schuldenproblematiek en van vrijwilligers en hulpverleners die burgers bijstaan. Echter, in het kader van preventie wordt de gemeente aangeraden ook succesverhalen van jongeren die schulden tot nu toe weten te voorkomen op te nemen. Zo wordt de doelgroep niet alleen geïnspireerd de ontstane schulden uiteindelijk aan te pakken, maar ook voorzien van tips en inspiratie om deze in zijn geheel te voorkomen. Het voegt tevens een positieve insteek aan de campagne toe, waardoor de aantrekkingskracht voor jongeren om zich erin te verdiepen wellicht groter is. Bijgevoegd bij dit onderzoeksrapport is een aantal concept-posters ontwikkeld die hiervoor gebruikt kunnen worden.

Omdat jongeren lastig te bereiken zijn, wordt tevens aanbevolen gebruik te maken van een Instagram pagina. Dit is immers het platform waar veel van de jongeren te vinden zijn. De

¹²⁸ 'Cursus Nibud', Nibud, nibud.nl (Zoek naar: *Beroepsmatig, Kennisgebieden, Financiële educatie, Workshop Ik krijg nooooit wat!*).

pagina die wij hiervoor als voorbeeld in het leven hebben geroepen, is te vinden onder de naam **@hebjemoneyvoordior**. Op deze Instagram pagina kunnen studenten informatie vinden over financiën, hun mening delen via polls en vragen stellen. Daarnaast kunnen de dienstverleners van de gemeente Rotterdam meer interactief zijn door op een vaste dag en tijd live te gaan op de Instagram pagina. Kijkers kunnen vragen stellen die door de dienstverlener direct beantwoord kan worden. Vragen kunnen worden gesteld door jongeren die ergens tegenaan lopen, maar hoe zij iets aan moeten pakken op financieel gebied. Ook kunnen aansprekende filmpjes geplaatst worden die bijvoorbeeld laten zien welke (zelf)bindingstechnieken gebruikt kunnen worden. Om jongeren te trekken zijn een aantal bekende Rotterdamse influencers zoals Papa Jay en Selma Omari benaderd met de vraag of zij willen spreken via een live-sessie op de pagina. Op dit moment heeft Papa Jay al toegezegd mee te participeren. Ook kan via dit kanaal de jongeren gestimuleerd worden een bijbaan te zoeken. De gemeente wordt aanbevolen om te investeren in deze Instagram pagina en iemand aan te stellen die deze pagina op een juiste manier kan beheren. Een Sociaal Juridisch Dienstverlener is hier uitermate geschikt voor.

7.2.2 Aanbevelingen aan het onderwijs in samenwerking met de gemeente

- *financiële educatie structureel in het basis- en voortgezet onderwijs opnemen*
- *het implementeren van workshops of trainingen rond verleiding en imago in bijvoorbeeld themaweken of gastcolleges bij mbo- en hbo-instellingen*
- *het bevorderen van maatschappelijke stages bij hulpverlenende instellingen op gebied van financiële vragen en/of problemen (o.a. banken, bewindvoerders, kredietbanken, budgetcoaches, thuisadministratie-projecten)*

Toelichting

Ondanks het feit dat ouders de meest effectieve en belangrijkste leerbron zijn, kan het voorkomen dat zij hun kind niet financieel willen of kunnen opvoeden. Voor deze kinderen is het belangrijk dat zij via een andere weg aan kennis en vaardigheden omtrent verantwoord financieel gedrag komen. Momenteel worden er vanuit het onderwijs voorstellen aan de politiek gedaan om lessen over financiële zelfredzaamheid in te voeren. Het onderwijs, zowel voortgezet als beroepsonderwijs wordt geadviseerd op deze ontwikkeling vooruit te lopen en enkele lessen omtrent financiën en financieel gedrag en het organiseren van geldzaken op te nemen in het curriculum of buiten curriculair aan te bieden, passend bij de verschillende leeftijden en levensfasen van de kinderen/jongeren. Er zijn voldoende bestaande cursussen die hiervoor ingezet kunnen worden. Ook banken doen in het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen een kosteloos aanbod rond financiële educatie (zie hiervoor de website van de Nederlandse Vereniging van Banken (www.nvb.nl/themas/bank-maatschappij/financiële-educatie)). Het organiseren van lessen omtrent financiën draagt mogelijk ook bij aan de afbreuk van de heersende taboesfeer omtrent financiën en schulden, omdat de jeugd al vroeg leert hierover te praten. Ook kan er gedacht worden aan het implementeren van workshops of trainingen rond verleiding en imago in bijvoorbeeld themaweken of gastcolleges. Tot slot wordt het voortgezet onderwijs geadviseerd de mogelijkheid te onderzoeken een maatschappelijke stage van enkele dagen in het kader van financiën of specifiek schuldenproblematiek te

stimuleren bij bijvoorbeeld banken, bewindvoerders, kredietbanken, budgetcoaches, thuisadministratie-projecten. Het opdoen van dit soort ervaringen draagt bij aan het ontwikkelen van een gezonde angst voor financiële problemen, zoals ook wordt benoemd door de respondenten van dit onderzoek.

Bibliografie

Barendregt & Rodenburg 2013

C. Barendregt & G. Rodenburg, *Schuldenproblematiek bij kwetsbare jongeren. Een kwalitatief onderzoek naar kwetsbare jongeren met schulden in Rotterdam*, Rotterdam: IVO 2013.

Baumeister e.a. 1998

Baumeister, R. F., E. Bratslavsky, M. Muraven en D.M. Tice, 'Ego depletion: Is the active self a limited resource?', in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, 74, 1252-1265.

Beer, de 2004

Beer, P. de. Individualisering zit tussen de oren. In: J. W. Duyvendak & M. Hurenkamp. *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* (pp. 18-36). Amsterdam: Uitgeverij Van Genneep 2004.

Claassen, Polman & Katteler 2008

A. Claassen, J. Polman & H. Katteler, *Resultaten Financieel inzicht van 8 tot 18 jarigen in Nederland*, Den Haag: Wijzer in Geldzaken 2008.

Donders & Verschueren 2004

W. Donders & K. Verschueren, 'Zelfwaardering en acceptatie door leeftijdsgenoten', *Kind en adolescent*, afl. 25, p. 74-90.

Dubois & Anderson 2010

H. Dubois & R. Anderson, *Managing household debts: Social service provision in the EU*, Dublin: Eurofound 2010.

Faddegon 2009

Faddegon, K., 'Psychologische verschillen in keuzegedrag', in: W. Tiemeijer, C. Thomas en H. Prast (red.), *De menselijke beslisser: over de psychologie van keuze en gedrag* (pp. 115-135), (WRR Verkenningen 22), Amsterdam: Amsterdam University Press 2009.

Gemeente Rotterdam 2017

Gemeente Rotterdam, *Elke jongere telt. Programma Rotterdamse Risicjongeren 2016 – 2020*, Rotterdam: Cluster Maatschappelijke Ontwikkeling 2017.

Gemeente Rotterdam 2019

Gemeente Rotterdam, *Reset Rotterdam: Op weg naar een schuldenvrije generatie Rotterdammers*, Rotterdam: Cluster Maatschappelijke Ontwikkeling 2019.

Hanoeman e.a. 2009

A. Hanoeman e.a., *Onderzoeksrapport Studeren en Financiën*, Rotterdam: Lectoraat Dynamiek van de Stad, Inholland Rotterdam 2009.

Jungmann & Madern 2017

N. Jungmann & T. Madern, *Basisboek Aanpak Schulden*, Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv 2017.

Madern 2014

T.E. Madern, *Overkoepelende blik op omvang en preventie van schulden in Nederland*, Utrecht: Nibud 2014.

Madern 2015

T.E. Madern, *Op weg naar een schuldevrij leven. Gezond financieel gedrag noodzakelijk om financiële problemen te voorkomen*. Diss. Leiden/Utrecht: Universiteit Leiden/Nibud 2015.

Madern & Van der Schors 2012

T.E. Madern & A. van der Schors, *Kans op financiële problemen*, Utrecht: Nibud 2012.

Meijer e.a. 2017

V.A. Meijer e.a., *Wegwijs in praktijkgericht (sociaal)juridisch onderzoek. In 11 stappen wegwijs naar je afstuderen*, Den Haag: Boom Juridisch 2017.

Nibud 2009

Nibud, *Geldzaken in de praktijk*, Utrecht: Nibud 2009.

Nibud 2011

Nibud, *Bindingstechnieken. Een onderzoek naar methoden om verleidingen van geld uitgeven te weerstaan*, Utrecht: Nibud 2009.

Nibud 2018

Nibud, *Competenties voor financiële redzaamheid. Herziene uitgave 2018*, Utrecht: Nibud 2018.

Sanders 2012

M. Sanders, *Sociale afwijzing, belongingness need, self-monitoring, materialism, assimilatie en differentiatie: Een studie naar het effect van digitale sociale afwijzing op het gedrag van mensen*, Tilburg: Tilburg University 2012.

Schonewille & Crijnen 2018

G. Schonewille & C. Crijnen, *Financiële problemen 2018. Geldzaken in de praktijk 2018-2019 deel 1*, Utrecht: Nibud 2018.

Schonewille, Van der Schors & Kunkel 2018

G. Schonewille, A. van der Schors & D. Kunkel, *Financiële administratie. In een digitaal tijdperk*, Utrecht: Nibud 2018.

Simonse, van der Werf & Wilmink 2017

O. Simonse, M. van der Werf & G. Wilmink, *Effectieve manieren om verantwoord financieel gedrag te bevorderen*, Utrecht: Den Haag 2017.

Schors, van der, Crijnen & Schonewille 2019

A. van der Schors, C. Crijnen & G. Schonewille, *Geldzaken in de praktijk 2018-2019*, Utrecht: Nibud 2019.

Schors, van der & Stierman 2016

A. van der Schors & N. Stierman, *Financiële opvoeding & het financiële gedrag als volwassene*, Utrecht: Nibud 2016.

Schors, van der & Van der Werf 2014

A. van der Schors & M. van der Werf, *Jongeren & Geld. De financiële situatie en hulpbehoefte van 12- tot en met 24-jarigen*, Utrecht: Nibud 2014.

Schors, van der, Van der Werf & Boer 2016

A. van der Schors, M. van der Werf & M. Boer, *Kans op financiële problemen*, Utrecht: Nibud 2016.

Schors, van der, van der Werf & Schonewille 2015

A. van der Schors, M. van der Werf & G. Schonewille, *Geldzaken in de praktijk 2015*, Utrecht: Nibud 2015.

Veer, van der, e.a. 2019

A. van der Veer e.a., *Studeren zonder financiële zorgen. Problemen signaleren en studenten begeleiden*, Utrecht: Hogeschool Utrecht 2019.

Veer, van der, Madern & Maussen 2019

A. Van der Veer, T. Madern & E. Maussen 2019, *Studeren zonder financiële zorgen. Financiële problematiek onder hbo-studenten*, Utrecht: Hogeschool Utrecht 2019.

Werf, van der, Schonewille & Stoof 2017

M. van der Werf, G. Schonewille & R. Stoof, *Studentenonderzoek 2017. Achtergrondstudie bij Handreiking Student & Financiën*, Utrecht: Nibud 2017.

Witte 2011

L. Witte, *Methodisch werken in de materiële hulp- en dienstverlening*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2011.

Internetbronnen

- [Bkr.nl](#)
- [Curriculum.nu](#)
- [Eenvandaag.avrotros.nl](#)
- [Geldchecker.nl](#)
- [Insite.inholland.nl](#)
- [Instituutvoorinterventiekunde.nl](#)
- [Jip.org](#)
- [Komuitjeschuld.nl](#)
- [Nibud.nl](#)
- [Nvbk.nl](#)
- [Watdoetdegemeente.rotterdam.nl](#)
- [Richtlijnenjeugdhulp.nl](#)
- [Rijksoverheid.nl](#)
- [Rotterdam.nl](#)
- [Startpuntgeldzaken.nl](#)

Bijlagen

Bijlage 1 Interviewschema

Introductie	Wij zijn 3 studenten van de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening. Wij hebben je voor dit interview gevraagd omdat wij in het kader van ons afstuderen onderzoek doen naar financiële opvoeding. De gemeente Rotterdam heeft het lectoraat Dynamiek van de Stad van Inholland gevraagd een onderzoek te doen in het kader van een campagne over schulden die de gemeente start. Het lectoraat is vervolgens weer onze opdrachtgever. Wij doen allemaal een apart onderzoek, elk met een eigen focus. We zullen dus een aantal algemene vragen stellen en daarna dieper ingaan op de drie specifieke onderdelen. De vragen gaan over jouw financiële opvoeding en je financiële gedrag. We beseffen ons dat dit heel persoonlijke vragen kunnen zijn. Alles wat je vertelt, zal anoniem verwerkt worden in onze onderzoeken, tenzij je nadrukkelijk toestemming geeft voor bijvoorbeeld een portret. Heb je vooraf nog vragen?
Naam respondent	
Leeftijd respondent	
Opleiding	
Inleidende vragen	Financiële opvoeding Begrip: Volgens het Nibud kunnen in de financiële opvoeding door ouders of verzorgers de volgende onderwerpen aan bod komen: <i>zakgeld en kleding, sparen, lenen, omgaan met reclame en verleidingen en tot slot geldzaken organiseren</i>. Hierbij wordt ook benadrukt dat het belangrijk is om als ouder zelf het <i>goede voorbeeld</i> te geven. 1. Zou jij nu je de definitie van financiële opvoeding hebt gehoord, willen vertellen hoe jouw eigen financiële opvoeding is verlopen? In hoeverre en op welke manier zijn de verschillende onderdelen aan bod gekomen? 2. Heb jij zicht op hoe jouw ouders tijdens je jeugd omgingen met geld? Op wat voor manier is dat bespreekbaar gemaakt en getoond? 3. Onder schulden verstaan wij bijvoorbeeld: een betalingsachterstand, rood staan, een studieschuld, openstaande boetes en een lening. Heb jij schulden?

	(Wat voor schulden heb jij? Wat is de oorzaak van deze schulden? Ben je ooit schuldenvrij geweest?) 4. Hoe ziet jouw financiële situatie eruit (stabiel/niet stabiel) en kun je aangeven waarom jij jouw situatie als stabiel of niet stabiel ervaart? Hoe komt dit? 5. In hoeverre denk je dat jouw financiële opvoeding heeft bijgedragen aan het feit dat je nu wel of geen schulden hebt? Financieel gedrag Begrip: <i>Financieel gezond gedrag is gedrag dat voorkomt dat er achterstanden in betalingen ontstaan, nu en in de toekomst. Om dit gedrag te vertonen is het noodzakelijk dat de uitgaven in lijn zijn met de inkomsten en dat er goed financieel beheer wordt gepleegd. Dit laatste houdt onder meer in dat mensen vooruitplannen op de middellange en lange termijn, zich bewust zijn van de financiële risico's die ze lopen en daar maatregelen voor treffen (buffer aanleggen, vaste lasten beperken etc.).</i> 6. Nu je de definitie van financieel gedrag hebt gehoord, hoe zou jij jouw eigen financiële gedrag omschrijven? 7. In hoeverre denk je dat jouw financiële opvoeding invloed heeft gehad op jouw financiële gedrag?
Robin Geldzaken organiseren: algemeen	Gewenst gedrag voor geldzaken organiseren: 'De consument beheert en monitort de betalingen, houdt de administratie bij en brengt de inkomsten en uitgaven in kaart, zodat er overzicht is dat inzicht geeft in de mogelijkheden om de inkomsten en uitgaven in balans te houden.' 8. Heb jij zicht op hoe jouw ouders hun geldzaken organiseren? Wat zijn verschillen en overeenkomsten in de manier waarop jij nu en je ouders tijdens jouw jeugd geldzaken organiseren? 9. In hoeverre en op welke manier waren de volgende aspecten onderdeel van jouw financiële opvoeding: • Betalingen veilig en adequaat uitvoeren • Administratie op orde brengen en houden • Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren 10. In hoeverre en op welke manier deden jouw ouders tijdens je jeugd de volgende acties: • Betalingen veilig en adequaat uitvoeren • Administratie op orde brengen en houden • Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren 11. In hoeverre en op welke manier doe jij tegenwoordig de volgende acties: • Betalingen veilig en adequaat uitvoeren

	• Administratie op orde brengen en houden • Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren
Elif Verleiding	12. Wat verleid jou om geld aan uit te geven (terwijl je het eigenlijk niet nodig hebt)? 13. Hoe weerbaar ben jij zelf tegen de verleidingen van nu? (In hoeverre laat jij jezelf meeslepen met de verleidingen?) 14. Heb jij vanuit jouw financiële opvoeding geleerd, om wel of niet te kunnen omgaan met verleidingen? 15. Denk jij dat jouw ouders of verzorgers wat anders hadden kunnen doen, zodat jij beter weerbaar was tegen verleidingen? 16. Noem een moment uit jouw leven waarin je de verleiding wel hebt kunnen weerstaan voor bijvoorbeeld het aanschaffen van te dure schoenen. Wat was het gevolg daarvan? (Resultaat) Kan je uitleggen waar het aan ligt dat je de verleiding wel hebt kunnen weerstaan? 17. Noem een moment uit jouw leven waarin je de verleiding niet hebt kunnen weerstaan. Wat was het gevolg daarvan? (Resultaat) Kan je uitleggen waar het aan ligt dat je de verleiding niet hebt kunnen weerstaan? 18. Laat jij je wel eens verleiden door anderen voor een dure aankoop?
Abeer Imago	<i>Imago is het beeld dat mensen hebben van iemand. Vaak willen mensen welvaart uitstralen, of juist niet.</i> 19. Je kent nu de definitie van imago. Hoe zou jij jouw imago omschrijven en in hoeverre zou je hier geld aan besteden? 20. Zijn er weleens momenten geweest dat je een aankoop deed om op een bepaalde manier over te komen bij leeftijdsgenoten? Zo ja, kun je deze momenten beschrijven? 21. Voer je wel eens gesprekken met je ouders of verzorgers over imago en de dure aankopen die daaruit worden gedaan? 22. Op welke momenten heeft jouw financiële opvoeding je ervan weerhouden om imago-gebonden aankopen te doen?
Allen Positieve ervaringen als afsluiter	23. Op welk moment voelde jij je optimaal in controle over je financiën? Welke eigenschappen van jou zorgde hiervoor? 24. Wat is de belangrijkste les op het gebied van financiën die je tijdens je jeugd hebt geleerd? Hoe pas je deze tegenwoordig toe? 25. Wat zou jij je kinderen zelf leren op het gebied van financiële opvoeding?

Bijlage 2 Topiclijst focusgroepen

Financiële opvoeding

Begrip: Volgens het Nibud kunnen in de financiële opvoeding door een ouder, ouders of verzorgers de volgende onderwerpen aan bod komen: *zakgeld en kleeidgeld, sparen, lenen, omgaan met reclame en verleidingen en tot slot geldzaken organiseren*. Hierbij wordt ook benadrukt dat het belangrijk is om als ouder zelf het *goede voorbeeld* te geven.

Wij vragen ons af in welke mate je financiële opvoeding invloed heeft op je huidige financiële gedrag.

We willen om te beginnen vragen wat je je kunt herinneren van je financiële opvoeding? Dus: in welke mate en op welke manier zijn de verschillende onderdelen van de definitie in je opvoeding teruggekomen?

- Op welke manier heeft je financiële opvoeding beïnvloed hoe je je geldzaken nu organiseert? Hieronder vallen: betalingen veilig en adequaat uitvoeren, administratie op orde brengen en houden, inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren.
- Op welke manier heeft je financiële opvoeding je geleerd om te gaan met de financiële verleidingen? Geef jij weleens geld uit aan dingen die je eigenlijk niet nodig hebt, waardoor je in financiële problemen kan komen? Denk hierbij bijvoorbeeld ook aan abonnementen.
- In hoeverre is het voor jou belangrijk om voor de buitenwereld een bepaald beeld van jezelf in stand te houden? Geef je daar geld aan uit (kleding, auto, telefoon etc.) op een manier die je mogelijk in de financiële problemen brengt?
- Wat is de belangrijkste les op het gebied van financiën die je tijdens je jeugd hebt geleerd? Hoe pas je deze tegenwoordig toe? Wat zou jij je kinderen zelf leren op het gebied van financiële opvoeding?

Bijlage 3 Operationalisatie

Tabel 1

Schematische weergave van het meetbaar maken van het begrip financiële opvoeding

Financiële opvoeding		
Begrip	Volgens het Nibud kunnen in de financiële opvoeding door ouders de volgende onderwerpen aan bod komen: <i>zakgeld en kleedgeld, sparen, lenen, omgaan met reclame en verleidingen en tot slot geldzaken organiseren</i> . Hierbij wordt ook benadrukt dat het belangrijk is om als ouder zelf het <i>goede voorbeeld</i> te geven. ¹²⁹	
Dimensie	Financieel redzaam maken van kinderen door ouders of verzorgers	
Subdimensie	a. Het wel of niet ontvangen van geld van ouders of verzorgers tijdens de jeugd (zakgeld en/of kleedgeld) b. Het wel of niet van ouders hebben geleerd om goed met geld om te gaan c. De mate waarin ouders met geld om konden gaan d. Het wel of niet door ouders of verzorgers leren herkennen en voorzien van verschillende vormen van reclame	
Indicatoren	Ad a	1. Als scholier geld ontvangen van ouders of verzorgers
		2. Als scholier geen geld ontvangen van ouders of verzorgers
	Ad b	1. Ouders hebben de jeugdige niets geleerd over goed omgaan met geld
		2. Ouders hebben de jeugdige verteld dat hij goed met geld om moet gaan
		3. Ouders hebben de jeugdige verteld over hoe hij goed met geld om kan gaan
		4. Ouders hebben samen met de jeugdige de eerste stap gezet om goed met geld om te gaan
	Ad c	1. Opgegroeid in rijkdom
		2. Er werd zuinig gedaan
		3. Ouders konden goed met geld omgaan
		4. Ouders konden niet goed met geld omgaan
		5. Er waren schulden of betalingsachterstanden
	Ad d	1. Met ouders gesproken over reclames tijdens jeugd
		2. Van ouders geleerd reclames te herkennen
		3. Van ouders geleerd reclames te voorzien

¹²⁹ 'Financiële opvoeding', Nibud, nibud.nl (Zoek naar: *Consumenten, Thema's, Kinderen, Financiële opvoeding, Financieel opvoeden: zo pakt u het aan*).

Tabel 2

Schematische weergave van het meetbaar maken van het begrip financieel gedrag

Financieel gedrag (financiële redzaamheid)	
Begrip	De financiële keuzes die de mens bewust en onbewust maakt.
Dimensie	Er is sprake van financieel gezond gedrag wanneer iemand weloverwogen keuzes maakt, zodanig dat zijn financiën in balans zijn op zowel korte als op lange termijn.
Indicatoren	Voldoende inkomsten verwerven om van te leven
	Geldzaken organiseren
	Verantwoord besteden
	Voorbereid zijn op (on)voorziene gebeurtenissen

Tabel 3

Schematische weergave van het meetbaar maken van het begrip geldzaken organiseren

Geldzaken organiseren		
Begrip	Gewenst gedrag voor geldzaken organiseren: 'De consument beheert en monitort de betalingen, houdt de administratie bij en brengt de inkomsten en uitgaven in kaart, zodat er overzicht is dat inzicht geeft in de mogelijkheden om de inkomsten en uitgaven in balans te houden.' ¹³⁰	
Dimensie	Geldzaken op een gewenste manier organiseren	
Subdimensie	a. Betalingen veilig en adequaat uitvoeren b. De administratie op orde brengen en houden c. Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren	
Indicatoren	Ad a	1. Ouders hebben de jeugdige niets geleerd over betalingen veilig en adequaat uitvoeren
		2. Ouders hebben de jeugdige verteld dat betalingen veilig en adequaat uitgevoerd moeten worden
		3. Ouders hebben verteld hoe de jeugdige betalingen veilig en adequaat moeten uitvoeren
		4. Ouders hebben met de jeugdige de eerste stap gezet om betalingen veilig uit te voeren
		5. Jongere voert zijn betalingen tegenwoordig veilig en adequaat uit
	Ad b	1. Ouders hebben de jeugdige niets geleerd over de administratie op orde brengen en houden
		2. Ouders hebben de jeugdige verteld dat de administratie op orde gebracht en gehouden moet worden
		3. Ouders hebben de jeugdige verteld hoe de administratie op orde gebracht en gehouden moet worden
		4. Ouders hebben met de jeugdige de eerste stap gezet om de administratie op orde te brengen en te houden
		5. Jongere houdt zijn administratie tegenwoordig bij en op orde

¹³⁰ Nibud (2018), p. 10-11.

	Ad c	1. Ouders hebben de jeugdige niets geleerd over inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren
		2. Ouders hebben de jeugdige verteld dat inkomsten en uitgaven in kaart gebracht en gemonitord moeten worden
		3. Ouders hebben de jeugdige verteld hoe inkomsten en uitgaven in kaart gebracht en gemonitord moeten worden
		4. Ouders hebben met de jeugdige de eerste stap gezet om de inkomsten en uitgaven in kaart te brengen en te monitoren
		5. De jongere brengt tegenwoordig zijn inkomsten en uitgaven in kaart en monitort deze

Tabel 4

Schematische weergave van het meetbaar maken van het begrip imago

Imago	
Begrip	Het beeld dat mensen hebben van iemand
Dimensie	Het willen uitstralen van welvaart, of juist niet
Indicator	Stoer doen
	Sociale druk (in real life en op social media
	Acceptatie in de sociale groep
	Erbij horen
	Dure/goedkope levensstijl

Tabel 5

Schematische weergave van het meetbaar maken van het begrip verleiding

Verleiding		
Begrip	De aantrekkingskracht van producten of diensten die invloed heeft op het financieel gedrag.	
Dimensies	a. Soorten verleidingen b. Wijze van verleidingen	
Indicatoren	Ad a	6 Kleding 7 Gadgets (telefoon, eardrops, smartwatches) 8 Make-up 9 Voeding
	Ad b	1. Reclame 2. Beïnvloeding 3. Social Media 4. Sociale omgeving 5. Aanbiedingen 6. Kortingen 7. Andere media